

Vakıflar Dergisi

80. Yıl

Özel Sayısı

Ankara 2019

VAKIFLAR DERGİSİ

Yıl: 2019 - 80.Yıl Özel Sayısı - Hakemli Dergidir.

TÜBİTAK ULAKBİM
Sosyal Bilimler Veri Tabanı (SBVT) tarafından taranmaktadır.

Sertifika No: 16651

ISSN: 1011-7474

e-ISSN: 2564-6796

Sahibi

Vakıflar Genel Müdürlüğü Adına
Dr. Adnan ERTEM

Yayın Koordinatörü

Rifat TÜRKER

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Mevlüt ÇAM

Yayın Yönetmeni

Mehmet KURTOĞLU

Editörler

Hüseyin ÇINAR, Fatih MÜDERRİSOĞLU

İngilizce Editörü

Miyase KOYUNCU KAYA

Tashih

Hasan DEMİRTAŞ

Dergi Sekreteryası

Hasan DEMİRTAŞ

Yayın Kurulu

Prof.Dr. Mehmet BULUT	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Yılmaz KURT	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Ali YILMAZ	Uşak Üniversitesi
Doç.Dr. Miyase KOYUNCU KAYA	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih MÜDERRİSOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
Dr. Murat YILMAZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi

Yayın Danışma Kurulu

Prof. Dr. Mahmut AK	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Enver ÇAKAR	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Abide DOĞAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Géza DAVID	Macar Bilimler Akademisi
Prof. Dr. Abdullah EKİNCİ	Harran Üniversitesi
Prof. Dr. Özer ERGENÇ	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Süreyya FAROQHI	Bilgi Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya KURŞUN	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof. Dr. Mahmut KAYA	Ankara Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Yunus KOÇ	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Heath W. LOWRY	Bahçeşehir Üniversitesi
Prof.Dr. İlber ORTAYLI	MEF Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin SUBAŞI	Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
Prof.Dr. Eugenia KERMELİ ÜNAL	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Aysıl TÜKEL YAVUZ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi (Emekli)
Prof.Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ	Hacettepe Üniversitesi (Emekli)
Prof. Dr. Musa YILDIZ	Ahmet Yesevi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vefa ÇOBANOĞLU	İstanbul Üniversitesi
Dr. Rhoads MURPHEY	Birmingham Üniversitesi (Emekli)
Evangeila BALTA	Ulusal Yunan Araştırma Vakfı / Yunanistan
Mehmet Çetin	Araştırmacı

Yayın ve Danışma Kurullarındaki isimler unvan ve soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Dergimize gönderilen yazılar, önce yayın kurulunca incelenir ve uygun bulunanlar, değerlendirilmek üzere alanında çalışması ile tanınmış iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur ve raporlar beş yıl süreyle saklanır. Dergide çıkan yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir. Yayınlanan yazı, belge ve fotoğrafların her türlü hukuki mesuliyeti yazarına aittir.

Yazışma Adresi:

T.C.
Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı
Vakıflar Dergisi Atatürk Bulvarı. No: 10 06050 Ulus / ANKARA / TÜRKİYE
Tel: (0312) 5096000 - Faks: (0312) 324 47 22
e-posta: vakiflaryayin@yahoo.com - web: www.vgm.gov.tr

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Vakıflar Hangi Statüde Bir İdarî Yapı İle Yönetilmelidir?	11
What should be the Statute and Administrative Structure of Waqfs?	
Nazif Öztürk	
İktisat Tarihi Açısından Vakıflar	73
Waqfs From The Perspective Of History Of Economics	
Murat Çizakça	
Nakid Para Vakfı İle İlgili Çivi-zâde'nin Ebussu'ûd'a Yazdığı Reddiye Risâlesi	87
Refutation of Chiwi-zadah against Abussu'ud Effendi on Cash Waqfs	
Ahmet Akgündüz	
Gelenekçi Osmanlı Islahat Düşüncesinde Temlikler ve Vakıflar	103
Waqfs and Temliks (Freehold Properties) in Traditional Ottoman Reform Thought	
Mehmet Öz	
Osmanlı Finansal Zihniyetinin Bir Göstergesi Olarak Para Vakıflarına Bir Bakış	115
A Look at the Cash Waqfs as an Indicator of Ottoman Financial Mentality	
Mehmet Bulut - Cem Korkut	
Osmanlı Su Yapılarında Vakıfların Rolü: Tesis, Onarım ve Hizmet Giderlerinin Finansmanı	135
Role of Waqfs in Ottoman Water Structures: Financing the Construction, Repair and Service Expenses	
Said Öztürk	
Muhasebe Kayıtları Işığında Mektep Vakıflarının Gelir Giderleri: 18. Yüzyıl Sonları Üsküdar Örneği	159
Income and Expenses of the School Waqfs in the Light of Accounting Records: Example of the Late 18th Century Üsküdar	
Süleyman Kaya - Muhammed Emin Durmuş	
Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası	189
An Ottoman Town situated in the basin of Danube at the end of the sixteenth century: The town of İsmail Geçidi	
Mehmet Akif Erdoğan	
Dedebalıların İzinde II: Dedebalı Zaviyesi ve Harmancık Kazası Dedebalı Karyesi	211
In Pursuit of Dedebali Community II: Dedebali Zawiyyah and Dedebali Village of Harmancik District	
Saim Savaş	
Vakıf Medeniyeti	245
Prof. Dr. Halil İnalçık	
Prof. Dr. İlber Ortaylı İle Vakıf Medeniyeti Üzerine	249
Mahmut Bıyıklı	
Semavi Eyice İle Bir Sohbet Bir Konferans	255
M. Sacit Pekak	

Bir ınarın Ardından: Prof Dr. Hakkı Acun'un Yaşam Öyküsü ve Bilimsel Kişiliği.....	289
M.Fatih Müderrisoğlu - Bülent İşler	
Orhan Cezmi Tuncer: Her Vakıf Yapısında Tanrısal Güzelliđi Gördüm	297
Mehmet Kurtoğlu	
Hocası Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal'ın Kaleminden Sanat Tarihçi Yekta Demiralp	307
Rahmi Hüseyin Ünal	
Türkiye'deki Bizans Sanatı Tarihinin Bir ınarı: Hocam Prof. Dr. Yıldız Ötüken	311
Zeynep Mercangöz	
Geçmişten Geleceđe Bir Vizyon Çizmek (Vakıflar Genel Müdürlüđu Yayıncılığı).....	321
Publishing of General Directorate of Foundations; A Visionary Look From Past to Future	
Mehmet Kurtoğlu	
Vakıflar Dergisi 2013-2019 Yayın Dönemi (40-50. Sayılar) Deđerlendirmesi ve Bibliyografyası	343
Waqfs Journal 2013-2019 Publication Period (40-50 issues) Evaluation and Bibliography	
Hasan Demirtaş	

Vakıflar Hangi Statüde Bir İdarî Yapı İle Yönetilmelidir? *

Nazif Öztürk**

Öz

Bu yazıda, “*Vakıflar Hangi Statüde Bir İdarî Yapı ile Yönetilmelidir?*” Sualine cevap aranmaktadır.

Anadolu coğrafyasının bin yıllık sosyal mirasını temsil eden vakıf müessesesinin, iki asırdır merkezîyetçi oligarşinin bürokratik sınırları içerisinde yaşadığı sıkıntılar, uygulamalardan hareketle somut arşiv belgelerine dayalı olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Vakıflar batılılaşma ve yenileşme dönemine kadar, günümüz gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi kurucularının belirlediği vakfiye şartlarına, serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim esaslarına göre, bağımsız bir şekilde idare ediliyordu.

Harici çevrelerden telkin edilen merkezîyetçi yönetim anlayışı ile dağınık vaziyette olan evkâf yönetiminin tek elde toplanması, vakıfların ekonomik imkân ve potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanma fikri, dinî çevrelerin nüfuzunu kırma düşüncesi ve Batılı dostları memnun etme eğilimleri doğrultusunda vakıflar, 1826 tarihinde kabineye dâhil Evkâf-ı Hümayûn Nezâreti çatısı altında toplanmıştır.

Vakıf akar gelirlerinin diğer alanlara aktarılması sebebiyle tarihî vakıf hayrat eserlerin bakım ve onarımları yapılamamış, sivil toplum eliyle gerçekleştirilen hizmetler durma noktasına gelmiştir.

Yaşanan bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak ve vakıflar için tarafların hak ve menfaatlerini gözecek teşkilat yapısını tespit etmek amacıyla II. Meşrutiyet yıllarından itibaren birincisi Osmanlı, dördü Cumhuriyet döneminde olmak üzere beş kez teşebbüste bulunulmuş, fakat arzu edilen bir neticeye ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Evkâf, vakfiye, nezâret, teşkilat, kanun, tasfiye komisyonu, evkâf idaresi, Vakıflar Genel Müdürlüğü, merkezîyetçi yönetim.

* Bu yazı 80. neşriyat yılında özel sayı olarak yayımlanması kararlaştırılan Vakıflar Dergisi'nin 50. Sayısı için “vakıf” veya “Vakıflar Dergisi” temalı bir yazı yazılmasını isteyen 28 Ağustos 2018 tarihli mektup üzerine kaleme alınmıştır. Vakıflar Dergisi'nin 75. Yılı özel sayısında dergi hakkındaki görüşlerimi anlatmıştım (Bk. Nazif Öztürk, “Vakıflar Dergisi'nin Yaslandığı Gelenek ve İçeriden Bir Bakış”, Vakıflar Dergisi 75. Yıl Özel Sayısı, Ankara 2013, s. 49-60). Bu sayıda ise son gelişmeler ışığında, Anadolu coğrafyasında yaşanan 1000 yıllık vakıf tecrübesine ve bu tecrübeleri günümüze kadar ulaştıran belgelere dayalı olarak; vakfiye şartlarını göz ardı etmeden toplum ve meşrutu'n-lehin yararları düşünülerek, Vakıflar İdaresi teşkilat yapısının nasıl olması gerektiği konusundaki düşüncelerimi okuyucularla paylaşmak istiyorum.

** Dr., Araştırmacı/Yazar; nazifozturk@yahoo.com; Orcid Id: 0000-0001-5203-6927

What should be the Statute and Administrative Structure of Waqfs?

Abstract:

In this paper, an answer is sought for the hypothetical question of “*what should be the statute and administrative structure of waqfs?*”

The problems of waqf institutions which represent the millennial social heritage of the Anatolian geography, have been revealed based on the tangible archival documents and administrative practices within the bureaucratic boundaries of the centralist oligarchy for two centuries.

Until the westernization and renewal period, waqfs, as in today’s developed countries, were managed independently in accordance with the deeds of trust of their founders, rules of free market economy and decentralized management principles.

With the centralized management approach inculcated by external circles, in 1826, the waqfs were gathered under the roof of Ministry of Imperial Waqfs, thus included in the cabinet, in order to take the decentralized governance of waqfs under the control of centralized authority, with the idea of utilizing the economic potentials of waqfs in other sectors of the state, breaking the influence of religious circles and satisfying Western friends.

As a result of transferring the revenues of waqfs to other areas of the state, maintenance and repair works of historical premises and artifacts of waqfs could not be made and services performed by nongovernmental organizations were almost at a standstill.

In order to eliminate these problems, and to determine the organizational structure that will protect the rights and interests of all parties involved in the waqfs, since the Second Constitutional era, five attempts have been made, one in the Ottoman Empire and four in the Republican period, but the desired result has not been achieved.

Keywords: Waqfs, waqfiyyas, ministry, institution, law, liquidation committee, waqfs administration, General Directorate of Waqfs, centralized administration.

Giriş

Vakıflar, evrensel bir medeniyet projesinin merkezinde yer alan, erdemli insanların uygulayabileceği, insanî boyutu çok yüksek, çağlar boyu değerinden hiçbir şey kaybetmeyen, sivil, demokratik bir oluşumdur. Toplumsal ihtiyaçların sebebi ne olursa olsun vakıfların gayesi, cemiyette mevcut olan bu yoksunluk ve yoksulluğa çare bulmaktır. Bir başka ifade ile vakıflar; tarihî birikimleri talan etme ve tabîi zenginlikleri sömürme zihniyetini ve dünyevî çıkar ilişkilerine dayanan medeniyet anlayışlarını elinin tersi ile iten, yaratılış ilkelerine uygun doğal dünya düzenini savunan insanî ve İslâmî bir müessesedir.

Çağımızda düşünen insanların hasretini çektiği bu vasıflara sahip olmak ne kadar büyük bir saadet ise; bu değerleri nesilden nesile tevarüs ettirmek ve yaşatmak da o derece büyük bir sorumluluğu gerektirmektedir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşu, teşkilat yapısı, görev, yetki ve sorumlulukları 20.2.2008 tarih ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu¹ ile düzenlenmiştir. 15 Temmuz 2018 tarih ve 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlanan² Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapısı, 16 Temmuz 2018 tarihli ikinci bir kararname ile Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine uyarlanmıştır.

Neticede, *Şer'îye ve Evkâf ve Erkânî Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin İlgasına dair 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla* Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte Başbakanlığa bağlanan ve 94 yıldır beraberlikleri devam eden bu iki kurumdan Diyanet İşleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığına, Vakıflar Genel Müdürlüğü ise Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlanmıştır.

Umulur ki; bu milletin bin yıllık sosyal mirasını temsil eden ve iki asırdır merkeziyetçi oligarşinin bürokratik sınırları içerisinde, tarihten tevarüs eden yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışan Vakıflar İdaresi'nin yaşadığı sıkıntıları; uygulamalardan hareketle somut arşiv belgelerine dayalı olarak ve hasbî düşüncelerle dile getiren bu yazı, yetkiyi elinde tutan karar alıcılar nezdinde ilgi uyandırır.

Vakıflar, batılılaşma ve yenileşme dönemine kadar, günümüz gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi kurucularının belirlediği vakfiye esaslarına, serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim esaslarına göre, bağımsız bir şekilde idare ediliyordu.

Vakıflar; hayırsever ecdadın bizlere emanet ettiği, diğer milletlerle aramızdaki farkı gösteren dinî, hayrî, sosyal ve kültürel bir hizmet kuruluştur. Devraldığımız bu emanet, hukukî güvence ve süreklilik kavramına sahip olan bu müesseseyi, şanına layık bir şekilde ve vakfiye şartları doğrultusunda yaşatmak sorumluluğunu omuzlarımıza yüklemektedir. Vakfiyelerin sonundaki dua ve bedduaları düşündüğümüzde, devraldığımız bu emanetin ağırlığını hissetmek mümkün değildir.

“Şart-ı vâkıf ke-nassı şârî/vakıf yapan kişinin vakfiyede kayda geçirdiği şartlar, Allah'ın koyduğu şer'î hükümler gibidir, herkesi bağlar” kuralı uyarınca, vakıflar (vâkıf/malını vakfeden kişi, mevkuf/vakfedilen mal ve mevkufu'n-aleyh/vakıf hizmetlerinden yararlananlar/toplum, ins, cin, hayvanât, nebatât, çevre, ekolojik denge, kâinat) için hangi yönetim tarzının daha ideal olduğunu araştırmak ve uygulamaya koymak sorumluluklarımızın başında gelmektedir.

1 Resmi Gazete (RG). 27.2.2008, Sayı: 26800; *Düster*, Tertip: 5, C. 47.

2 RG. 15 Temmuz 2018, Sayı: 30479.

Her türlü bürokratik usullerden uzak, vakfiye hükümlerine ve yerinden yönetim esaslarına göre faaliyet göstermekte olan vakıfların idaresi; hangi gerekçelerle yürütmenin içinde yer alan bir kamu kurumuna devredilmiştir?

Vakıfların idaresini ve işletmesini, demokratik sivil alanlardan alarak, yönetimin devletleştirilmesi anlamına gelen bu şekildeki bir uygulamaya ne zaman ve hangi gerekçelerle geçilmiştir? Vakıflarda merkezî yönetime geçişin; “*vakıfların hüsn-i idarelerini sağlamak* (BOA, HH 1250: 26845) ve “*evkâf müessesesinin vaziyetini milletin hakiki menâfi'ine muvafık bir şekilde tespit etmek*” (BCA, 30.18.01.01.012.60.19) gibi belgelerde yer alan açık gerekçelerin yanında, iç ve dış tesirlere dayalı başka sebepleri de bulunmaktadır?

Bu yönetim tarzından vakıflar, siyasîler, uygulayıcılar ve millet ne beklemiştir ne bulmuştur?

Vakıfların yönetiminin Başbakanlığa bağlı, katma bütçeli, tüzelkişiliğe sahip bir genel müdürlük halinde düzenlenmesi, bu alanda düşünülebilecek en ideal ve nihâî çözüm tarzı mıdır? Belki de bunlardan daha önemlisi, vakıfların yönetim şekli hakkında bu düzenlemeyi yapanların kafasındaki kalıcı çözüm bu mudur; yoksa yapılan bu düzenleme geçici bir tedbir olarak mı düşünülmüştür?

Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte 1924 tarihinde *429 sayılı kanunla* Başbakanlığa bağlanan ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemine geçiş tarihine kadar da hep birlikte mütalaa edilen edilen bu iki kamu kuruluşunun farklı yerlere bağlanması ilerleyen zamanlarda mütalaa edilecektir.

Kaleme alacağımız bu yazıda, tarihten intikal eden vakıfların yönetiminin merkezî bir idareye devredilmesinin arka planını anlamaya ve anlatmaya çalışacağız.

1. Klasik Dönemde Vakıfların İdarî Yapısı

19. asrın ilk çeyreğine kadar, ülkemizde işler vaziyette bulunan vakıflar, üç ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; Osmanlı'dan önceki İslâm devletlerinden intikal eden *evkâf-ı kadîme*, mîrî arazinin temlik suretiyle kurulan *evkâf-ı irsâdiye* ve Tebaa-i Osmaniye'den hayırsever kimse-lerin sırf kendi mülklerinden ayırdıkları mallarla tesis ettikleri *evkâf-ı sahiha-i lâzime*dir (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 112-116).

Bu vakıf türlerinden her biri, müstakil vakfiyeleri, vakfiyeleri olmayanlar da eski teamüllere göre, ayrı hükmî şahsiyetler olarak faaliyet gösteriyorlardı. *Evkâf-ı irsâdiye* ile *evkâf-ı kadîmenin* bir bölümü haricinde kalan, diğer vakıflar üzerinde hükümetlerin doğrudan hiçbir müdahalesi olmuyordu. Kadı huzurunda yapılan murafaalı duruşma sonunda, şer'îye sicillerine yapılan tescilin haricinde, ayrıca merkezî bir tescil makamı bulunmadığı için, *evkâf-ı lâzime-i sahihadan* birçoğunun varlığından merkezî hükümet çoğu zaman haberdar bile olmuyordu (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 117). Bu vakıflar, vakıf kurucularının belirlediği vakfiye esaslarına, serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim usullerine göre idare ediliyordu.

Genelde vakfın yöneticisi, hayatta olduğu sürece vâkıfın kendisi, ölümünden sonra da evlâd ve ahfâdı oluyordu. Bu durum, bir bakıma baba ocağının tüttürülmesi geleneği çerçevesinde yürütülüyordu. Kuşaktan kuşağa intikal eden bu yönetim biçimi, aile fertlerinin vakıf müessesesine bir aile işletmesi gibi bakmalarını sağlıyordu. İşler mesâî ve memur zihniyetinden ve her türlü bürokratik usullerden uzak, günümüz ifadesiyle özel sektör anlayışıyla yürütülüyordu. Bu

tarz yönetim anlayışı, verimliliğin artırılması yanında, vakıftan yararlanacak kimselerin memnuniyetinin sağlanmasına ve toplumda vakıf imajının gelişip yerleşmesine katkı sağlıyordu.

İmkânlar direkt yollardan hak sahiplerine ulaştırılıyor, böylece hizmette sürat ve verimlilik sağlanıyordu. Vakıfların yönetimi konusunda alınan idarî karar ve uygulamalar mahallen yapıldığı için, verilen hizmeti toplum izleyebiliyordu. Bu durum, vakıf uygulamalarında cemiyete denetim yapma imkânını veriyor; vakıfta çalışan veya vakıf taşınmazlar üzerinde kendi hesabına bir iş kuran kimseleri, vakıf mütevellileri tarafından makul ölçüler içerisinde alınan idarî kararlara karşı saygılı kılıyordu. Günümüzde, husûmete varan kiracı-mal sahibi çekişmesi o dönemlerde görülüyordu (Öztürk, 1995a: 63).

Klâsik dönemlerde vakıfların hükümetlerin direkt müdahalesinden uzak, kurucularının koyduğu kurallara göre idare ediliyor olmaları, hiçbir kurala tâbi olmadıkları ve hiçbir makam tarafından denetlenmedikleri anlamına gelmemektedir. Osmanlı devlet yönetiminde, devletin idarî, malî, siyasi ve diğer kültürel müesseselerinde olduğu gibi; kuruluşundan itibaren vakıflar da doğrudan doğruya kadının gözetim ve denetimi altında bulunuyordu. Kadılar, mütevellinin yönetimi üzerinde sürekli ve mutlak bir denetim icra ediyor, her an hesapların tetkikini isteyebiliyor; gelirin vâkıf tarafından öngörölmüş gayeye uygun olarak harcanıp harcanmadığını araştırabiliyordu. Uzun vadeli kiralama, mübadele, ödünç alma (borçlanma), dava açma veya müdafaa hazırlama gibi vakıflarla ilgili önemli konuları karara bağlıyordu (Yediyıldız, 1982: 18). Hatta vakıf mütevellileri, ayrı bir nâzırı bulunsa bile, bazı tasarrufları yapabilmek için, *velâyet-i amme* sıfatıyla hâkimin reyini almak mecburiyetinde idi. Bu durum diğer taraftan vakıfların hukukî güvencesini oluşturuyordu. *Velâyet-i âmmeye* izafeten hâkimlere tanınan nezâret yetkisi, bazen hâkimler tarafından, bazen da hususî olarak teşkil olunan makamlar tarafından kullanılmıştır (Akgündüz, 1988: 277). Hâkimlerden ayrı olarak, vakıflarda nezâret görevinin değişik kişi, kuruluş ve makamlara tevcih edilmiş olması; vakıfların yönetiminde, merkezî bir idareye geçiş ortamını hazırlamıştır.

2. Merkezî İdareye Geçiş Hazırlayan Gelişmeler

Aile işletmeciliği tarzındaki vakıf anlayışından, tarihî seyir içinde işlerin gelişip genişlemesiyle, vakıfların yönetiminde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Sade vatandaşların kurduğu *sahih vakıflarda* yönetim yetkisi mütevellilere aittir. Fakat vakıf kurucularının statülerinin değişmesi ve vakıf çeşitlerinin artmasıyla vakıfların idarî şekillerinde de değişiklikler meydana gelmiştir. Yıldırım Bâyezid (1389-1402) her vilâyete birer *Müfettiş-i Ahkâm-ı Şer'îye* tayin ederek memlekette bulunan vakıfların teftişini bu kuruluşa bağlamıştır (İbnü'l-Emin M. Kemal-Hüseyin Hüsameddin, 1335: 12). Çelebi Mehmed I (1413-1421) devrinde ise bütün yargı teşkilâtı bir merkeze bağlanarak *Hâkimü'l-Hükkâmü'l-Osmaniye* unvanıyla bir baş kadı tayin edilmiş ve bütün vakıfların umumî murakabesi bu şahsa verilmiştir (İbnü'l-Emin M. Kemal-Hüseyin Hüsameddin, 1335: 22).

Fatih Sultan Mehmed II (1444-1446; 1451-1481) kurmuş olduğu vakıflarının nezâretini veziriazamlara tevcih etti ve böylece *Sadr-ı âli Nezâreti* kurulmuş oldu. Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanunî (1520-1566) Fatih'in yolunu takip ederek vakıflarının nezâretlerini sadrazamlara bıraktılar (Mustafa Nuri Paşa, 1327: 99). II. Bâyezid (1481-1512) vakıflarının nezâretini Şeyhü'l-İslâm'a tevcih edince *Şeyhü'l-İslâm Nezâreti* adıyla bir organ ortaya çıktı (Mustafa Nuri Paşa, 1327: 99). Kanunî'nin eşi Hürrem Sultan'ın İstanbul'daki vakıflarının nezâret görevini Kapuağası'na tevcih etmesi üzerine *Kapuağası Nezâreti* kurulmuş oldu (İbnü'l-Emin

M. Kemal-Hüseyn Hüsameddin, 1335: 13-14). Osmanlıların Arabistan'ı kendi topraklarına katmasından sonra, Mekke ve Medine şehirlerindeki dinî ve hayrî müesseseler ile bu şehirlerde oturanlar lehine kurulan vakıfları yönetmek üzere 955/1586 yılında *Evkâf-ı Harameyn Nezâreti* teşkil olundu (Akgündüz, 1988: 360-361).

Vakıfların yönetiminde yaşanan bu gelişmeler üzerine Osman III (1754-1757), Mustafa III (1757-1774) ve Abdulhamid I (1774-1789) vakıfları için müstakil idare binaları inşa ettirmeye başladılar.³ Bu dairelerin inşası Osmanlılarda, vakıflara ait idarelerin merkezî bir yönetim altında toplanmasına doğru atılan ilk adım oldu. Nitekim Hasbiye Kadın ile Abdulhamid I'in hasekisi Nevres Sultan vakıflarının idaresini Abdulhamid I'e ait *Hamidiye Vakıfları Mütevellî Kâimmakamı*'na tevdi etti.⁴ Daha sonra Selim III (1789-1807) de vakıflarının Valide Sultan'ın vakfıyla birlikte telakki olunmasını ve *Laleli Vakıflar İdaresi*'ni kuran babası Mustafa III ve annesine ait vakfiyelerde beyan edilen şartlara uygun olarak idare edilmesini istedi.⁵ *Hamidiye* ve *Laleli* vakıflarının idaresi 1203/1788'de birleştirildi. Bilâhare II. Mahmud (1808-1839) kurduğu vakıflarını 1224/1809 tarihinde bu vakıf idarelerine ilhak edince *Evkâf-ı Hamidiye ve Mülhakâtı İdaresi* önemli bir kuruluş haline geldi ve bu idareye bağlı bulunan vakıfların sayısı elli (50)'ye yükseldi. 1241/1825 tarihinde yeniçeriliğin ilgası ile nezâretleri yeniçeri sekbanbaşı ağalarına şart koşulan vakıfların idareleri de aynı yönetime devredilince, teşkilât iyice genişledi ve 1242/1826'da *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti* (EHN) kuruldu (İbnü'l-Emin M. Kemal-H. Hüsameddin, 1335: 21-26; Hatemi, 1979: 330; Akgündüz, 1988: 360-364).

3. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Teşkili Ve Kuruluş Sebepleri

Osmanlı Arşivi'nde bulunan muâmelât evrakının tetkikinden, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin 1242/1826 senesi Rebiyu'l-evvel ayının on ikisinden itibaren fiilen çalışmaya başladığı anlaşılmaktadır.⁶ Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşuna ilişkin *hatt-ı hümâyûn*'un tarihsiz bir istinsah nüshası ile bu nüshanın ilgili defterlere kaydı ve taraflara tebliği için kaleme alınan 21 Safer 1242/24 Eylül 1826 tarihli yazı elimizde mevcuttur.⁷ Bu belgeleri yayımlayan Seyit Ali Kahraman metin içerisinde Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluş ve el-Hac Yusuf Efendi'nin Nâzırlığa tayin zamanını yukarıdaki tarih olarak gösterirken (Kahraman, 2006: 6); tayin tarihlerine göre hazırladığı Evkâf Nâzırları listesinde el-Hac Yusuf Efendi'nin tevcih tarihini 12 Rebiyu'l-evvel 1242/14 Ekim 1826 olarak kayda geçirmiştir (Kahraman, 2006: 61).

Teferruatta boğulmamak adına hemen belirtelim ki, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin üç gün evvel, beş gün sonra kurulmuş olmasının aslında fazla bir önemi yoktur. Yine de kaynaklara dayalı olarak ortaya konulan ve birbiriyle çelişir gibi görünen bu tarihleri telif etmek gerekirse, sanırım şu tespiti yapmak mümkündür. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti 21 Safer 1242/ 24 Eylül 1826 tarihinde veya birkaç gün öncesinde, anılan *hatt-ı hümâyûn*la kurulmuştur. El-Hac Yusuf Efendi'nin Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne Nâzır olarak atanmasının tebliğ tarihi ise 21 Safer

3 Söz konusu padişah vakıfları için bk. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Osman III Vakfiyesi*, 1755, Def. No: 49, s. 29; VGMA, *Mustafa III Vakfiyesi*, 1764, Def. No: 187, s. 232; VGMA, *Abdulhamid I Vakfiyesi*, 1780, Def. No: 159, s. 22-81.

4 Bk. VGMA, *Nevres Sultan Vakfiyesi*, 1782, Def. No: 178, s. 22; VGMA, *Hasbiye Kadın Vakfiyesi*, 1795, Def. No: 113, s. 19.

5 Bk. VGMA, *Selim III Vakfiyesi*, Def. No: 29, s.75-78.

6 Belgelerin tahlili için bk. Öztürk (1995: 68-69).

7 BOA, HH- :17362; BOA/Cevdet 1242: 6835. Altında tarih bulunmayan bu "*hatt-ı hümâyûn*" un bir istinsah sureti ile aynı "*hatt-ı hümâyûn*"la atanan diğer görevlilerle birlikte el-Hac Yusuf Efendi'nin EHN'ne Nâzır olarak tayin edildiğine ilişkin "*Ru'ûs-ı mülükâne*"ye yazılan 21 Safer 1242/24 Eylül 1826 tarihli tebliğ

1242/24 Eylül 1826'dır. Fiilen görevinin başına geçip çalışmaya başladığı tarih hiç kuşkusuz 12 Rebiyu'l-evvel 1242/14 Ekim 1826'dır.

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin iç ve dış etkilere dayalı çok yönlü kuruluş sebepleri bulunmaktadır. Bunları, çok dağınık vaziyette olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, devlet yönetiminin merkezî bir anlayışla yeniden düzenlenmesi ve vakıf potansiyelinden, devletin diğer sektörlerinde yararlanma fikri, dinî çevrelerin gücünü kırma düşüncesi ve Batılı dostları memnun etme eğilimleri şeklinde özetlemek mümkündür (Öztürk, 1995a: 69-75).

Nezâretleri çeşitli makamlara bağlı vakıfların, belirli bir merkezde toplanması, bu vakıfların *Darphâne-i Âmire Nezâreti* bünyesinde idaresini imkânsız hâle getirmişti (İbnü'l-Emin M. Kemal-H. Hüsameddin, 1335: 26). Diğer taraftan bazı selâtin vakıfları ile soyları kesilmiş vezir ve ümerâ vakıfları, padişahın teveccühünü kazanan bir takım saray mensuplarına *çıraklık* olarak tevcih ediliyordu. Bundan başka vâkıfın soyunun münkariz olması üzerine, vakıfların kontrolü ile görevli olan nâzırlar, doğrudan mütevellî tayinlerini de yapmaya başladılar. Evlâdın mütevellîliğinden çıkmış olan bu vakıfların yöneticileri, bir tür memuriyet haline gelmiş bulunuyordu ve bunlara *sadaka tevliyeleri* deniyordu (Mustafa Nuri Paşa, 1327: 100). Gayrimenkullerde tasarruf hakkının kullanılması söz konusu olduğunda, o günkü mevzuat uyarınca mütevellî ve câbilerin yetkileri gündeme geliyordu. Mustafa Nuri Paşa'nın ifadesiyle bu işlemlerin yapılması sırasında *envâ'-ı fesât ve tezvîr vâki oluyordu* (Mustafa Nuri Paşa, 1327: 100). Vakıf gayrimenkullerin ferağ ve intikali sırasında, vakıf görevlilerinin yaptıkları yolsuzluklar, arkası kesilmeyen şikâyet ve soruşturmalara sebep oluyordu (A. Lütfi, 1290: 206; Barnes, 1986: 85).

Yukarıda belirtilenlerin yanında, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluş sebeplerinin başında; vakıf sektöründe yaşanan bu dağınıklık ve keyfiliğe son vermek (Sıdkı, 1324: 8), vakıfların yönetimini, toplum ve müessese lehine ıslah etmek, Nezâret bünyesinde teşkil edilecek *Evkâf Hazinesi* kanalıyla vakıflar arası kaynak aktarımını sağlayarak, geliri giderini karşılamayan vakıflara destek sağlamak (VGMA, 1262: 967/278) gibi iyi niyetlere dayalı düşünceler gelmektedir. Nitekim nezâreti Şeyhü'l-İslâmî'de bulunan vakıfların Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne bağlanmasına dair *hatt-ı hümâyûnda* vakıfların tek elde toplanmasının gerekçesi, *vakıfların iyi idaresini temin etmek* (BOA/HH 1250: 26845); nezâretleri, Hameyn ve Fetvâpenâhî'ye ait vakıfların haricinde kalan bütün vakıfların Nezâret'e bağlanmasına dair *irade-i seniyyede* ise, *hüs-ü idarelerini sağlamak, hayratlarını imar etmek ve hayrî hizmetlerini yerine getirmek* (VGMA, 1250: 965/140) şeklinde ifade edilmektedir.

Nezâret'in kuruluş sebepleri anlatılırken üzerinde durulması gereken bir başka husus da yeniçerilerle birlik olarak, öğrenci hareketlerini kıskırtarak veya engellemeyerek (BOA/HH 1233: 22671; BOA/HH 1235: 22735,22747) devletin aldığı yenileşme kararlarına karşı çıkma ithamı altında tutulan; eğitim ve hizmet giderleri itibarıyla vakıflara bağlı bulunan ulemâ sınıfının durumudur.

Nezâret kurulmadan önce, vakıfların ve vakıf gelirlerinin etkin denetimi ve tasarrufu genellikle ulemâ sınıfına mensup kimselerin kontrolü altında idi. Ulemânın yönetim ve denetimi altında bulunan vakıflardan sağlanan gelirlerle dinî müesseseler büyük bir ekonomik güce sahiptiler. Lewis'e göre, "1826'da yeniçerilerin kaldırılmasıyla II. Mahmud, bu kesime darbe indirme gücüne kavuştu. Evkâf İdaresi'ndeki kargaşaya son vermek için Evkâf-ı Hümâyûn

yazısı, Seyit Ali Kahraman tarafından yayımlanmıştır (Seyit Ali Kahraman, *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*, İstanbul 2006, s.108-110).

Nezâreti'ni kurdu ve mevcut daireleri onun içine aldı. II. Mahmud'un amacı, evkâf gelirinin tahsilini ve harcanmasını kendi elinde merkezileştirmekten başka bir şey değildi" (Lewis, 1983: 94). Bundan sonra hükümet bütün şeyhlerin, hocaların ve kutsal yapıların personelinin aylıklarını, onlara bağlı bütün kurumların onarım giderlerini ve diğer masraflarıyla birlikte ödeyecek ve vakıfların gelir fazlasını devletin reform amaçlarınıayöneltecekti (White, 1846: 236; Barnes, 1986: 86).

1826'ya kadar şeyhü'l-islâmlar, kurulları kendi konaklarında toplarlar ve fetvaları oradan verirlerdi. Gelirleri, hizmetleri, kuruluşları saraydan tamamıyla bağımsızdı ve sarayın yalnız nihâz azil yetkisine tâbi idi. Yeniçerilerin kaldırılmasıyla Ağa Konağı, Şeyhü'l-islâm'a verildi. Bu gelişme Şeyhü'l-islâmlık müessesesinin devlet dairesi haline sokulması için atılan ilk adımdı. Evkâf'ın hükümet kontrolüne alınmasından sonra meydana gelen bu gelişme, onların popüler ve etkin gücünü temelinden sarstı ve değişikliğe karşı koyma yeteneğini ciddi olarak zayıflattı (Lewis, 1983: 98).

Evkâf Nezâreti'nin kurulmasında diğer önemli bir sebep de yenilik hareketleri sırasında karşılaşılan Mısır meselesi (Karal, 1988: 1-166) ve *sened-i ittifaka* kadar uzanan derebeyler ve ayanlar konusu (A. Lütfi, 1290: 11; Karal, 1988: 90-93) gibi devleti zaafa düşüren hususlarla yeniden karşılaşmamak için, merkezî otoritenin güçlendirilmesi düşüncesidir. Bu düşünceye göre, devletin bütün gelirleri tek elde toplanmalı, bütün giderleri de devlet hazinesinden karşılanmalı idi (Mustafa Nuri Paşa, 1327: 102). Osmanlı topraklarında gayrimenkul edinmek isteyen ve halka göre merkezî hükümet üzerinde daha etkili olacağını düşünen batılilar, merkeziyetçi bir yönetimin Osmanlı ülkesinde egemen olmasını istiyorlardı. Hatta devletin bekâsını ve batılı devletler arasında mütalaa edilmesini, tavsiye ettikleri yeniliklerin gerçekleştirilmesine, yenilik hareketlerinin hayata geçirilmesini de güçlü bir merkezî hükümetin teessüsüne bağlıyorlardı (Lewis, Bernard, 1983: 124-127.).

Elmalılı M. Hamdi'ye göre, *haricî-siyasî* tesirlerle Osmanlı yönetimine *Ahkâmü'l-Arâzi* kanunu kabul ettirilmişti. Fakat bu gelişme Osmanlı arazisini ucuz yoldan elde etmek isteyen Avrupalı sermayedarları tatmin etmiyordu. Çünkü Osmanlı topraklarından bir kısmı *arâzi-i emîriye*, mühim bir kısmı da *arâzi-i evkâf* idi. Her iki arazi türünde de rakabe istimlâk olunmadığı gibi, intikalleri de müşkil bulunuyordu. Şu kadar ki, *arâzi-i emîriye* de hükümet müsait kanun yapmak için *sâhib-i nüfuz* addedilebiliyor ve arzu edildiği zaman bu babda tazyik ile istenilen sonucu elde etmek ümit olunabiliyordu. Fakat vakıflar hükümetin nüfuzundan hariçti. Avrupalı arzu ederdi ki, *arâzi-i emîriye* ve *evkâf* tamamen pazara çıkarılabilecek bir mal halinde bulunsun ve bunlar üzerinde ahalinin *revâbıt-ı mânevîyesi* şiddetli olmasın (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 120-123, 127-128).

Avrupalılar, "*ahkâm-ı arâzi*"nin istimlâk edilmesini, alınacak kredi karşılığında ipotek gösterilmesini istiyor (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 128), Londra, Paris ve Berlin konferanslarında (Karal, 1976: 212) olduğu gibi, devletin malî ve siyasî yönden zor durumda kaldığı dönemlerde, bu isteklerini yeniliyorlardı (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 129).

Vakıf emlakın satışı hususunda, Batı'nın tazyiki ve ısrarı konusunda, Elmalılı M. Hamdi'nin görüşlerini tamamen doğrular mahiyette, Engelhardt da şunları yazmaktadır:

"...Bu kuyûdât ile evkâfa ait ahkâm, emvâl-ı gayrimenkule muamelâtını bir suret-i garîbede temdit etmiş, emlak ve araziye kıymetinden düşürerek, başka memleketlerde, hazine-i hükümetin başlıca menba-ı servetini teşkil eden va-

ridâttan, Devlet-i Osmaniye'yi mahrum bırakmıştır. Böyle bir uygulamanın, Devlet-i Osmaniye'nin menafi-i asliyesini muhafaza etmek azminde bulunan düvel-i ecnebiyece dâi-i itiraz olacağı şüphesizdi. 1867 senesi Şubat'ında Paris Kabinesi, evvelce İngiltere Hariciye Nezâreti'nin yaptığı gibi, Bâb-ı âli'ye müracaat ederek, vakıf usulünün esaslı bir surette tadilini, evkâf ve mirî arazinin mülke tahvilini tavsiye etti. Bâb-ı âli Fransa Hükümeti'nin tavsiyelerini kısmen mevki-i icraya koydu" (Engelhardt, 1328: 179-180).

Engelhardt devamla, "bu tavsiye üzerine Bâb-ı âli'nin Tevsi-i İntikâl Kanunu (Düstur, 1289: 255-257) ile Musakkafât ve Müstegillât-ı Vakfiye Nizamnamesi'ni (Düstur, 1293: 463) neşrettiğini" söylemektedir (Engelhardt, 1328: 180). Yazara göre, Batının ısrarları sonucu, "pek çok zamandan beri vaat edilen evkâfın satışı muamelesi, nihayet halledilmiştir" (Engelhardt, 1328: 179-180).

Bu gelişmelere bakarak Elmalılı M. Hamdi, "dış tesirler sonucu hükümet, ilk önce evkâfı, bir şahs-ı manevî olarak tevhid edip kendi eline almak cihetini düşündü. Evkâf-ı İrsadiye'den olan kurâ ve mezârî vakıfları, bedele bağlanmak suretiyle Maliyece zabdedildi. İlgaı kolay olmayan vakıflar için Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti teşkil olundu" (M. Hamdi (Elmalılı), 1327: 134) demektedir.

Görülüyor ki, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluş sebeplerinin en önemlisi, ihtiyaç halinde devletin diğer sektörlerinde vakıfların imkân ve potansiyelinden yararlanma fikridir. Nitekim, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kuruluşu hakkındaki *hatt-ı hümâyûn, Asâkir-i Mansûre*'nin bir yıllık maaş, iâşe, donanım/elbise ve teçhizatı için gerekli olan 34 bin kese akçenin ancak 1/3'inin tedarik edilebildiği tespiti ile başlamakta ve bu açığın karşılanması için, tek emirle bir dizi yeni düzenlemeler yapılmaktadır. Bu düzenlemeler arasında, "evkâf-ı hümâyûnumuz dahi Darphâne'den zabt ve idare olunmakta ise de maslahatın cesâmeti cihetiyle merkez-i lâykında bakılmadığı, (bu sebeple) evkâf dahi Darphâne'den ayrılp başkaca idare olunmak üzere, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti unvanıyla (bir bakanlık kurulduğu ve bu bakanlık görevinin) nişancı-i sâbık el-Hac Yusuf Efendi'ye...tevcih edildiği" (BOA/HH – 17362) ifadeleriyle Nezâret'in kuruluşu ve ilk Nâzır'ın atanması hükme bağlanmaktadır.

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin teşkilinden bir yıl sonra bütün sermayesi Evkâf Hazinesi'nden karşılanmak kaydıyla Eyûp/Bahariye'de, donanmanın yelken ve *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye*'nin elbise ihtiyacını karşılamak ve gerektiğinde ürettiği ipliğin bir miktarını piyasaya sürmek üzere Bahariye İplik Fabrikası'nın kurulması (Öztürk, 1990: 23-80); Nezâret'in kuruluşuna ilişkin hatt-ı hümâyûn'un niçin bu tespitle başladığını göstermesinin yanında; vakıfların imkân ve potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde nasıl yararlandığını da ortaya koymaktadır.

Tek tek sebeplerin sayılması yerine bu sebepler arasında hangisinin, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin teşkilinde daha etkili olduğu sorusuna cevap aradığımızda; kuruluş sonrası yapılan fiilî uygulamalara ve hukukî düzenlemelere bakarak şunları söylemek mümkündür:

Vakıfların yönetiminin kabineye dâhil bir Nâzır'ın başkanlığında, tek elde toplanmasından sonra; kuruluş gerekçelerinde söylenenlerin aksine yolsuzluklar azalmamış, hatta artmış,⁸ vakıfların *hüsn-i idaresi* (BOA/HH 1250: 26845) sağlanamamış (Sıdkı, 1324: 8), Osmanlı ülke-

8 Bk. Mustafa Nuri Paşa (1327: 100-101); Vakıfların yönetiminin merkezileştirilmesinden sonra, kamu personeli eliyle yapılan yolsuzluklar ve sistemde yaşanan bozulmalar için bk. Öztürk (1990: 276-313).

sinde yeni eserler inşa etmek şöyle dursun; sosyal, siyasî, ekonomik ve tabîî şartların meydana getirdiği “müessesât-ı hayriye”nin harâbiyeti ortadan kaldırılamamıştır (BOA/Cevdet 1242: 16725). Kudretsiz vakıflara *Evkâf Hazinesi*'nden gerekli aktarmalar yapılamamıştır. Buna karşılık, devletin malî yapısı bozuldukça artan bir tempo ile vakıf gelirlerinin bir bölümü devletin ihtiyaç duyulan diğer sektörlerine aktarılmıştır.⁹

Bu gelişmeler sonucu, finans kaynağı tamamen vakıflara bağlı olan dinî eğitim müesseseleri ile ulemanın nüfuzu kırılmıştır (Lewis, 1983: 97-98). Lewis'e göre, yeniçerilerin ortadan kaldırılmasıyla siyasî nüfuzunu kaybeden Şeyhü'l-islâmlık makamı, vakıf gelirlerinin başka alanlara aktarılmasıyla ekonomik gücünü de kaybetmiş ve merkezî otoriteye bağlı bir memuriyet haline gelmiştir (Lewis, 1983: 94-95).

Batıların ısrarla üzerinde durduğu vakıflarda tasarruf hakkının genişletilmesi (Düstur, I/I 1289: 225; Engelhardt, Ed, 1328: 180) ve vakıf gayrimenkullerin alınır-satılır hale getirilmesi (Düstur, I/I, 1289: 230; Düstur, II/V, 132, s. 114), hatta çok cüz'î mukataa bedelleri karşılığında, vakıf yerlerin gayrimüslimlere intikali sağlanmış, yüzlerce vakıf arsa ve arazi üzerine azınlıklar tarafından kilise, mektep, rahip ve rahibe okulları, sosyal tesisler yapılmıştır.¹⁰

Bir taraftan bu gelişmeler yaşanırken, diğer taraftan da yönetimleri çeşitli makamlara bağlı bulunan vakıfların Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne devir işlemleri tamamlanmıştır (Öztürk, 1995a: 75-77). Bu gelişmeler üzerine Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti, Osmanlı ülkesinde mevcut müstesna vakıfların haricindeki bütün vakıfların nezâret görevini üstlenerek, muhasebelerini yapmaya başlamıştır. Artık Evkâf Nezâreti, mazbut ve idaresi zapt edilen vakıfların hem mütevellisi hem nâzırı, mülhak vakıfların ise tek yetkili nâzırı haline gelmiştir.

4. Merkezî Yönetime Geçişten Sonra Vakıfların İdaresinde Yaşanan Gelişmeler

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kurulması ve Tanzimat'ın ilanına kadar, sahih ve lazım vakıflarda olduğu gibi, kurâ ve mezâri' a'şârının hayrî bir amaca tahsisi suretiyle tesis edilen irsâdî vakıfların gelirlerinin tahsili, ferağ ve intikal muameleleri mütevellileri tarafından yapılıyordu. Mirî arazide ise bu işlemleri “sâhib-i arz” denilen mutasarrıflar yürütüyordu (Düstur I/VI, 1939: 586).

Tanzimat fermanında yer alan, vergilerin tahsiline ilişkin düzenlemelerin yapılmasına dair hüküm uyarınca (Düstur I/I, 1289: 5-7), 18 Zilkade 1255/1840 tarihli *Muhassılîn Talimatı* ile irsâd-ı gayr-i sahih vakıf arazileri dâhil, bütün arazilerin vergi ve rûsumunun merkezden tayin edilen muhassıllar tarafından tahsili ve tahsil masrafları düşüldükten sonra geri kalan bedellerin vakıflara verilmesi kararlaştırıldı (Karakoç, 1255: 5/5021). Daha sonra bu talimatta yapılan zeyl ile eksiklikler giderildi ve vakıf kurâ ve mezâri' a'şârı ile mukataa gelirleri bedele bağlandı (Karakoç, 1255: 5/5023). Yine Tanzimât-ı Hayriye ilkeleri gereğince, 15 Safer 1256/1840 tarihli İlmühaberle, daha önce 1/2'den 1/10'a kadar değişmekte olan a'şâr vergisinin nispeti, memleketin her tarafında mütesâviyen 1/10 olarak tespit ve ilan edildi.¹¹

Alınan bir başka kararla da kurâ ve mezâri' a'şâr gelirleriyle birlikte Tanzimat'ın ilanından itibaren mazbut vakıf “mukataât” bedellerinin Maliye Hazinesi tarafında tayin edilen memurlar eliyle toplanması kararlaştırıldı (BOA, IMM 1258: 580).

9 Bk. BOA/Cevdet 1255: 32489; BOA/MM 1264: 594; Barnes (1986: 86).

10 Bk. VGMA, 1332: 974/152-169.

11 Bk. BOA, *Kanun-i Kalemîye Defteri*, 1256: 4.

Tanzimat'ın ilanından hemen sonra Maliye tarafından zabtedilen vakıf kurâ ve mezâri' a'şârının ilk başlangıçta %10'u, daha sonra %20'si tahsil masrafı olarak kesildikten sonra geri kalan kısmı Evkâf Hazinesi'ne iade ediliyordu (Düstur I/VI, 1939: 911-915). 1303/1885 tarihinden itibaren bu oranlara ilaveten geri kalan gelirlerin 1/2'si daha kesilmeye başlandı. Kesilen miktar o tarihte bedele bağlanan vakıf gelirlerinin %35'ine tekabül ediyordu. Bir başka düzenleme ile 1307/1889 senesinden itibaren bedele bağlanan vakıf arazi gelirlerinin üçe ayrılması, Maliyece bunlardan 1/3'ünün tahsil masrafı olarak kesilmesi, geri kalan 2/3'sinin Evkâf Hazinesi'ne ödenmesi hükme bağlandı.¹² Bu durumda da vakıf arazi gelirlerinin %33'ü Maliye tarafından kesilmiş olmaktadır. Ayrıca Maliye tarafından el konulan ikinci ve üçüncü grupta yer alan vakıf kurâ ve mezâri'ler ister ihale ister emaneten idare edilmiş olsun, bu yerlerden 1283-1287/1866-1870 arasında geçen beş yıllık sürede elde edilen sâfi gelirin 5'e bölünmesiyle bulunan "tahmis" miktarı "maktû' bedel" kabul edildi.¹³

Tanzimat'ın ilanından sonra 1255/1840 tarihinde alınan bir başka kararla (VGMA, 1262: 967/ 197) selâtin ve evkâf-ı mazbuta kurâ ve mezâri' a'şârı hakkında uygulanan (BOA, Cevdet 1259: 3717) yeni sistem, 1261/1845 yılından itibaren aynı mahiyette olan mülhak vakıflar hakkında da uygulanmaya başlandı (BOA, Cevdet 1262: 22859).

1272/1856'da kabul edilen Ahkâm-ı Arazi Kanunu'nun (Düstur I/I, 1289: 165) bazı hükümleri 1275/1857 tarihinden itibaren mirî arazi ile birlikte, Evkâf Nezâreti'ne bağlı mazbut ve mülhak vakıflar ile tahsisât kabilinden olan irsadî vakıflar hakkında da uygulamaya konuldu (Düstur I/I, 1289: 168, md.55). 3 Receb 1292/1875 tarihli irade-i seniyye ile arazi-i emîriye'de olduğu gibi, arazi-i vakfiye'nin tapu senetlerinin ferağ ve intikal harçlarının Evkâf İdaresi'ne ödenmesi kaydıyla Defter-i Hakanî memurları tarafından verilmesi kararlaştırıldı. Cumhuriyetin ilk yıllarında, Defter-i Hakanî Emaneti, tapu idarelerine gönderdiği bir talimatla "*evkâf-ı gayr-i sahihanın ferağ ve intikal muamelesinde, bu yerlerin yalnız a'şârının vakfedildiği, harç, rüsum ve mahlulât bedellerinin Maliye Hazinesi'ne ait olduğu*" gerekçesiyle Evkâf İdaresi'ne yapılmakta olan ferağ ve intikal harçlarının ödenmesini durdurmuştur (BCA, 1922: 18/225-4/2).

Yapılan hukukî düzenlemeler ve alınan idarî kararlarla uygulamanın sürekli kapsamının genişletilmesi ve kesinti oranlarının yükseltilmesi, diğer taraftan tenkisten geriye kalan cüz'î miktarların da zamanında ödenmemesi sebebiyle Evkâf Hazinesi zor günler yaşamış, tarihî vakıf eserleri onarılamamış, hizmetler durma noktasına gelmiştir (Öztürk, 1995b: 521-524).

Evkâf alacağıının zamanında ödenmesi için vilâyet ve bağımsız mutasarrıflıklara Sadaret'ten verilen emre dayalı olarak, Evkâf Hazinesi'nden mülkî amir ve taşra teşkilatına gönderilen 24 Zilhicce 1301/1883 tarihli genelgede "köy ve mezralarda bulunan vakıf arazi gelirlerinin toplanması görevi Maliye memurlarına verildiği tarihlerde, vakıfların Maliye'den yıllık alacağı 40.000 keseyi geçmişken, zamanla tenzil edile edile 14.000 keseye kadar düşmüştür" denilmektedir (VGMA, 1301: 932/119-120). 7 Receb 1308/1890 tarihli Meclis-i Mahsus-u Vükelâ Kararı'nda ise "İbtidâ-i Tanzimat'ta Maliye Hazinesi'nden zabtedilen vakıf kurâ ve mezâri' gelirlerinin ol vaktin rayicine göre 194.000,00 lira olarak tespit edildiği, tenzilât-ı mükerrere ile 69.000,00 liraya kadar düştüğü" belirtilmektedir (Düstur I/VI, 1939: 916).

12 Bk. BOA/Cevdet 1262: 22859; Düstur I/VI 1939: 915.

13 Bk. Düstur I/IV 1299: 401; Düstur I/VI 1939: 587, 715.

Aynı konuda 1303/1886-1307/1890 tarihleri arasında Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırlığı görevinde bulunan Mustafa Nuri Paşa da şu tespiti yapmaktadır:

“Tanzimat’ın zuhuruyla bil-cümle selâtin vesaire arazi-i mevkufesi, Maliye Hazinesi tarafından zabt ve ta’şir olundu. Zabtedilen arazi-i mevkufe hasılat-ı öşriyesi senevî 44.000 keseye ulaşıyordu. Bu miktar, aylara bölünerek eşit taksitler halinde Hazine-i Maliye’den Evkâf’a ödenmekte idi. Sonraları Fuat Paşa merhum bedel-i maktu’ayı Maliye’den Evkâf’a verilen bir yardım olarak vasıflandırdı ve muvazene-i umumiyede açık göründükçe tenkis ide ide rubu’ derecesinden aşağı tenzil eyledi” (M. Nuri Paşa, 1327:101).

Verilen bilgilerden anlaşılan odur ki; başlangıçta Maliye tarafından idaresine el konulan vakıf arazi gelirlerine karşılık, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’ne ödenmesi gereken yıllık para miktarı 200.000,00 liranın üzerinde olduğu, hatta 1259/1843’de 177.399 lira 5 kuruş 25 para olarak fiilen ödendiği (BOA, Cevdet 1259: 3717) halde, seneler geçtikçe Evkâf Hazinesi’ne aktarılan paranın miktarı 70.000,00 liraya kadar düşmüştür (Öztürk, 1995a: 113).

İdaresi ve gelirlerinin tahsili Maliye memurlarına bırakılan vakıf arazilerinde (mustagillât) durum böyleydi. Vakıf gelir kalemlerinin ikinci ayağını oluşturan ve doğrudan Evkâf Nezâreti tarafından tayin edilen vakıflar idaresi personeli tarafından yönetilen; bina, dükkân, arasta, işhanı ve benzeri (musakkafât) akarlarda durum nasıldır? Birkaç cümle ile olsa dahi bu duruma da açıklık getirmek gerekiyor.

Vakıf taşınmaz malvarlığı sadece köy ve mezralarda bulunan arazilerden meydana gelmediği gibi, gelir kaynakları da Maliye memurları tarafından tahsil edilen kurâ ve mezârî’ a’şâr ve mukataa bedellerinden, tapu ferağ ve intikal harçlarından ibaret değildi.

Nezâret’in kuruluşundan itibaren vakıf görevlilerinin gözetim ve denetimine karşılık, Nezâret merkez teşkilatı masraflarını karşılamak üzere gelirden belirli oranda pay almakla işe başlayan merkezî yönetim, gayrimenkul işletmeciliği konularında esas mevzuat çalışmalarını, diğer kamu kuruluşları düzenlemelerine paralel olarak, Tanzimat’ın ilânından sonra yapmıştır.

Her şeyden önce, vakıf taşınmazlar üzerinde merkezî bir yönetim tesis edilmiştir. Gayrimenkul kiracılarının çocuksuz ölümü sebebiyle boşalması halinde, bu yerler icareteyn usulü ve ihale yöntemiyle kiraya verilecektir. Bu tarz kiralama ile elde edilen muaccele gelirinin %5’i müteveli, kâtip, câbî gibi vakıf görevlilerine, %5’de *harç-ı istifa* namıyla mahallen tayin edilecek personele maaş olarak ayrıldıktan sonra, geri kalan %90’ı Evkâf-ı Hümâyûn Hazinesi’ne gönderilecektir. Vakıf taşınmazların ferağ ve intikalinde ihale bedeli üzerinden “ziyade ve noksan kabul etmeyup, ganî ve fakir herkim olursa olsun” ferağdan %3, intikalden %1,5 kuruş harç alınacaktır. Alınan harçların %50’si vakıf görevlilerine, %50’si de Evkâf Hazinesi’ne ait olacaktır.¹⁴

Gelir fazlası müteveli ve evlâda ait vakıfların muhasebeleri hak sahiplerinin (meşrutun-leh) huzurunda, mahallinde görülecek, mutat masraflar çıktıktan sonra geri kalan paranın %20’si “tertib-i maaş-ı hazine”, %5’i “harç-ı muhasebe” adıyla Evkâf Hazinesi’ne gönderilecektir. Ayrıca bu paradan “nâib-i belde” tarafından mahallen tayin edilecek kâtime ayda 20 kuruş ödenecektir. Bu kesintiler yapıldıktan sonra “mahlulât-ı muaccele” dâhil, gelir fazlasının tamamı müteveli ve evlâd arasında taksim olunacaktır. Gelir fazlası müteveli ve evlâda meşrut olma-

14 Bk. VGMA 1256: 966/319-321; VGMA1258: 966/398-399.

yıp da hayratın imârî ve yeni akar alınmasını isteyen vakıfların muhasebeleri de yine ilgililerin huzurunda mahallen görülecektir. “Varidât-ı muayyene”nin %5’i “*tertib-i maaş-ı hazine*”, %1’i “harç-ı muhasebe” namlarıyla Hazine-i Evkâf’a gönderilecek, aynı paradan mahallen atanan kâtibe 5 kuruş maaş bağlanacaktır. Bu harcamalar düşüldükten sonra ya mahallinde bulunan vakfa ait binalar onarılacak veya akar satın alınacaktır. Bu durumun mümkün olmadığı hallerde, geriye kalan paraların tamamı, Hazine-i Evkâf-ı Hümâyûn’a gönderilecektir.

Hülâsa, Tanzimat sonrası kurâ ve mezâri’ a’şâr ve mukataa gelir tahsillerinin Mirî Hazine’ye bırakılması (BOA, MM 1258: 580); vakıf gelirlerinden diğer bölümünün, çeşitli isimler altında ve değişik oranlarda, gelir fazlalarıyla birlikte Evkâf Hazinesi’ne aktarılması¹⁵ vakıfları mali sıkıntı içerisinde düşürmüştür.

Yukarıda ayrıntılarını belirttiğimiz “*Talimat*” hükümlerine göre sergilenen bu ve benzeri konular 1280/1863 tarihli Evkâf Nizamnamesi’nde (Düstur I/II, 1289: 146-169) daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.

Sözün özü şu ki, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti’nin faaliyet alanlarının en büyük kısmını gayrimenkul işletmeciliği teşkil etmektedir. Merkez ve taşra teşkilatının oluşturulmasında en çok dikkat edilen husus, vakıf musakkafât ve mustagillâtın işletilmesi ve bu işletmelerden sağlanan gelirden Evkâf Hazinesi alacağı tahsilidir.

Her şey bir tarafa, vakıflar kurulurken, merkezî bir yönetim söz konusu olmadığı için, vakıf gelirlerinden bu gaye ile herhangi bir pay ayrılmamıştır. Vakıfların idaresi için merkezî bir yönetim kurulmasıyla yüzlerce personele vakıf gelirlerinden pay ayırmak, Nezâret’in her türlü cârî giderlerini bu gelirlerden karşılamak ihtiyacı ve zarureti doğmuştur. Özellikle idarî personeli bulunan vakıflarda, aynı amaçla mükerrer harcama yapılmıştır. Devreye Maliye Nezâreti’nin girmesiyle aynı kaynaktan bu Nezâret de pay almaya başlamıştır. Bu durum, müessesât-ı hayriyenin bakım ve onarımına, hatta hizmetin geliştirilip genişletilerek devamının sağlanmasına yönelik amaçlar için yapılması gereken harcamaların, cârî giderlere aktarılmasına yol açmıştır. Bu da vakıf eserlerin bakımsız kalmasına, hizmetin küçülmesi ve aksamasına sebep olmuştur.

Bu uygulama, vakıfları borçlu, mütevellileri yoksul hale getirmiş, hatta vakıfların amaçlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan giderlerin karşılanamaması sebebiyle hayrî hizmetler durma noktasına gelmiştir. Hizmete açık tutulan ve halen ayakta bulunan vakıf hayrat eserler, onca yoksulluğuna rağmen hayırsever vatandaşların yardımı ile bugünlere ulaşmıştır (Öztürk, 1995a: 200).

5.Şer’iye Ve Evkâf Vekâleti’nin Teşkili Ve Kaldırılması

TBMM’nin Ankara’da toplanmasından sonra, Anadolu’da yeni bir hükümet kurulması için derhal çalışmalara başlanmış, bu maksatla 2 Mayıs 1336/1920’de Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri’nin Suret-i İntihabına Dair Kanun (Düstur III/I, 1929: 6) çıkartılmıştır. Bu kanunun 1’nci maddesinde, 11 kişilik İcra Vekilleri Hey’eti’nin başında Şer’iye ve Evkâf Vekâleti’ne yer verilmiştir. Böylece II. Meşrutiyet’in ilânından sonra düşünülen, vakıfların bir *Umum Müdürlük* halinde Meşihat’a bağlanması fikri (Evkâf/BK. Mazbatası 1327: 45) bir bakıma gerçekleşmiştir.¹⁶ Ancak müessesât-ı diniyye ile evkâfın birleştirilmesiyle kurulan teşkilâtın adına “Meşihat”, başına getirilen kişiye de “Şeyhü’l-İslâm” yerine “Şer’iye ve Evkâf Vekili” denmiştir.

15 Bk. VGMA 1256: 966/319-321; 1258: 966/398-399; 1261: 967/46-48.

16 Şer’iye ve Evkâf Vekâleti döneminde vakıflar, Vekâlet içerisinde “*Evkâf Müdüriyeti Umumiyesi*” şeklinde yerini almış, bu dönemde Vekâletçe kullanılan kağıtların antenti, ilk başta Büyük Millet Meclisi Hükümeti

21 Teşrinievvel 1336/1920 tarihli Büyük Millet Meclisi beyannamesinde, TBMM'nin diğer işler yanında evkâf işlerinde de uhuvvet (kardeşlik) ve teavünü (yardımlaşma) hâkim kılarak, halkın ihtiyacına göre teceddüdât ve tesisât vücuda getirmeye çalışacağı hususlarına yer verilmiştir (Arıburun, 1957: 26.).

1921 Anayasası'nın 11'nci maddesinde TBMM'nin koyacağı kanunlar çerçevesinde, evkâf işlerinin düzenlenmesi, mahallî idare organı olan Vilâyet Şûrası'na bırakılması öngörülüyordu (Düstur, III/I, 1929: 196; Hatemi, 1979: 379).

Şer'îye ve Evkâf Vekâleti dönemi, 2 Mayıs 1920-3 Mart 1924 tarihleri arasında 3 yıl 10 ay sürmüştür. Bunun 2 yıl 3 ay 18 günü, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti ve bu hükümet içerisinde yerini koruyan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin mevcut olduğu döneme rastlamaktadır. Bir taraftan aynı müessese hakkında iki ayrı hükümet içerisinde ayrı iki bakanlığın mevcudiyeti, diğer taraftan Anadolu toprakları üzerinde sürdürülen İstiklâl Savaşı, bu arada Hüdavendigâr, Karasi, İzmir, Manisa ve Adana gibi çok önemli bazı şehirlerin düşman işgali altında bulunması (BCA, 1921: 18/224-2) ve benzer diğer sebeplerden dolayı Şer'îye ve Evkâf Vekâleti gerek malî ve gerekse teşkilât konularında fazla bir varlık gösterememiştir.

Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin ortadan kaldırılması ve bu Nezâret'e bağlı vakıf mal varlığının devir alınmasından sonra, Vekâlet'de bir canlanma gözlenmektedir. Varidât-ı fevkalâde dahil 1339/1923 yılı gideri 3.055.937 lira olmuş, 1340/1924 yılı geliri 3.203.257 lira gideri ise 3.187.792 liraya yükselmiştir (BCA, 1923: 18/224-12). Aynı dönemde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin yıllık bütçesi, -sene içerisinde yapılan aktarma ve ilaveler hariç- 30.000.000 lira civarındadır (Düstur, II/V, 1931: 848). Bu durum, vakıfların devlete göre 1/10 oranında bir maddî potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

TBMM'î 30 Teşrinievvel 1338/1922 tarih ve 307 sayılı, Osmanlı İmparatorluğu'nun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine dair Hey'et-i Umumiye Kararı ile İstanbul'da meşru bir hükümet mevcut olmadığına, İstanbul ve civarının da TBMM'ne ait bulunduğu, binaenaleyh oraların umur-ı idaresinin de TBMM memurlarına tevdi edilmesine ve Türk Hükümeti'nin hakkı meşru'u olan makâm-ı hilâfeti esir bulunduğu ecnebilerin elinden kurtaracağına karar verilmiştir (Düstur, III/III, 1929: 149). TBMM'nin bu kararından 20 gün sonra, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin lağvedilmesi ile ilgili, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, İstanbul Vilâyeti Mektupçuluğuna 20 Teşrinievvel 1338/1922 tarihli telgrafi çekmiştir.

Bu telgrafta, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti faaliyetinin tatil edildiği, İstanbul'da mevcut vakıf hizmet ve işlemlerinin İstanbul Vakıflar Müdürlüğü marifetiyle yürütüleceği bildirilmektedir.

Faaliyeti durdurulan Nezâret'in Kuyud-u Kadime, Hukuk Müşavirliği, Nukud-u Mevkufe, Orman ve Arazi-i Mevkufe müdürlüklerinin Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin birer şubesi olarak görevlerine devam etmeleri istenmektedir. Ancak bu müdürlüklerin Vekâlet'le muhabereleleri, Evkâf Müdürlüğü vasıtasıyla yapılacaktır. Diğer merkez birimlerinden Müessesât-ı Hayriye ve İlmiye ile Evkâf Müzesi geçici bir süre için, İstanbul Evkâf Müdürlüğü'ne bağlı olarak faaliyet

Umuru Şer'îye ve Evkâf Vekâleti, Evkâf Müdüriyeti Umumiyesi (BCA, 1921: 18/224-2); Cumhuriyetin ilanından sonra ise Büyük Millet Meclisi Hükümeti yerine Türkiye Cumhuriyeti (BCA, 1923: 18/224-12) ifadesi kullanılmak suretiyle bastırılmıştır. Bu durum Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin ortadan kaldırılmasına kadar devam etmiştir.

gösterecektir. Fakat, Evkâf-ı İslâmiye Müzesi şimdilik kapalı olacak, görevliler müzenin emniyetini sağlayacaklar ve mevcut malzemelerin tasdikli bir defterini Vekâlet'e göndereceklerdir.¹⁷

İstanbul ve çevresinde bulunan vakıf teşkilâtı, vekâleten vazifelerine devam edecektir. Müdüriyetlerin "*ihtiyacât-ı hakikiye*" göre kadroları düzenlenerek, memurların sicil defterleriyle birlikte Vekâlet'e gönderilecektir. Bunların yanında, faaliyetleri tatil edilen daire müdürleri, memur ve müstahdemlerin maaşlarını gösterir isim listeleri bir cetvel halinde düzenlenerek Vekâlet'e intikal ettirilecektir.

Bilumum daireler ve "*müessesât-ı vakfiye*"de mevcut demirbaş eşya ile Üsküdar-Alemdağı Tramvay hattına ait âlet ve edevât, "*hey'et-i fenniye*"ye ait olan "*levazım-ı inşâiye*"nin ale'l-müfredât bir defteri yapılarak, Vekâlet'e yollanacaktır.

Nukud-u Mevkufe'nin miktar-ı asliyesi ile ne kadarı ikrazâtta, ne kadarı kasada mevcut olduğu, Vekâlet'e bildirilecektir. Nezâret'te mevcut nakit para banka vasıtasıyla hemen Vekâlet'e gönderilecektir.

Doğrudan doğruya Nezâret namına cibayet olunan varidat, bundan böyle İstanbul Evkâf Müdüriyeti tarafından tahsil olunarak, Vekâlet adına emanet kaydolacaktır. Yapılacak uygulama hakkında daha sonra ayrıca talimat verilecektir.

Bundan böyle gerek nukud-u mevkufe gelirleri ve gerekse mahallî vâridat hakkında, her ay sonunda telgrafla Vekâlet'e bilgi verilecektir (VGMA, 1338: 953/87).

Vekâlet merkezinde oluşturulan 12 ayrı birime karşılık, taşra teşkilâtında yeni bir yapılanmaya gidilemediği anlaşılmaktadır. Taşra teşkilâtı konusunda 1340/1924 tarihli Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti Bütçe Kanunu tasarısında şunlar yazılıdır:

"...Ne memleketin her tarafında "*teşkilât-ı vakfiye*" icrasına, ne de ale'l-ittalak "*teşkilât-ı mülkiye*" ile birlikte yürünmesine maddeten imkân yoktur. Evkâf noktasından bazı kazalar vardır ki; gerek masarifât itibariyle başlıbaşına bir değil, iki üç vilâyete bedeldir. Yine bazı vilâyetler vardır ki; oralarda kazalarda olduğu gibi bir memur bulundurulmasına bile lüzum yoktur. Binaenaleyh taşra teşkilâtının, vakfın mütekâsif olduğu mahallere göre icrası zaruridir. Ancak şimdiki kadar Evkâf İdaresi'nde muntazam bir Hey'et-i Teftişiyeye vücuda getirilememiş ve taşra teşkilâtı hakkında raporlara dayalı kesin bilgiler edinilememiştir. Bu bakımdan şu anda taşra teşkilâtını düzeltmeye kalkmak, mevcudu bozmak olacağından, gerekli tahkikat yapıncaya kadar mevcut durumu olduğu gibi muhafaza etmek en doğru yoldur" (BCA, 1923: 18/224-12).

Bu gelişmelerden açıkça görüldüğü gibi, Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti dönemi vakıflar için bir geçiş dönemi olmuştur. Merkez teşkilâtında bir düzenlemeye gidildiği halde, taşra teşkilâtı mevcut haliyle muhafaza edilmiştir.

6. Evkâf Umum Müdürlüğü'nün Kurulması ve Sonrasında Yaşananlar¹⁸

17 Sözü edilen bu müze, halen Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'dir.

18 Bu bölümde anlatılan hususların bir kısmı, Gazi Üniversitesi Konferans salonunda 5-6 Mart 2007 tarihlerinde düzenlenen sempozyumda tebliğ olarak sunulmuştur (Bk. Nazif Öztürk, "Vakıflarda Merkezi Yönetime Geçişin Arka Planı: Evkâf Umum Müdürlüğü'nün Kurulması", *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2007, s. 85-126).

TBMM'nin, diğer işler yanında evkâfın, halkın ihtiyacına göre yeni bir sisteme kavuşturulacağı (Arıburun, 1957: 26; Ferudun, 1962: 45) ve 1921 Anayasası'nın 11'inci maddesinde yer alan "TBMM'nin koyacağı kanunlar çerçevesinde evkâf işlerinin düzenleneceği" (Düstur, III/I, 1929: 196) ilkeleri doğrultusunda, İcra Vekilleri Hey'eti'nin 14.01.1339 tarih ve 2170 sayılı kararı ile "Evkâf İdaresi'nin millet ve memlekete ve meşrutu'n-lehine enfa' bir surette idaresini tetkik ve teemmül için, bu hususlarda mütehassıslardan mürekkep bir komisyonun Hey'et-i Vekile'ce bi'l-intihab teşkili takarrur etmiştir. Mezkûr hey'et bir proje ihzârı ile Hey'et-i Vekile'ye i'ta edecektir" şeklinde karar verilmiştir (BCA, 1923: 18/223-4/1). Alınan bu karar, tasdik için aynı gün İcra Vekilleri Hey'eti Reisi Hüseyin Rauf (Orbay) imzasıyla TBMM Riyaseti'ne (BCA, 1923: 18/223-4/2); Bakanlar Kurulu Kararı'nda öngörülen çalışmaları yapmak üzere, "bu babda seçilecek mütehassısların esâmisinin iş'arı zımnında leffen irsal kılınmıştır efendim" ifadesiyle Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'ne gönderilmiştir (BCA 1923: 18/223-4/3).

İcra Vekilleri Hey'eti'nin aldığı bu kararlar "Şer'îye ve Evkâf ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri'nin İlgasına Dair 3 Mart 1340/1923 Tarihli ve 429 Numaralı Kanun" (Düstur, III/V 1931: 394) un hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

Bu arada, kararnamede ismi bulunan Şer'îye ve Evkâf Vekili Abdullah Azmi (Torun) görevinden ayrılmış, yerine Konya Mebusu Mehmet Vehbi (Çelik) atanmıştır (Demiral, 1973: 51, 55). Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nde meydana gelen bu yönetim değişikliği sebebiyle Başvekâlet tezkiresi cevabı gecikmiştir. Bunun üzerine Başvekâlet'ten 15 gün sonra Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'ne yazılan ikinci tezkirede, "*Evkâfın, millet, memleket ve meşrutu'n-lehine enfa' bir surette idaresini temin zımnında bir proje ihzar edilmek üzere bu babdaki mütehassıs zevâtın esâmilerinin iş'arına dair olan tezkire muktezasının tesrîan ifasını ve tefrik edilen mütehassıs zevâtın esâmisinin iş'arı*" (BCA 1923: 18/223-4/4) te'kidten rica edilmiştir. Başvekâletin bu ısrarlı talimatı üzerine Şer'îye ve Evkâf Vekâleti, İstanbul'da bulunan Evkâf Müdür-i Umumisi Hayrı, Evkâf Müdürü İsmail Hakkı, azâ-yı tabîiden olmak üzere mülga Meşihat Müsteşar-ı esbakı Ebulülâ, Evkâf Müsteşar-ı esbakı Münir¹⁹, sabıkı Şevki, Tetkik ve Te'lifât-ı İslâmiye Hey'et-i Azası'ndan Şemseddin ve Evkâf Hukuk Müşaviri Seniyyüddin beylerden müteşekkil bir komisyon teşkil edilerek, Mehmet Vehbi imzası ile İcra Vekilleri Hey'eti Riyaseti'ne gönderilmiştir (BCA, 1923: 18/223-4/5).

Mütehassıs kişilerden teşkil edilen bu komisyon tarafından dört ayrı kanun tasarısı hazırlanmış²⁰, hazırlanan bu kanun lâyhaları mütâlaalarından yararlanmak üzere davet edilen Çorum

19 M. Münir Çağal'ın biyografisi, Şer'îye ve Evkâf Vekâleti ile Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti'ni ilga eden 429 Sayılı Kanun'un hazırlanması ve vakıfların tavsiyesine ilişkin çalışmalardaki rolü konusunda daha geniş bilgi için bkz (Nazif Öztürk, "Vakıfların Tasfiyesi Açısından M. Münir Çağal", *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997-İskilip)*, Ankara 1998, s. 109-135.

20 Bk. BCA, 1924: 18/223-9/1; 19 Kanunu evvel/Aralık 1924 tarihli Akşam Gazetesinde çıkan "*Evkâf Müdüriyetinin İzahatı*" başlıklı haberde, teşkil edilen komisyon üyelerinin isimlerinde zaman içerisinde değişikliklerin meydana geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca haberde komisyonun beş layiha hazırlayarak Hey'et-i Vekiliye sunulduğu söylenmektedir.

Haber metni şöyledir: "*Geçen sene nisan ayında Evkâfın İdaresine verilecek şeklin tespiti için Ankara'da bir komisyon teşkil edilmişti. Çorum Mebusu İsmail Hakkı, Darülfünun Hukuk Fakültesi Müderrisi Cemil ve Maliye Müfettişlerinden Şükrü Beyler memur edilmişti. Komisyon faaliyette bulunduğu müddet zarfında beş layiha hazırlayarak Hey'et-i Vekiliye verdi...O sürede meclisin tatiline az bir müddet kalmış olduğundan Hey'et-i Vekile layihaları okuyup meclise sevk etmeye imkân bulamamıştı. Mamefih Hey'et-i Vekile'nin komisyon tarafından evkâfın müstakbel şekli-i idaresi hakkında verilen layihaları gayr-ı kâfi gördüğü anlaşılıyor. Ankara'da Hey'et-i Vekile azasının bir kısmından teşkil edilen encümen evkâf meselesini*

Mebusu Münir Bey ve Maliye müfettişlerinden Şükrü Bey'in (BCA, 1924: 18/223-9/2) de hazır bulunduğu İcra Vekilleri Hey'eti'nin 11.12.1340/1924 tarihli toplantısında görüşülmüştür. Müzakere sonunda, “*evkaf müessesesinin vaziyetini milletin hakiki menafî'ine muvafık bir şekilde tespit etmek üzere, hazırlanan dört kıt'a "levâyih-ı kanuniye"nin yeniden tetkiki ile icâb eden tadilâtın icrası zımında Hariciye Vekili Şükrü Kaya, Ziraat Vekili Hasan Fehmi, Ticaret Vekili Ali Cenani, BMM Reis Vekili İsmet (Eker), Çorum Mebusu Münir (Çağul) beylerden mürekkep bir encümen teşkili*” kararlaştırılmıştır²¹. Encümene seçilen üyelere yazılan tebligat yazılarında, “*keyfiyetin en kısa bir zamanda neticeye rabtı ehemmiyetle rica*” edilmektedir (BCA, 1924: 18/223-9/3).

Birinci İcra Vekilleri Hey'eti Kararı ile ikinci İcra Vekilleri Hey'eti Kararı arasında önemli iki fark bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ilk kararda vakıflar hakkında kanun lâiyhası hazırlama görevi mütehasıslardan oluşan bir hey'ete verilmişken; ikinci kararda bu görev siyasilerden teşekkül eden bir komisyona havale edilmiştir. Bu farklardan ikincisi ise çok daha önemlidir. Birinci kararda ve yazışmalarda “*Evkâf İdaresi'nin millet, memleket ve meşrutu'n-lehine enfa*” surette hazırlanması istenen proje, kısmen mahiyet değiştirmiştir. Birinci kararda milletin çıkarlarıyla birlikte vakıf kurucusunun arzuları ve vakıftan yararlanacakların hakları da korunacak şekilde bir düzenleme öngörülmüşken; ikinci kararda, vakfin esas amacını oluşturan “*meşrutu'n-lehe faydalı olacak şekilde*” ifadesi kararname metninden çıkartılmıştır. “*Evkâf müessesesinin vaziyetini milletin hakiki menafî'ine muvafık bir şekilde tesbit etmek*” şeklinde yazılan kararname metni ile Vakıflar İdaresi'nin yeni şeklinin oluşturulmasında, vâkıfın iradesinin ve vakfiye hükümlerinin dikkâte alınmayacağı ve sadece milletin menfaatinin düşünüleceği kararlılığı ortaya konulmuştur. Aslında bu kararlılık, vakıflar konusunda daha sonra yaşanacakların habercisidir.

Vesikalar arasında bulunan bir başka belgeden, İsmet imzasıyla Maarif Vekâleti'ne yazılan bir yazı ile (BCA, 1924: 18/223-9/4) harcırah ve yollukları Evkâf İdaresi tarafından ödenmek üzere Dârü'l-funun Hukuk Mektebi Müdürü Cemil (Bilsel) Bey'in Ankara'ya çağrılarak, komisyona dahil edildiği anlaşılmaktadır (BCA, 1924: 18/223-9/5). Kime yazıldığı belli olmayan bir başka belgeden anlaşıldığına göre, üst düzey bir yetkili tarafından “*evkâfın, milletin hakiki menafî'ine muvafık bir şekilde halledilmek üzere, Müdüriyet-i Umumiye halinde –notun bu kısmına bir çıkma yapılarak kırmızı kalemle “şimdilik” kelimesi ilave edilmiştir- şimdilik Başvekâlet'e tevdi' edilmiştir*”. Yüksek bir yetkili tarafından yazılan bu not doğrultusunda kanun lâiyhası, Çorum Mebusu ve BMM Başkan Vekili İsmet (Eker) başkanlığında toplanan komisyon tarafından görüşülerek, direktif doğrultusunda kabul edilmiştir (BCA, 1924: 18/223-9/6).

yeniden tetkik ediyor. Hey'et-i Vekile evkâfın suret-i idaresi hakkında daha ciddi ıslahatta bulunmak maksadını istihdaf etmektedir”. Yapılan çalışmaların kâfi olmadığı hususu Bakanlar Kurulu üyelerinden oluşturulan beş kişilik komisyonda yer alan Ticaret Bakanı Ali Cenani Bey'in 1341-1925 senesi Evkâf bütçesinin görüşülmesi esnasında yapmış olduğu konuşmalardan da anlaşılmaktadır (Zabıt Ceridesi, İ. 92, 2. 4. 1341-1925 Cenani 2, Cilt 7, s. 49).

21 İcra Vekilleri Kararı'nın takarruru için gerekli olan Cmhurbaşkanı bu kararda, bakanların imzası bulunan kararname metninin altını imzalama yerine; “*Türkiye Reisi Cumhuri Huzuru Riyâsetpenâhilerine, Rabten arz ve takdim kılınan kararnamenin tasvib-i âliyye iktirân ettiği takdirde, imzâyı riyâsetpenâhileriyle tevşih buyurulması ma'ruzdur. Başvekil İsmet*” imzasıyla sunulan kararname kapak yazısı altına, “*Başvekâlet Cânibi Sâmî'ine, Merbûtî kararname imza ve îade kılındı efendim. Türkiye Reisi Cumhuri Gazi Mustafa Kemâl*” ifadeleriyle imzalanmıştır (BCA, 030.11.01/07.23.16; BCA, 1924: 18/223-9/1. Yeni tasnif numarası: 030.18.01.01/012.60.1).

Mütehasıs bürokratlardan oluşan ilk komisyon tarafından hazırlanan dört ayrı kanun lâyhası, diğer arşiv vesikaları arasında bulunmadığı için, bu tasarıların mahiyeti hakkında şimdilik bilgi sahibi değiliz. Kuşkusuz, Osmanlı tatbikatı içinde yetişen ve uzun süre Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti bünyesinde görev yapan ve Müsteşarlık makamına kadar yükselmiş bulunan mütehasısların bu konudaki görüşlerini öğrenmek son derece önemli idi. Bu belgeleri arama çabalarımız bundan sonra da devam edecektir.

Mütehasısların projeleri şimdilik bilinmese de belgede geçen “*evkâfın milletın hakiki menafî ine muvafık bir şekilde halledilmek üzere, şimdilik Müdüriyet-i Umumiye halinde Başvekâlet’e rabt*” (BCA, 1924: 18/223-9/6) ifadesi ve 1926 yılında müessese hakkında “*Tasfiye Komisyonu*”²² oluşturma çabaları, açıkça göstermektedir ki; o günkü hükümetlerin vakıflar hakkında tasarladığı nihâî yönetim şekli, merkezî hükümet içerisinde, bir Genel Müdürlük halinde varlığını muhafaza eden bir yapı değildir.

Hükümet yetkilileri, 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması (Düstur III/III, 1929: 149), 29 Ekim 1923’te Cumhuriyetin ilânı (Düstur III/V, 1931:399) ve aynı gün Mustafa Kemal’in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra (Atatürk, 1975: 439-442), Cumhuriyet idaresine ters düşeceği tahmin edilen müesseselerin ortadan kaldırılması veya gücünün zayıflatılması planlanmıştır. En azından Vakıflar İdaresi için durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal, Hilâfet Makamı ile mazi ve İslâm arasında bir bağ görüyordu (Lewis, 1983: 263). Yurt içi ve yurt dışından Müslümanların Hilâfet Makamı’na olan ilgisi (Lewis, 1983: 262-263), başta Cumhurbaşkanı olmak üzere diğer hükümet mensuplarını endişelendiriyordu. Halifenin, ayrılan tahsisatın yeterli olmadığını hükümete duyurması üzerine (Atatürk, 1975: 477) Atatürk, 1924 başlarında geniş çaplı askerî manevralara başkanlık etmek üzere bulunduğu İzmir’den, Başvekil İsmet Paşa’ya çektiği telgrafta, “...Halife’nin yaşayışı ve geçimi için Türkiye Cumhuriyeti’nin ödeneğinden mutlaka daha aşağı bir ödenek kâfi gelir...Halife, kendinin ve makamının ne olduğunu açıkça bilmeli ve bununla yetinmelidir” (Atatürk, 1975: 479-480) diyordu.

Atatürk, Hilâfet’in, Şer’iye ve Evkâf Vekâleti’nin kaldırılması ve öğretimin birleştirilmesi konusunda Halife hakkında Başvekil’e çekilen telgrafı kasederek Nutuk’ta şunları yazmaktadır:

“Bu yazışmadan sonra savaş oyunu dolayısıyla Başvekil İsmet Paşa ve Millî Müdafaa Vekili Kâzım Paşa da İzmir’e gelmişlerdi. Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa da zaten orada bulunuyordu. Hilâfet’in kaldırılması lüzumunda kanaatlerimiz birleşmişti. Aynı zamanda Şer’iye ve Evkâf Vekâleti’ni de kaldırmak ve öğretimi birleştirmek kararında idik” (Atatürk, 1975: 480).

Nitekim aynı konuda B. Lewis şunları yazmaktadır:

“Ulemâ, geçmişte birçok kereler reformcuların işini geciktirmiş veya bozmuştu. Osmanlı reformlarının başlangıcından beri, ‘ulemânın hukukî, içtimai ve toplumsal yetkilerinin azaltılması konusunda büyük akınlar yapılmıştı. Fakat hâlâ ülkenin eğitim imkânlarının büyük bir bölümü onların kontrolü altında idi. Aile ve kişi hakları ile ilgili kanunları bunlar uyguluyordu. Mustafa Kemal, onların kendi devrimini engellememesi gereğinde kararlıydı. Hilâfet’in kaldırıl-

22 Bk. BCA, 1926: 18/223-11/1, Yeni Tasnif Numarası: 030.18.01.01/18.26.11.

ması onların bütün hiyerarşik örgütüne ezici bir darbe idi. Bunu, Şer'îye Vekâleti'ni kaldıran, ayrı dinî okulları ve medreseleri kapatan ve kadıların şeriatı uyguladıkları şer'îye mahkemelerini ilga eden bir dizi darbeler izledi" (Lewis, 1983: 264).

İzmir'den 24 Şubat 1924 tarihinde Ankara'ya dönen Atatürk, 1 Mart 1924 günü, TBMM'nin beşinci çalışma yılını bir konuşma ile açtı ve yine bu üç konu üzerinde ısrarla durdu" (Atatürk, 1975: 480-481). 2 Mart günü parti grubunda görüşülerek kararlaştırılan "*Hilâfet'in kaldırılması ve Osmanlı Hanedanı'nın Türkiye'den çıkarılması, Şer'îye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye Vekâletinin kaldırılması, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi*" hakkındaki kanun tasarıları, 3 Mart 1924 günü Meclis'in birinci oturumunda önerge olarak verildi (Atatürk, 1975: 481).

Her üç kanun tasarısı da ellışer milletvekili tarafından "*bugün ve müstâcelen müzakere olunarak kanuniyet kesbetmesi teklifi*" (Zabit Ceridesi, 1970: 21, 25, 28) ile Meclis Başkanlığı'na verilmiş, sıra ile 429 (Düstur III/V, 1931: 665), 430 (Düstur III/V, 1931: 667) ve 431 (Düstur III/V, 1931: 668) numaralarla aynı gün kabul edilmiştir.

Şer'îye ve Evkâf ve Erkân-ı Harbiye Vekâletleri'nin İlmasına dair kanun tasarısı, Siirt Mebusu Halil Hulki ve elli arkadaşı tarafından teklif edilmiştir. Kanun tasarısını müzakereye açan Meclis Başkanı, "*Efendim, Hey'et-i Celile'ce şimdi derhal müzakeresi kabul edilmiş olan teklif-i kanunîler kâtip beyler tarafından okunacaktır. Arzu edenler yazabilirler. Çünkü matbu değildir*" (Zabit Ceridesi, 1970: 21) anonsu ile görüşmeleri başlatmıştır. Kanun tasarısı yetkili makamın siyasî komisyona verdiği talimat doğrultusunda (BCA, 1924: 18/223-9/6) hazırlanmıştır. Tasarının vakıflarla ilgili 7. maddesi aynen şöyledir: "*Evkâf umuru milletin hakiki menafî'ine muvafık bir şekilde halledilmek üzere bir müdüriyet-i umumiye halinde şimdilik Başvekâlet'e tevdi edilmiştir*" (Zabit Ceridesi, 1970: 22). Kanunun tasarısının tek paragraflık gerekçesinde ise, "*Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin ilmasına nazaran bütün evkâfın millete intikâl etmesi ve ona göre de idare edilmesi tabîî bir neticedir*" (Zabit Ceridesi, 1970: 21) denilmektedir. Hükümet evkâf işlerini halledilecek²³ bir mesele olarak görmektedir. Bu sebeple yürütme, vakıf işlerinin gerçek anlamda milletin yararına uygun bir şekilde halledilmek üzere şimdilik Genel Müdürlük şeklinde Başbakanlığa bağlanması tarzını benimsemiştir. Teklif sahibi milletvekilleri ise "*vakıfların millete intikalinden*" söz etmektedirler. Anlaşılan odur ki, Vekâlet'in kaldırılmasında hem fikir olan Hükümet ile Meclis, bundan sonra vakıfların nasıl idare edilmesi gerektiği konularında, değişik şeyler düşünmektedirler.

İkinci maddesi ile Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'ni kaldıran 429 sayılı Kanun (Düstur III/V, 1931: 665) gramer açısından "*Diyaniye*" ve "*Diyanet*" kelimelerinin tartışılmasının haricinde gerek kanun tasarısının tamamı ve gerekse maddeleri üzerinde, lehte-aleyhte hiç söz alan olmadan, Başkan'ın "*söz isteyen var mı?*" demesine karşılık, "*hayır sesleri*" arasında, dakikalarla ifade edilebilecek kadar kısa bir sürede kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur (Zabit Ceridesi, 1970: 21, 24).

429 sayılı Kanunun 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe konulması üzerine, bir asırdır kabinede Bakanlık düzeyinde temsil edilen vakıf müessesesi, siyasî vasfı olan bir vekil yerine, memur olan bir Genel Müdür tarafından yönetilmek üzere Başbakanlığa bağlı Umum

23 Türkçe sözlüklerde, "çözüm yolu bulup sonuca bağlamak" (Bk. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (Ed. İlhan Ayverdi) İstanbul 2005, C. 2, s. 1160); "*Bir meseleyi çözmek, bir işi sonuca ulaştırmak, hal yoluna koymak*" (Bk. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara 2001, B. 15, s. 519).

Müdürlük halinde bir yapıya kavuşturulmuştur. Kanunda geçen “*şimdilik*” lafzına rağmen, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin hayata geçirildiği 15 Temmuz 2018 tarihine kadar 94 yıldır vakıfların idarî şekli Başbakanlığa bağlı, katma bütçeli ve hükmi şahsiyeti haiz bir Genel Müdürlük halinde devam etmiştir.

İşe yaramaz hale gelen ve harap bulunan “mebâni-i vakfiye ile vakıf arsaların nakd ile istibdâli hakkında, 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911 tarihli tek maddelik bir kanunun (Düster II/ III, 1330: 421-422), aylarca süren zaman içerisinde dördü Meclis-i Mebusân’da,²⁴ ikisi Meclis-i A’yân’da²⁵ yapılan altı ayrı oturumda saatlerce müzakere edildikten sonra kabul edilmesine karşılık; bin yıllık geçmişe ve bir asırlık bakanlık tarzındaki yönetim şekline son veren ve vakıf müessesesinin geleceğini belirsizliklere terk eden 429 sayılı Kanunun 3-5 dakika içerisinde kabul edilmesi, bazı noktalardan düşündürücüdür. Ayrı dönemlerde yapılan vakıflarla ilgili bu iki meclis çalışması, II. Meşrutiyet sonrası oluşturulan Osmanlı dönemi meclislerinin daha demokratik usullerle çalıştığını, buna karşılık TBMM’nin parti organı tarzında ve parti disiplinine göre faaliyette bulunduğunu açıkça göstermektedir.

Kabul edilen bu yasal düzenlemeler doğrultusunda vakıf müessesesinin yeni bir yapıya kavuşturulması sırasında, Evkâf Umum Müdürlüğü’nün merkez ve taşra teşkilâtı acaba nasıl bir şekil almıştır? Bu değişikliklerin uygulamaya konulduğu sırada teşkilatta görev yapanlar, yaşanan bu gelişmeleri nasıl karşılamışlardır? Doğrusu bu iki sorunun cevabını bilmek ilgi çekici olsa gerektir.

Vakıflar teşkilâtının, bir Genel Müdürlük halinde Başbakanlığa bağlanması hakkında diğer personel ne düşünüyordu bilinmez ama, ilk Genel Müdürlerden biri olan Rüştü (Bekit) imzasıyla Vakıflar İdaresi’nin o güne kadar yapmış olduğu hizmetlerin, 1927 yılı parti kongresine ulaştırılması için, Başvekâlet’e yazdığı bir yazıda şöyle denilmektedir:

“...İnkılâb-ı âhîrin vücuda getirdiği mes’ud neticelerden biri de evkâfın bir nezâret veya vekâlet olmaktan çıkarılarak, Müdüriyet-i Umumiye haline ifrağı ile makâm-ı samîlerine rabtı ve bu sayede devamlı bir surette çalışmasının temin buyurulmuş olmasıdır. Başvekâlet-i celile makamının zât-ı sâmilileriyle müşerref olması da ikinci bir saadet teşkil etmiş, umran ve irfan diye hülâsa edilebilecek olan arzu-i âli-i vekâletpenahilerini, iki mes’ud muvaffakiyet olarak ele alan Müdüriyet-i Umumiye, memleketin senelerden beri devam eden, günegün felâketlerden henüz kurtulmuş olmasına rağmen, feyz-i tevcîh-i sâmilileriyle üç sene gibi kısa bir müddet zarfında bütçesini yüzde yüz tezyîde ve pek çok icraat-ı nâfiaya muvaffak olmuştur”.²⁶

Vakıflarla ilgili o günlerde yaşanan tasfiye programları ve daha sonrasında meydana gelen gelişmeler, Genel Müdürlük yazısında yer alan bu ifadelerin objektifliğini tartışmalı hale getirmektedir.

Vakıf müessesesi için pek de iç açıcı olmayan bu gelişmelere rağmen, bir Nezâret’in mirasına oturan Genel Müdürlüğün merkez ve taşra teşkilât yapısı, dev bir konuma sahiptir. 1341/1925 tarihi itibarıyla bütçe kanunları²⁷ ve diğer hukukî düzenlemelere dayanarak hazırlanan şemalara

24 Bk. Zabıt Ceridesi 1327: 3059, 3128-3135,3273, 3293-3294.

25 Bk. Zabıt Ceridesi 1326-1327: 1090-1092.1136-1137.

26 Bk. BCA 1927: 18/226-13, Yani Tasnif Numarası: 030.10/191.308.5.

27 Bk. *Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçe Kanunu*, 1926, s.146-162; 1930, s.19-28.

göre, 15 merkez biriminden 8'nin tamamının ve 3'nün de bir bölümünün İstanbul'da bulunduğu anlaşılmaktadır. Doğrudan Ankara'da bulunan birimler, Teftiş, Personel ve Muhasebe dairelerinden ibarettir. 15 ayrı merkez biriminde toplam 212 personel görev yapmaktadır.

Maaşları Evkâf Umum Müdürlüğü bütçesinden karşılanmakla birlikte 5000 civarında olan din hizmetleri personeli, 600.000 lira tutan maaşları her yıl vakıf gelirlerinden Maliye Vekâleti'ne aktarılmak kaydıyla 429 sayılı Kanun'la kurulan Diyanet İşleri Riyaseti'ne devredilmiştir.²⁸ 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun (Düstur III/V, 1931: 667) 2. maddesi ve Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1341 tarihli Bütçe Kanunu'nun (BCA, 1925: 030.10/192.313.14) 4. maddesi ile “maksadı tesisleri ile mahalli sarfları tedris, talim ve terbiye olan vakıf mektep ve medreseler Maarif Vekâleti ve hususî idarelere bağlanmıştır”. Evvelâ 2 Eylül 1341 tarihli Hey'et-i Vekile Kararı (EUM, *Mecmua*, 1942: 11-19), arkasından 677 sayılı Kanun'la “tekke ve zaviyeler ile türbeler kapatılmış, türbedarlık ile birtakım unvanların men' ve ilgasına karar verilmiştir” (Düstur III/VII, 1933: 190). Bu bakımdan 1925 tarihi itibarıyla hazırlanan taşra teşkilâtı şemasında, bu üç kuruluşa yer verilmemiştir. Buna rağmen orman, su ve mezarlıklar gibi vakıf mal ve hizmet alanları henüz çeşitli kurum ve kuruluşlara dağıtılmadığı için, vakıf taşra teşkilâtının geniş bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. O tarihte Evkâf İdaresi; 153 kişinin görev yaptığı İstanbul hariç, 48 Evkâf Müdürlüğü, 99 Müstakil Evkâf Memurluğu, Vakıf Gureba Hastahanesi, 2 imaret, Evkâf Matbaası Müdürlüğü ve bunlara bağlı, toplam 1000 kûsur personelin görev yaptığı, 150'nin üzerinde müstakil taşra birimine sahiptir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kuruluşunu sağlayan 429 sayılı Kanun 7. maddesinde geçen “vakıf işlerinin milletin gerçek yararına uygun bir şekilde halledilmek” ifadesi ile “bir müdüriyet-i umumiye halinde şimdilik Başvekâlet'e tevdi” edilmesinden neyin kastedildiğini net bir şekilde anlamak için, vakıflar hakkında uygulanan “tasfiye projesi” üzerinde de kısaca durmak gerekiyor.

Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin kaldırılması ve vakıfların yönetiminin Evkâf Umum Müdürlüğü'ne bırakılmasından itibaren vakıfların mal ve hizmetlerinin dağıtılmasına başlanmıştır. Başlatılan dağıtım işlemleri yeterli görülmemiş olmalı ki, Genel Müdürlüğün kuruluşundan 2 yıl 18 gün sonra;

“Evkâfın tasfiyesine müteallik projenin, Dahiliye, Maliye, Maarif, Ticaret, Sıhhiye ve Muavenât-ı İctimâiye vekâletleri ile Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden tayin olunacak birer yüksek memurun iştirâkiyle teşkil edilecek bir komisyon tarafından tetkiki ve buna nazaran ihzâr edilecek lâyhânın, tetkikâtını mutazammın raporu ve esbâb-ı mucibeyi muhtevî olmak üzere, Başvekâlet'e tevdi” edilmesine, İcra Vekilleri Hey'eti'nin 21 Mart 1926 gün ve 2472 sayılı kararı ile karar verilmiştir.²⁹

Bu kararname, komisyonda görev alacak yetkili bir üst düzey personelin seçilmesi için 18.04.1926 tarihinde vekâletlere (BCA, 1926: 18/223-11/2), 28 Nisan'da da Evkâf Umum Müdürlüğü'ne (BCA, 1926: 18/223-11/3) gönderilmiştir.

28 Bk. BCA, 1924: 18/224-13; *EUM'si 1341 Senesi Muvazene Kanunu*, 1341, s.5. 1924 yılında, 429 sayılı Kanunla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilen cami görevlileri; her yıl maaşlarının karşılığı olan 600.000 lira Maliye'ye ödenmiş olmasına rağmen, her nedense 1931 yılında tekrar Vakıflar Umum Müdürlüğü'ne iade edilmiştir (*EUM Bütçe Kanunu* 1931, Md. 6; 1932: 4,31) Bu durum 1950'lere kadar böyle devam etmiştir (Düstur III/XXXI 1950, s. 1950-1957).

29 Bk. BCA, 1926: 18/223-11/1; Yeni Tasnif Numarası: 030.18.01.01/018.26.11.

Belgeler arasında bulunan notlardan Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi'nde, vakıfların tasfiyesi hakkında bir projenin hazırlandığı (BCA, 1926: 18/223-11/4) ve tasfiye komisyonunun tetkikine sunulduğu (BCA, 1926: 18/223-11/5) anlaşılmaktadır. Böyle bir projenin varlığına, Evkâf Umum Müdürü Rüştü Bekit imzası ile Başvekâlet'e gönderilen 16 Mayıs 1926 tarih ve 72/23066 sayılı yazıda geçen "bu babdaki proje müdüriyet-i âciziye gönderilmiş olmakla beraber" ifadesiyle işaret edilmektedir (BCA, 1926: 18/223-11/6). Ancak vesikalar arasında bu proje bulunmadığı için, hazırlanan raporun mahiyeti hakkında bilgi edinmek mümkün olamamıştır.

Yine o günlerde Evkâf Umum Müdürlüğü'nden Başvekâlet'e yapılan bir arzda;

"İcra Vekilleri Hey'eti'nce alınan kararın yerine getirilmesi tabii ise de ... evkâfın suret-i idaresi hakkında son zamanlarda cereyan eden müzakerâta ve Kanun-u Medeni'nin Tatbikâtına Ait Kanun³⁰'daki meddeye ve Meclis-i âli'nin tatile çıkmak üzere olduğuna nazaran, mezkûr komisyonun fi'l-hal içtimâna mahal ve imkân görülmemektedir. Bu hususta olunacak muamelenin iş'arı" istenmektedir (BCA, 1926: 18/223-11/6).

Evkâf'ın tasfiyesine ait projenin tetkikine, Maarif Vekâleti'nden Kütüphaneler Şubesi Müdürü Hasan Fehmi Bey'in katılmasının kararlaştırıldığını bildiren, Maarif Vekili Mustafa Necati imzasını taşıyan 19 Mayıs 1926 tarih ve 915/106 sayılı yazının (BCA, 1926: 18/223-11/7) altına şu not düşülmüştür:

"Müsteşar cânib-i âlisine, Kanun-ı Medeni'nin mer'iyete vaz'ından sonra; evkâfın tasfiyesine müteallik projenin tetkikine lüzum kalmadığı, Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi'nden bi't-tahkik anlaşılmıştır. Bu itibarla yapılacak bir muamelesi kalmayan işbu tahriratın hıfzına müsaade buyurulması ma'ruzdur efendim. 7 Kanunusâni 1928, Muharrerât Muavini, paraf hıfz/7" (BCA, 1926: 18/223-11/7).

Resmi yazının altına düşülen bu nottan, Maarif Vekâleti yazısının Başvekâlet'te iki yıl açık olarak bekletildikten sonra hıfza kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

Arşivlerde bulunan vakıflarla ilgili belgeler üzerinde yaptığımız araştırmalar, "Tasfiye Komisyonu"nun hazırlayacağı "tasfiye projeleri" ile konunun tek kararda halledilmesinden vazgeçilmesine rağmen, esas itibariyle vakıfların tasfiyesinden hiçbir zaman vazgeçilmediğini göstermektedir. Daha önceki tarihlerde başlatılan "müstağnen anh" haline gelen vakıf yerlerin satışı (Düstur II/III, 1330: 421-422); mektep, medrese ve kütüphane gibi bazı vakıf müesseselerinin bir başka kamu kurum ve kuruluşuna devredilmesi³¹ işlemlerine kapsamı genişletilerek devam edilmiştir.

1931 yılında TBMM üyelikleri için yapılan genel seçimlerde, milletvekili adaylarından birçoğu, seçim propagandalarının ve seçildikten sonra uygulayacakları programların başında, "vakıfların tasfiyesi"ne özel bir yer vermişlerdir (Eronat, 1940: MD/I-13/4).

30 Bu yazıda bahsedilen kanun, "Kanun-u Medeni'nin Suret-i Mer'iyet ve Şekli Tatbiki Hakkında 864 sayılı Kanun"dur. Bu Kanunun 8. maddesinde "Kanun-u Medeni'nin mer'iyete vaz'ından mukaddem vücuda getirilen evkâf hakkında ayrıca bir tatbikat kanunu neşrolunur. Kanun-u Medeni'nin mer'iyete vaz'ından sonra vücuda getirilecek tesisler, Kanun-u Medeni ahkâmına tâbidir" denilmektedir (Kemal Edip, *Kanunlarımız*, Ankara 1929, s. 489-501). Yazıda bu duruma işaret edilmektedir.

31 Bk. Düstur III/V 1931, s. 667; EUM/Bütçe Kanunu 1341, Md 4.

Tasarlanan tasfiye programının uygulamaya konulması sonunda, vakıf mektep, medrese, türbe ve kütüphaneler Maarif Vekâleti'ne; sıbyan mektepleri ve okul olabilecek tekke ve zaviyeler özel idarelere; akar ve hayratı aynı köy sınırları içerisinde bulunan vakıflar köy tüzelkişiliklerine; mezarlıklar, sular, şehir içerisinde kalan arsa ve araziler belediyelere; vakıf ormanlar Hazine ve Orman Genel Müdürlüğü'ne; zeytinlikler ve çiftliklerin bir bölümü göçmenlere, geri kalanlardan bir kısmı da toprak reformu veya topraksız köylüleri topraklandırma kanunlarıyla ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır (Öztürk, 1995a: 381-435). Yine bu dönemde Vakıflar İdaresi'nin bütçe gelirinin 1/3'ni oluşturan a'şar 1341/1925'te ilga edilmiştir (Düstur III/VI, 1934: 99/552). 1927'lere gelindiğinde, Vakıflar İdaresi'nin elinde "müessesât-ı hayriye"den sadece camiler ve mescidler kalmıştır. Cami ve mescidler, 8 Kanunusanî 1928 tarih ve 6061 sayılı İcra Vekilleri Hey'eti Kararı ile kabul edilen talimatname ile 1299 ve 2845 numaralı kanunlarla (Düstur III/VII, 1936: 13-14) Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tasnife tabi tutulmuştur (Öztürk, 1995a: 473-478). Cumhuriyetin 20. yılına kadar millî sınırlar içinde tespit edilebilen 3456 camiden 914'ü mimarî kıymeti olmadığı ve ihtiyaç fazlası bulunduğu gerekçesiyle kadro haricine çıkartılmıştır³².

Vakıflar İdare Meclisi ve Bakanlar Kurulu kararları ile hayrat satış kütükleri, Cumhuriyet ve Vakıflar arşivleri üzerinde yaptığımız araştırmalar sonunda, 1926-1972 tarihleri arasında geçen 46 yıllık sürede satılan hayratın cinsi, dayandığı satış kararları ve satış bedelleri cetveller halinde çıkartılmıştır. Bu satış cetvellerinin tetkikinden anlaşılacağı üzere, satılan hayrat eserler, din, eğitim, sosyal hizmet ve müteferrik olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Anılan yıllar arasında gerçekleştirilen 3900 adet hayrat satışından 3279'u 1926-1949 tarihleri arasında yapılmıştır. Değişik bir ifade ile toplam hayrat taşınmazın %84'ü bu ilk dönemde, geri kalan %16'sı da 1950-1972 yılları arasında satılmıştır.³³ Verilen bu rakamlara, devredilen kamu kurum ve kuruluşları tarafından satılan vakıf taşınmaz malları dâhil değildir.

Vakıfların tasfiyesi konusunda sergilenen bu çabaların sonunda, 5.6.1935'te kabul edilen ve 1.1.1936'da yürürlüğe giren 2762 sayılı Vakıflar Kanunu (Düstur III/XVI, 1936: 586) ile icareteynli ve mukataalı vakıf taşınmazlar belli bir taviz bedeli karşılığında mutasarrıflarına bırakılmıştır (Öztürk, 1995a: 251-263). Diğer vakıf akarlar, zaman zaman programlı, zaman zaman da periyodik aralıklarla satılmış (Öztürk, 1995a: 430-446); batılılaşma ve yenileşme dönemlerinde başlatılan bu uygulama, Cumhuriyet döneminde devam eden sürekli bir tasarruf haline gelmiştir.

Yapılan hukukî düzenlemeler ve sergilenen fiilî uygulamalarla vakıf medeniyeti büyük çapta tasfiyeye tâbi tutulmuş, Vakıflar İdaresi'nin imkânları elinden alınmış ve fakat sorumlulukları aynen üzerinde bırakılmıştır. Kaynak ve uzman eleman yokluğu sebebiyle bu toprakların tapu senetleri durumunda olan ve çok yüksek sanat değerine sahip vakıf kültür eserleri harap olmuş; bu gelişmelerin tek sorumlusu olmadığı halde, kamu vicdanında Vakıflar Genel Müdürlüğü mahkûm edilmiş ve suçlanmıştır.

Kamu kurumlarına devredilen vakıf taşınmazların nasıl satıldığını göstermek ve yapılan uygulamanın şiddetini belirtmek amacıyla yüzlerce uygulama arasından bir örnek vermek istiyorum.

32 Bk. EUM, 20. *Cumhuriyet Yılında Vakıflar*, Ankara 1943, s. 15.

33 Vakıf hayrat taşınmazların satışı hakkında daha geniş bilgi edinmek ve cetvellerin tetkiki için bkz Öztürk (1995a: 485-547).

Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi'nin 1341/1925 senesi Bütçe Kanunu'nun 4. maddesi ile "Maksad-ı tesisleri ile mahalli sarfları tadrîs, talîm ve terbiye olarak kalan vakıf mebâni ile vakıf arsaların idare ve nezâreti, meşrutu'n-lehlerinin mahiyetine göre, Maarif Vekâleti ile idare-i hususilere tevdi' ve bu kabil evkâf hakkında 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911 tarihli kanun ahkâmı Maarif ve Dahiliye Vekâletlerince tatbik olunur" (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/1) hükmü getirilmiştir.

Bu maddenin tatbiki için Maarif Vekili Hamdullah Suphi imzası ile bütün vilayetlere 6 Haziran 1341/1925 tarih ve 1806/269 sayılı genelge gönderilmiştir. Bu genelgede bütçe kanununda geçen dördüncü madde ile 19 Mayıs 1327/1 Haziran 1911 tarihli tek maddelik kanun özetlendikten sonra şu talimat verilmektedir.:

"...Maksad-ı te'sisi tadrîs ve terbiyeye ait medreseler, tekkeler, kütüphaneler ve emsali vakıf arsalar Vekâlet ile mahallî idare-i hususilerine ait olduğu; bunlardan maksad-ı te'sisleri fevt olmuş olanlarla, harap olanların nakd ile istibdali, işbu nukudun birinci derecede mahallî ilk mekteplerine sarfının temin edilmesi; Vekâlet her şeydan evvel ilim ve irfan ihtiyacını düşünmekte olduğundan bir kıymet-i tarihiye ve badîayı haiz oldukları vekâletlerce tasdik edilenlerden madaasının her tarafta bir bir defterinin tanzim ve bunlardan hangilerinin furuhtu icâb ediyor ise satılarak bedellerinin evvel emirde mahallî ilk mektep binalarının asrî bir surette inşasına sarf edilmesi; saniyen a'lâ hâlihi veya tamir ve ta'dil ile mektep, kütüphane ve konferans salonu gibi kâbil-i istifade olanların da o şekle ifrağı..." istenmektedir (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/2).

Bu bakanlık genelgesine dayanan Kastamonu Maarif Müdürlüğü, Maarif'e devri icab eden il merkezindeki 18 medreseden kullanılabilir durumda olan Anabıngazi, Dâru'l-kurra ve Enîsiye medreseleri ile 13 mektepten Musafakih Mahallesinde Zihniyâde mektebinin cami haremindedir olduğundan camiye terki, Cebrail Mahallesindeki Fevziye ve Nasrullah mekteplerinin, sağlam durumda olan üç medrese ile birlikte ilk mektep olarak kullanılmak üzere maarif-i mahalliye adına tapulanmaları kararlaştırılmıştır.³⁴ Geriye kalan 15 medrese ve 8 mektebin Maarif Müdürlüğü tarafından ilânen satılması karar altına alınmıştır. Satılması kararlaştırılan mektep ve medreselerden sadece İsfendiyar medresesi arsa halindedir. Diğerleri eski eser bina-dır. İlân metni Açıkşöz Gazetesi'nin 27 Temmuz 1341/1925 tarihli nüshasında neşredilmiştir. "Maarif Müdüriyetinden" ifadesiyle başlayan ilân metninde, satılacak mektep ve medreselerin isimleri sayıldıktan sonra, "komisyon-u mahsus kararıyla satılması kararlaştırılan mektep ve medreseler 26 Temmuz 1341/1925 tarihinden itibaren bir ay müddetle müzayedeye çıkartılmıştır. Talip olanların dellâlbaşya müracaat eylemeleri ilân olunur"³⁵ denilmektedir.

Vilayetlerde yapılan uygulamaların belki de en ilginç Kastamonu'da cerayan etmiştir. Kastamonu Müftüsü Diyanet İşleri Riyaseti'ne yazdığı 27 Temmuz 1341/1925 tarih ve 54 sayılı yazıda:

"Fetvahâne olup el-yevm sakin olduğumuz Abdülbaki Medresesi derununda cami-i şerif olduğu halde ve madde-i kanuniyede cevâmi' ve mesâcid-i şerife haremlerinde bulunan mekâtip ve medârisin nakdile istibdalleri câiz olamayacağı sarâhatine karşı, bu kere Makâm-ı Vilâyet'te müteşekkil Maarif, Nâfia ve

34 Bk. *Kastamonu Açıkşöz Gazetesi*, 1341: 1424/2.

35 Bk. *Açıkşöz Gazetesi*, 1341: 1424/2.

Hükümet Tabibi'nden mürekkep komisyon-u mahsus kararı ile mezat kâimeleri tanzim edilerek furuhtuna teşebbüste bulunulmaktalar. Makâm-ı Sâmi-i Cenâbı Riyâsetpenâhilerinden olmayı şeref telakki ittiğim Şubat ve Mart 1341/1925 tarihli 566 ile 745 husûsi numaralı evâmir-i sâmilerinden bahisle vuku' bulan itirazımız keenlemyekûn addedilerek işbu gayrikânunî müdâhale ile merkezde mevcut bi'l-umum medâris-i ma'mure müzâyedeye vad' edilmiştir. Bu babda neşredilen ilânât, manzûr-ı âlî buyurulmak üzere leffen arz ve takdim kılındı³⁶. Şerâfet-i İslâmiyeye zînetbahş olan bu misillü emâkin-i mübârekenin idâre ve istikrarları doğrudan doğruya hukûk-i âliye-i Cenâbı Riyâsetpenâhilerine mevdu' olduğuna nazaran keyfiyetin arzına, sur'atle gayrikânunî tecâvüzâtтан siyânet edilmesi ve keyfiyetin müsta'ciliyetine mebni Başvekâlet-i Celile'den Makâm-ı Vilâyete iş'ârına delâlet-i celilelerinin şâyân buyurulmasını rica ederim efendim". (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/3)

Diyanet İşleri Başkanınca bu yazının bir sureti eklenerek konu Evkâf Umum Müdürlüğü'ne intikâl ettirilmiş; Vakıflar Genel Müdürlüğü gerekçeli bir yazı ile durumu Başvekâlet'e arz etmiştir. Yazının sonu şöyle bağlanmaktadır:

"...Mezkur (bütçe kanununun) dördüncü maddesi ile alakadar olmadıkları şüphesiz bulunduğu cihetle sırf ahkâm-ı kanuniyenin muhafazası gayesi ile ileride birçok müşkilât ve muhaberâta mahal kalmamak üzere keyfiyetin Dahiliye ve Maarif Vekâlet-i Celilerine iş'ârıyla bu dâirede vilâyete tebligat icrâsı esbâbının istikmâl buyurulması maa'l-ihtirâm arz ve istirham olunur efendim".

Bir sonuç alınamaması üzerine Genel Müdürlükçe bu yazıya ilgi tutularak iki yazı daha yazılmıştır. Bu yazıların ikincisi, doğrudan Kastamonu ile alakalıdır. 11 Eylül 1341/1925 tarih ve 15127/37 sayılı kısa yazıda;

"1341 Senesi Evkâf Bütçesi'nin 4. maddesinin emr-i tatbikinde zuhur eden müşkilât ehemmiyetli bir safhaya dahil olmasına mebni keyfiyetin 21 Temmuz 1341 ve 2 Ağustos tarihli 14480/30 ve 14900/33 numaralı iki kıt'a arıza-i âcizî ile keyfiyet ber tafsil Huzûr-ı Sâmi-i Cenâbı Vekâletpenahilerine arz olunmuş idi. Bu kere Kastamonu Vilâyeti Müftülüğünden Diyanet İşleri Riyâset-i Fâzılâsına yazılıb Müdüriyet-i âcizeme tevdi' ve bir sureti leffen takdim-i huzûr-u sâmilere kılınan tahrirât mütalaasından keyfiyet müstebân olacağı vehile mes'e-lerin biran evvel neticelendirilmesi zaruri olduğundan, hilâf-ı kânun yapılmakta olan muameleye bir netice verilmek üzere, bu babda vilâyete muktazî tebligatın biran evvel icrasına müsaade buyurulmasını kemâl-ı ehemmiyetle tekrar arz ve istirham eylerim efendim hazretleri" (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/4).

Genel Müdürlük çabaları üzerine, Millî Eğitim (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/5) ve Kastamonu Valiliği'de (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/6), Başvekâlet'e kendi zaviyelerinden konuyu değerlendiren yazılar yazmışlar; hatta mektep ve medreselerin akarlarının da kendilerine devredilmesi gerektiğini ileriye sürmüşlerdir. Bu yazışmaların sonunda, önce taraflar dinlenerek konu müzakere edilmiş ve görüşmeler tutanağa bağlanmıştır. Bu görüşmeler doğrultu-

36 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde diğer belgeler arasında bu satış ilânı mevcut değildir. Bir yıla yakın araştırmamız sonucu Kastamonu'da yayınlanan Açığsöz Gazetesi'nin 27 Temmuz 1341 tarihinde bu satış ilânını bulduk ve Ek- belgeler arasında takdim ediyoruz.

sunda, Başvekâlet'ten Maarif ve Dahiliye Vekâletleri ile Evkâf Umum Müdürlüğü'ne yazılan 25 Ağustos 1341/1925 tarih ve 6/4115 sayılı emirle “*mektep, medrese binaları ve bunların arsalarının Maarif ve İdare-i hususilere devredildiği talimatı verilmiştir*” (BCA, 1925: 030.10/192.313.14/7). Bu karar üzerine Türkiye'nin birçok vilayetinde olduğu gibi Kastamonu şehir merkezinde bulunan mektep ve medreselerin Maarif Müdürlüğü tarafından satılmasının önünde bir engel kalmamıştır³⁷. Yaptığımız saha araştırmaları, arşiv belgelerini doğrulamaktadır.

1989 yılı sonlarında, mahallinde yaptığımız saha araştırmalarında; ilânen satışa çıkartılan medreselerden Nasrullah Camii civarındaki Merdiye ve Tabanalizâde Mehmed Efendi Vakfı'ndan Tefikiye medreseleri arsaları üzerinde, Ticaret ve Sanayi Odası'na ait dükkânların bulunduğu; Abdülbaki Numaniye medresesinin kısmen yola katıldığı ve geri kalan bölümü üzerine, şoförler cemiyeti binasının inşa edildiği; şahıslar mülkiyetinde olan Sıddikiye ve Ziyaiye medreseleri yerinde kahvehane, Enîsiye Medresesi arsası üzerinde ise her biri ayrı şahıslara ait 3 adet ahşap ev bulunduğu görülmüştür. Semihîye (Sırtlızâde) medresesi yerinde Özlem İşhanı Kooperatifi adıyla anılan bir işhanı mevcuttur. İsfendiyar medresesi yerinde de Pancar Kooperatifi binası inşa edilmiştir. Atabeygazi Medresesi arsasına Muzaffereddin Mescidi yaptırılmıştır. Dârü'l-kurra Medresesi yerinde Müze Müdürlüğü hizmet binası ve bahçesi bulunmaktadır. Bu medreselerden İsmailbey ve Yakupağa camileri çevresinde bulunan İsmailbey (VGM, MMHK 1969: 1/7) ve Ağaimaret (VGM, MMHK 1969: ½) medreselerinin mülkiyeti vakıfları adına kayıtlıdır. Kastamonu Maarif Müdürlüğü tarafından satışa çıkartıldığında, İsfendiyar Medresesi hariç diğerlerinin binaları mevcutken, bugün harap da olsa sadece mülkiyeti vakıflara ait olan İsmailbey ve Ağaimaret medreselerinin binaları ayakta durmasına karşılık, üçüncü şahıslara satılanlardan hiçbir eser veya kalıntı mevcut değildir. Satılan medreselerden Beyefendi (Koyunlu) ve Enîse medreselerinin yerlerini tespit etmemiz mümkün olmamıştır.

Hususî İdare'ye devri ve satışı kararlaştırılan mekteplerden Nasrullah Mektebi yerine Ticaret ve Sanayi Odası hizmet binası, Cebrail Mahallesi Fevziye Mektebi yerine Özel İdare ve Halk Kütüphaneleri, Hepkebirler Mahallesi Çerkezhoca Mektebi yerine dernek tarafından Kız Kur'an Kursu binası yaptırılmıştır. Neccar Mahallesi Atlambaç Mektebi, Deveciler Mahallesi Biberhoca Mektebi arsaları üzerine şahıslar tarafından ev ve apartman inşa edilmiştir. Halen mal sahipleri içerisinde oturmaktadır. Hacıhafızağa Mahallesi Mektebi arsası içerisinde mezarlar bulunmaktadır ve etrafı duvarla çevrilmiştir. Cemaleddin Mahallesi Kargaşa Sokakta bulunan Ayşehanım Mektebi arsası ile Akmesicid Mahallesi Server Mektebi arsası halen boştur ve mülkiyeti vakfı üzerinde görülmektedir (VGM, MMHK 1969: 1/5). Musafakih Zihnizâde Mektebi yola katılmıştır. Yıkık ve harap da olsa bugün Kastamonu'da ayakta duran tek mektep binası mevcut değildir (Öztürk, 1995a: 388-391).

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması hususunda üzerinde durulması gereken bir diğer konu da madde metninde geçen “*şimdilik*” kavramıdır. 1921 Anayasası'nın 11. maddesinde geçen “*TBMM'nin koyacağı kanunlar çerçevesinde evkâf işlerinin mahallî idare organı olan Vilâyet Şurası'na bırakılması*”nı (Düstur, III/I, 1929, s. 196; Hatemi, 1979: 379) ifade eden hükümlerden; 429 sayılı Kanunun gerekçesinde yer alan, “*Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin kaldırılmasından sonra, bütün evkâfın millete intikâl etmesi ve ona göre idare edilmesi*” (Zabıt Ceridesi, 1970: 21) hususundan bahsedilmesinden; TBMM'nin 21 Teşrinievvel 1336/1920 beyanamesi'nde, “*evkâf işlerinde kardeşlik ve yardımlaşmayı hakim kılarak, halkın ihtiyacına göre*

37 Bu konularda daha geniş bilgi için bkz. Öztürk (1995a: 387-391).

yenilikler vücuda getirilmesi"nden (Arıburun, 1957: 26) söz edilmesi ve belki de bunlardan daha önemlisi; "*evkâf konusunun milletin gerçek yararına uygun bir şekilde halledilmek üzere şimdilik bir Genel Müdürlük halinde Başbakanlığa bağlanması*"nı (Düster III/V, 1931: 665) hükme bağlayan 7. maddenin madde metninden; yasama ve yürütme organlarının, vakıfların idaresi için düşündüğü nihaî yönetim şeklinin Başbakanlığa bağlı bir Genel Müdürlük olmadığı anlaşılmaktadır.

7. Vakıfların Ekonomik Potansiyeli Ve Merkezîyetçi Zihniyetin Arka Planı

Değişik dönemlerde vakıflar üzerinde yapılan araştırmalar, Türk iktisadî hayatının ortalama %16'sına vakıfların hâkim olduğunu göstermektedir. Ö. Lütfi Barkan'ın Anadolu Eyaletinin 1530-1540 tarihleri arasındaki tahrirler üzerinde yaptığı araştırmalar, bu eyaletten sağlanan yıllık gelirin %17'sinin vakıfların elinde olduğunu ortaya koymaktadır (Barkan, 1955: 268). Aynı dönemde genel bütçenin Rum Vilâyeti'nde %15,70'i, Halep ve Şam Eyaleti'nde %14'ü, Zülkadiriye'de %5'i, Rumeli'de %5,4'nün vakıflara ayrıldığı bilinmektedir (Barkan, 1963: 241-242).

Son dönemlerde her biri birer asırlık zaman dilimini kapsayacak şekilde üç ayrı doktora tezi yapılmıştır. Bu doktora tezlerinde elde edilen sonuçlara göre, Osmanlı ekonomisinin XVII. yüzyılda %15,97'sinin (Yüksel, 1998: 14), XVIII. yüzyılda %26,80'inin (Yediyıldız, 1985: 151), XIX. yüzyılda ise %15,77'sinin (Öztürk, 1995a: 25) vakıfların elinde olduğu anlaşılmaktadır.

Vakıflar, II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı devlet bütçesinin 156 katı, Cumhuriyet kurulurken de hükümet bütçesinin 12 katı bir servete sahipti (Dilaver, 2014: 215, Ek-6). Batılı yazarlardan Bernard Lewis'in tespitlerine göre, bu muazzam servet karşısında II. Mahmud'un amacı, evkâf gelirlerinin tahsilini ve harcamasını kendi elinde merkezileştirmekten başka bir şey değildi (Lewis, 1993: 94). Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kurulması ve vakıf mallarının merkezîyetçi bir anlayışla idare edilmeye başlanmasından itibaren, vakıfların imkân ve potansiyelinin devletin diğer sektörlerine aktarılmasına yönelik uygulamalar, B. Lewis'in tespitini doğrulamaktadır.

Şer'îye ve Evkâf Vekâleti'nin kaldırılıp yerine Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kurulması üzerine; Amiral Bristol'un ABD Dış İşleri Bakanlığına gönderdiği ve ABD arşivlerinde 867.00/1782 numarada kayıtlı raporda da benzer hususlar dile getirilmektedir.

Bilindiği gibi Atatürk, vakıfların önemi konusunda 1922 ve 1923 yıllarında Mecliste konuşmalar yapmıştır. 1923 yılındaki konuşmasında, "*... geçen sene arz etmiştim. Bu sene de tekrara mecburum ki, vakıflar konusu mühimdir. Memleket ve milletin hakiki menfaati yönünden tetkik ve günün gereklerine uygun bir şekilde çözülmesi lazımdır, çok gereklidir*" demiştir. Önceki bölümlerde teferruatlı bir şekilde anlatıldığı üzere gerekli düzenleme 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen 429 sayılı yasa ile yapılmıştır. Buna göre Şer'îye ve Evkâf Vekâleti kaldırılıp yerine Başbakanlığa bağlı Evkâf Umum Müdürlüğü kurulmuştur. Peki bu düzenleme ile merkezî yönetim, vakıfların gelirlerinden pay almaya ve ekonomik olarak zor durumda olan devlete gelir kaynağı sağlamaya başlamış mıdır? Bu kaynağın hacmi ne kadardır?

Bristol raporunda;

"Mart 1924'ün ilk haftasında yapılan düzenleme ile Türkiye'de vakıfların mülkiyeti/yönetimi devlete geçiyor. Türk otoritelerine göre, bu evkâf mallarının toplam değeri ve potansiyel getirisi yaklaşık 2 milyar lira (yani o zamanın parası ile bir milyon dolardan biraz fazladır). Bir milyon dolar gibi büyük bir meblağı

kapsayan vakıfların potansiyel değeri iddiası, 1925 yılı Türkiye Cumhuriyeti Devleti bütçesinin tam on iki katı bir rakam. Savaştan yeni çıkmış ve ekonomisi büyük kayıplara uğramış bir ülke için bu çok önemli bir gelir kaynağı” (*Amiral Bristol Raporu*, ABD Arşivi Nr. 867.00/1782’den naklen Dilaver (2014: 215, Ek-6).

Cumhuriyetin ilk yıllarında barem içi devlet bütçesi 30 milyon, Evkâf Umum Müdürlüğü’nün 1340/1924 yılı geliri 3.203.257 lira, gideri ise 3.187.792 liradır. Demek oluyor ki, bu dönemde de vakıfların ekonomik gücü toplam millî hasılanın %10’nun biraz üzerindedir (Düster II/V, 1931: 848).

Amiral Bristol’un ima yoluyla söylemeye çalıştığı, vakıfların imkân ve ekonomik potansiyelinden devletin diğer sektörlerinde yararlanma eylemleri, Cumhuriyet hükümetleri tarafından alınan idarî kararlar ve hukukî düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir. Bu uygulamanın somut örneklerini görmek için, sadece başkent ilan edilen Ankara’nın sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki alt yapı eksikliklerini tamamlamak amacıyla vakıflar idaresi üzerinden gerçekleştirilen yatırımlara bakmak kafidir.

Eski TBMM binası, Merkez ve Ziraat bankaları genel müdürlükleri, yüzüncü yıl çarşısı, Stat Oteli Kızıl Bey Vakfına ait arsalar üzerinde inşa edilmiştir. Yabancı misyon şeflerinin ağırlanması için Ankara Palas, yerli misafirler için Belvi Palas otelleri, milletvekilleri için I. II. ve III. vakıf apartmanları, sinema salonu, kültür ve sanat galerisi ihtiyacını karşılamak üzere küçük tiyatro binası, Numune Hastahanesi, Hukuk Fakültesi (halen Vakıf Eserleri Müzesi), Mimar Kemaleddin İlköğretim okulu, konferans salonu gereksinimini temin etmek amacıyla inşa edilen Türk Ocağı kompleksi, Ankara Palas çevresinde ve Cebeci/Büyük Doğum Evi’nin bulunduğu yerde, Dumlupınar Caddesi üzerinde onlarca memur lojmanı ve konut, vakıflar tarafından yaptırılmıştır. Keza Etimesgut’ta 25 dönüm bir saha üzerine, lojman ve diğer sosyal tesisleriyle birlikte yatılı bir eğitim kurumu inşa edilmiştir.

Sosyal, kültürel ve fizikî alt yapı ihtiyacını karşılamak amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1924-1932 yılları arasında, Ankara’nın imarına 8.604.737 TL, kültürel ve sosyal alanlarda faaliyet gösteren cemiyetlere 1.957.886 TL olmak üzere toplam 10.572.623 TL harcama yapılmıştır (Öztürk, 1998: 14-16). 1933-1942 yılları arasında da Darüşşafaka, Maarif Cemiyeti, Çocuk Esirgeme, şehitlikleri imar, Türk Ocakları (BCA, 1927: 18/224.23, 24), Üniversiteler ve Öğrenci bursları olarak da 1.053.490 TL olmak üzere Cumhuriyetin ilk 20. Yılında, sadece mazbut vakıf gelirleri ve akar satış bedellerinden toplam 3.021.376 TL para dağıtılmıştır.

Devletin ve Genel Müdürlüğün yıllık bütçeleri dikkate alındığında, bu ve benzeri amaçlarla harcanan paranın büyüklüğü ortaya çıkmaktadır.

Bu gelişmeler karşısında “*Evkaflar niçin parasız kaldı?*” sorusuna cevap arayan Manisa Em-lâk-ı Millîye Müdürü Selahattin Serik şunları yazmaktadır:

“Tasfiye komisyonlarının kurulduğu 1926 senesine kadar eski usullerini bir dereceye kadar muhafaza etmiş olan vakıflar hakkında bu tarihten sonra yeni kanunlar çıkartılmıştır. Bu kanunlar arasında, mevcudiyetlerinden istifade edilemeyen akarların nakit ile satılmasını öngören hükümler bulunuyordu. Kanunların bu hükümlerini, Evkâf İdaresi pek süratle tatbik etmiş, her yerde satış faaliyeti başlatmıştır. Birkaç sene zarfında çok mühim akarât elinden çıkmış, nakde inkılap etmiştir. Fakat bu nokut ile nâfi akar vücuda getirmek lâzım iken

yapılmamış, bu paralar birçok yerlere muavenât/yardım suretiyle dağıtılmıştır” (VGM, ABİYAP(Serik) 1937: MD/I-1/1).

Bu tarzda sergilenen uygulamalar sonunda, “*akar toprak satış bedellerinin yatırım yerine câri harcamalara sarf edilmesi, evkâfı çok zengin zannettirmiş, buna binaen evvela Maliye vakıfların üzerine yüklenmiştir. Bir hamlede ferağ ve intikal hasılatını kendine mal etmiş, ikinci hamlede de Evkâf bütçesinin 1/3’ni tutan hademe-i hayratın maaşlarını tekrar Evkâfın üzerine yüklemiştir* (EUM/BK, 1932: 4). *Bu sıralarda gelirinin 1/3’nü teşkil eden a’şardan* (BCA, 1935: 18/223. 40/14-15) *mahrum edilen* (RC 1341: 84; Düstur II/IV 1934: 99) *Evkâf, bir anda bu gelir kaybı karşısında hayretler içerisinde kalmıştır. Bundan başka Maliye Evkâf’a olan borcunu nazar-ı dikkate almayarak, Evkâftaki vergi alacakları üzerinde şiddetle harekete geçmiş, her yerde vakıf mallarına haciz koydurmak suretiyle alacağını almıştır*”. Tetkik imkânı bulduğumuz belgelerden anlaşıldığına göre, Maliye vergi alacağını tahsil için birçok vakıf taşınmazı icra yoluyla sattırmıştır (VGMA, 1930: 954/13). Maliyeden sonra belediyeler de Evkâf’a hücumdan geri kalmamıştır. Her belediye müstakil şehir plânı vesilesiyle ilk hamlede “*mâil-i inhidam*” kararıyla Evkâf akarlarını ortadan kaldırmayı vazife bilmiştir. Getirdikleri kira gelirlerine göre emlak vergi değerlerinin çok yüksek olması, elde kalan vakıf akarların bir kısmının boş kalmasına bir bölümünün de harap olmasına yol açmıştır (VGM/ABİYAP (Serik) 1937: MD/I-1/1). Bu hatalı uygulamalar sebebiyle “*hem akarâtını hem de parasını kaybeden Vakıflar İdaresi şaşalayıp kalmıştır*” (VGM/ABYAP (Serik) 1937: MD/I-1/1).

Vakıfların mal ve imkânlarının dağıtılmasına ve sistemin tasfiyesine yönelik hukukî düzenlemelerin ve sergilenen uygulamaların sonuçlarını, emlak konusunda yetkili bir Maliye Vekâleti mensubunun raporundan yaptığımız bu alıntılar ile bir kez daha gözler önüne serdik. Anlaşıyor ki, merkezî yönetim uygulamalarının vakıflar üzerindeki tahribatı sanıldığından da büyük olmuştur³⁸.

Osmanlı Devleti’nin son döneminde, ülke hizmetlerinde istihdam edilen personelin %8,23’ü, Cumhuriyetin ilk yıllarında ise %12,68’i, vakıf sektöründe çalışıyordu. Merkezîyetçi bir anlayışla vakıfların yönetimine yapılan müdahaleler sonunda, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız günümüzde ise, korkunç bir gerileme ile vakıfların ülkemiz istihdamındaki payı %076’ya, yani %1’in altına düşmüştür.

Türkiye’de vakıf müessesesinin gelir kaybı ve istihdamdaki payı konusunda, akıl almaz bir şekilde düşüşler yaşanırken; aynı yıllarda üçüncü sektörün ABD’deki toplam malvarlığı 1 trilyon doları aşmış, 8.000.000 civarında kişiye istihdam alanı sağlanmıştır. Bu rakam genel nüfusun yaklaşık %3’ne tekabül etmektedir. Avrupa Birliği’nde “*sosyal sermaye*” ABD’den ve Avrupa tarım sektöründen daha büyüktür. Günümüzde bu ülkelerde çalışan nüfusun %5’i sosyal ekonomi alanlarında faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarda çalışmaktadır (Öztürk, 2003: 27).

Merkezîyetçi yönetim anlayışının vakıfların lehine olmadığını fark eden Kurum yöneticileri bir arayış içerisine girmişler, değişik dönemlerde imkân ve fırsat buldukça zaman zaman girişimlerde bulunmuşlardır. Bu yazının ilk olmadığını ortaya koymak ve bilinenleri yeniden hatırlamak açısından, tarih sırasına göre bu çabalara kısaca temas etmek sanırım konunun önemini kavramamıza katkı sağlayacaktır.

8. Vakıflar İdaresini Merkezî Yönetimin Vesayetinden Kurtarma Çabaları

38 Vakıfların tasfiyesine yönelik programlı satışlar hakkında geniş bilgi için bk. Öztürk (1995a: 440-471).

8.1 Osmanlı Döneminde Yapılan Çalışmalar

Vakıfların yönetimini merkezî idarenin vesayetinden kurtarmak amacıyla ilk teşebbüs II. Meşrutiyet sonrası birçok yeniliğin altında imzası olan ve 1909-1915 tarihleri arasında dört defa Evkâf-ı Hümâyûn Nâzırlığı görevinde bulunan Mustafa Hayri Efendi'den gelmiştir (Dilaver, 2014: 23-67, 75-107).

Mustafa Hayri Efendi, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin genel durumu ve yönetim şekli hakkında, devletin çeşitli kademelerinde hizmet görmüş ve tecrübe sahibi bazı kimselere mektuplar göndererek, bu konudaki görüşlerini sormuştur. Maalesef bugün eski Sadrazamlardan ve Meclis-i Âyan Reisi Said Paşa'nın 26 Cemaziye'l-âhir 1329/ 24 Haziran 1911 tarihli Viyana'dan yazdığı mektuptan başka, bu konularda kanaat beyan eden diğer görüş sahipleriyle ilgili bir başka belgeye sahip değiliz.

Said Paşa mektubunda, Evkâf Nâzırlarının kabineye dahil olmasının vakıflarla ilgili düzenlemelerin mecliste savunulması açısından bazı yararlarının bulunduğunu kabul etmekle birlikte, vakıfların yönetiminde hükümetin aracılığına gerek olmadığı kanaatinde olduğunu beyan etmektedir. Said Paşa'ya göre, XIX. asır ortasına kadar selâtin vakıflarının haricindeki bütün vakıflar, tam bir bağımsızlık içerisinde vakfiyelerine uygun olarak mütevellileri tarafından yönetilmişlerdir. Şimdi kalıntıları görerek, harabiyetine ve yok olmalarına üzüntü ile baktığımız çok çeşitli hayır müesseseleri, o bağımsızlık döneminde meydana getirilmiştir. Mevcut yönetim Hasip Paşa'nın Nâzırlık döneminde kabul ettirdiği muhtesattandır. Vakıflar mütevellileri tarafından veya Kanun-i Esasi/Anayasa'da açıklandığı üzere, şehirlerde seçilecek cemaat meclisleri tarafından yönetilmelidir. Nezâret bir üst kontrol görevi yapmalıdır³⁹.

O dönemde yapılan çalışmalardan, vakıflar idaresinin kabineye dahil bir Nâzır tarafından merkezî bir anlayışla yürütülmesinin uygun olmadığı anlaşılmıştır. Ancak bir yıl sonra çıkan Balkan Savaşı ve akabinde patlak veren I. Cihan Harbi ve bu ölüm-kalım muharebelerinde yaşanan yenilgiler bir yana, yirmi birinci yüzyılın başında ülkenin idarî şekli, bilgi birikimi ve kültür seviyesi, sivil ve demokratik bir anlayışla vakıfların yönetilmesine müsait olmadığı için, bu yönde yeni bir düzenleme yapılamamıştır.⁴⁰

8.2 Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sergilenen Çabalar

Yukarıda ayrıntılarıyla incelendiği üzere, Cumhuriyetin kuruluş yıllarında Vakıflar İdaresi'nin Diyanet İşleri Başkanlığı ile birlikte Vekalet düzeyinde kabineye dahil bir bakan tarafından temsil edilmesi uygun bulunmayarak, 1924'de Şer'îye ve Evkâf Vekaleti ortadan kaldırılmıştır.

Vakıfların millete intikali, vilâyet şuralarına devri ve tasfiye konuları tartışılmış; tartışmalar sonunda, vakıflar halledilecek bir mesele olarak görüldüğü için “*evkâf umuru milletin hakiki menâfi'ine muvafık bir şekilde halledilmek üzere bir müdüriyet-i umumiye halinde “şimdilik” Başvekâlete tevdi edilmiştir*”. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Cumhuriyeti kuranların kafasındaki vakıflar için nihaî yönetim şekli, merkezî idarenin içerisinde Genel Müdürlük halinde teşkilatlanmış bir yapı değildir. Bu yapı vakıflar meselesini halletmek üzere düşünülen geçici

39 Said Paşa'nın 1329/1911 tarihli Viyana'dan yazdığı mektup için bk. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin (1335: s.240-242). Mektubun çevri yazısı için bk. İbnü'l-Emin Mahmud Kemal-Hüseyin Hüsameddin (1335: s.211-214, Ek-5).

40 Bu konuda geniş bilgi için bk. Nazif Öztürk, “Vakıflar İdaresi ve Teşkilât Yapısı Üzerinde Düşünceler”, *I. Vakıf Şûrası*, 3-5 Aralık 1985, Ankara 1986, s.43-62.

bir tedbirdir. O dönemde vakıfların gelişip genişlemesini sağlamak yerine, tasfiyesi veya olabil- diğince mal ve imkânları diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktararak müessesenin daraltılıp küçültülmesi yönünde gayret sarf edilmiştir. Bu konuda muvaffak da olunmuş, camilerin satışına kadar uzanan bir dizi uygulama ile vakıf kurumu âdeta hırpalanmıştır.

8.3 Çoğulcu Demokrasiye Geçiş Döneminde Yapılan Çalışmalar

1945-1946 yıllarından itibaren Türkiye’de çoğulcu demokrasiye geçiş çabalarının artışıyla birlikte, Vakıflar Genel Müdürlüğü yeniden Vakıflar Kanunu ile Vakıflar Kurumu kanun tasarıları hazırlayarak gerekçeleri ile birlikte dönemin hukukçularının tetkikine sunmuş ve kanun tasarıları hakkında görüşlerini istemiştir. Tasarılar hakkında görüş bildirenlerden Ebu’l-‘ulâ Mardin, Sıddık Sami Onar ve Ali Himmet Berki’nin raporları elimizde mevcuttur.

Sıddık Sami Onar 27.12.1949 tarihli raporunda, vakıfların kurum halinde teşkilatlanması hususunda şunları söylemektedir:

“Vakıflar Kurumu Kuruluş Kanunu tasarısı kanaatimce büyük bir ehemmiyete haizdir. Vakıflar İdaresini eski bürokratik ve uyuşuk zihniyetinden kurtarmak, organları gayenin ehemmiyetini kavrayacak ve bunun için çalışacak şahıslarla takviye etmek, çalışma usullerini basitleştirerek idareye hareket imkanlarını vermek zaruridir. Bu bakımdan tasarının idareye verdiği bünye ve gösterdiği organlar çok muvafiktir”.

Kurum Kanun tasarısı elimizde yoksa da raporlarda yapılan tahlillerden şu hususlar anlaşılmaktadır.

Üniversiteler, çeşitli kamu kurum ve kuruluş temsilcilerinden meydana gelen ve yılda en az iki defa toplanacak olan bir genel kurul, bu genel kurul tarafından 4 yıllığına seçilecek 7 kişilik bir yönetim komisyonu oluşturulmaktadır. Kurum Genel Müdürü’nün Genel Kurul tarafından gizli oy ve mutlak ekseriyetle seçilmesi öngörülmektedir. Tasarıda genel ve yönetim kurullarının icraî kararlar alması üzerinde durulmaktadır.

İhtisası gerektiren işlerde sözleşmeli mütehassis eleman istihdamına imkân sağlanmaktadır. Ayrıca memur statüsünde personel çalıştırmak da mümkündür. Kurum muhasebe, personel ve ihale kanunlarına tâbi olmayacak, yönetim komisyonunun teklifi ve genel kurulun kararı ile hükmî şahsiyeti haiz ve kuruma bağlı yeni işletme ve iştirakler kurulabilecektir.

Bu ilkedan hareketle, Vakıflar Genel Müdürlüğü teşkilat kanununda değişiklikler yapılarak sermayesinin %51’i vakıflara veya diğer kamu kurum ve kuruluşlarına ait işletmeler ve iştirakler kurabileceği, kurulmuş olanlara ortak olabileceği hükmü getirilmiştir. 1 Ocak 1954 tarih ve 6219 sayılı kanunla %75 sermayesi vakıflara ait *Türkiye Vakıflar Bankası Türk Anonim Ortaklığı* adıyla özel hukuk hükümlerine tabi bir banka kurulmuştur.

Bu gelişmeler vakıfları istenilen sonuca götürmeye yetmemiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü bulabildiği her fırsatta statü arayışlarını sürdürmüştür.

8.4 Mehtap Projesi Işığında Yapılan Çalışmalar

1961 Anayasasının getirdiği özerklik anlayışı ve Merkezî Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi (MEHTAP) ışığında Vakıflar İdaresi de geniş kapsamlı bir çalışma daha başlatmıştır. Genel Müdürlükçe çözüm bulunması gereken hususlar üç sualde toplanmıştır:

- 1) Vakıflara yeni bir hüviyet, yeni bir çalışma zihniyeti vermek ve elindeki gayrimenkul serveti en iyi bir şekilde işletmek ve birer sanat ve medeniyet eserlerimiz olan eski eser ve abidelerimizi bir an evvel imar, ihya ve muhafaza etmek gayelerine uygun bir şekilde yaşatmak ve istifade etmek için vakıflar mevzuatında ne gibi değişiklikler yapılmalıdır?
- 2) Bu maksadın tahakkuku için yeniden ne gibi teşkilat kurulmalı ve bu teşkilata idarî ve malî muhtariyet mevzularında ne gibi hak ve salâhiyetler tanınmalıdır?
- 3) Vakıflar Bankası ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün düşünülecek yeni çalışma zihniyeti içinde münasebeti ne suretle tanzim edilmelidir?

Bu suallerle birlikte, 2762 Sayılı Vakıflar Kanunu, 6760 Sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü Teşkilat Kanunu ve 6219 Sayılı Türkiye Vakıflar Bankası Kuruluş Kanunu; vakıf konusuna kafa yormuş ve bu müesseseye hizmet etmiş şahıslara, konu ile ilgili üniversite öğretim üyelerine gönderilmiştir. Daha sonra bununla da yetinilmeyerek, geniş kapsamlı bir komisyon kurularak uzun uzadıya vakıf konusu tartışılmış ve bu tartışmalar neticesinde elde edilen hususlar bir rapor haline getirilmiştir. Raporda, acil ve geniş vadede olmak üzere iki şekilde tedbir paketi önerilmiştir.

Acil tedbirler paketi güncel konular arasından seçildiği için üzerinde durmaya gerek yoktur. Uzun vadede yapılması istenen hususları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1) Vakıfların üzerine tevdi edilen vazifeleri tam manasıyla yapabilmesi; ancak faaliyetlerini zirâî, sınaî, ticarî teşebbüslere sirayet ettirmesi, şirketler ve işletmeler kurması veya mevcut olanlara iştirak etmesi ve bunlara yeterli sermayeyi ayırmasıyla mümkündür.

2) Bu teşebbüslerde bulunabilmenin ise, mevcut kanunların dar hükümleri dışında ve daha serbest bir idare ve mevzuat rejimi içinde mümkün olabileceği düşünülmektedir.

3) Bu düşünce ve kanaatlerden mühlhem olarak, yukarıda işaret olunan faaliyetlere imkân sağlayacak ve bu meyanda, Muhasebe-i Umumiye ve Devlet İhale Kanunlarına tâbî olmayacak tarzda, vakıflara yeni bir statü kazandıracak hukukî bir düzenlemeye ihtiyaç bulunmaktadır.

Kısa ve uzun vadeler için yapılan önerilerle birlikte, oturum tutanakları incelendiğinde vakıflar için arzu edilen yönetim şeklinin, genel hükümler çerçevesinde murakabeye tâbî, özel hukuk hükümlerine göre idare olunacak, merkezî yönetimin bürokratik usullerinden uzak bir müessese olduğu anlaşılmaktadır. Pek tabi bu teşebbüsten de bir sonuç alınamamıştır.

8.5 Aynı Amaçla Düzenlenen I. Vakıf Şurası

Uzun bir tarihî geçmişe ve değişik hizmet alanlarına sahip millî bir müessese olan vakıfların gerektiği şekilde idare edilebilmesi ve hizmetlerin daha verimli kılınabilmesi için, karşı karşıya bulunduğu birçok meselenin tahlil edilerek çözüme kavuşturulması ve bu ilmî tahlillere dayalı ciddi kararların alınması amacıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun işbirliğinde, 3-5 Aralık 1985 tarihleri arasında Ankara'da I. Vakıf Şurası düzenlenmiştir. Şuraya 100'den fazla ilim ve devlet adamı katılmıştır. Şura'da, konunun temeli teşkil eden üç ana soruya cevap aranmıştır. Bu sorular şunlardır:

- 1) Vakıfların Türk Kültürü ve sosyal hayatı içindeki yerinin daha iyi anlaşılması ve müessesenin geliştirilerek yaşatılması için ne yapılabilir?

- 2) Modern dünyada vakıf uygulamaları nedir? Türk vakıflarını müstakil bir kuruluş haline getirmek için teşkilat ve personel rejimi ile ilgili mevzuat konusunda nasıl bir düzenleme yapılması gerekir?
- 3) Vakıf eserlerin restorasyonu ve vakıflar arşivinin idarî ve ilmî açıdan değerlendirilmesi için insan gücü nasıl yetiştirilmelidir?

Bu üç sorudan her biri için daha önceden hazırlanan ikişer tebliğ sunulmuş ve bunlar geniş biçimde tartışmaya tâbi tutulmuşlardır. Sonra Şura üyeleri üç gruba ayrılarak; meselelerden her birini yeniden kendi aralarında ayrı ayrı ele almışlar ve birer rapor hazırlamışlardır. Bu raporlar, yeniden bir araya gelen Şura üyeleri tarafından müzakere edilerek nihai sonuca bağlanmıştır.

Yoğun bir şekilde üç gün boyunca yapılan çalışmalar sonunda ortaya çıkan raporlar ile kanunlaştırıldığı takdirde vakıfların içinde bulunduğu meselelerin çözümüne büyük ölçüde kolaylıklar getirmesi düşünülerek hazırlanan Vakıflar Kurumu Kanun Tasarısı; I. Vakıf Şurası kitabı olarak basılmıştır.⁴¹

Dört eğilimi bir araya getiren, demokrasinin olmazsa olmazları arasında sayılan; düşünce ve ifade, din ve vicdan özgürlüğü ile teşebbüs hürriyetini savunan Ana Vatan Partisi iktidarının yenilikçi atımlarından ilham alınarak yapılan bu şura çalışması ile de vakıfları içine çekildiği merkezîyetçi anlayıştan çekip çıkarmak mümkün olmamıştır.

Tarihi süreçte nezâret öncesi ve sonrasında vakıfların ve vakıflar idaresinin yönetim serüvenini ortaya koyma amacıyla hazırlanan bu yazı; ilmî kriterlere uygun bir şekilde yaşanmışlardan hareketle tarihte vakıf müessesesinin başına gelenleri arşiv belgelerine dayanılarak ortaya koymak ve vakıflar idaresinin olabildiğince merkezî yönetim anlayışından uzakta tutmanın kadrişinaslığın ve ecdada saygının gereği olduğunu tebarüz ettirmek amacıyla kaleme alınmıştır.

Bu yazı dahil, başımızı bilgi yığınlarının arasından kaldırarak düşündüğümüzde, uzun vadede Vakıflar meselesinin gerçekten araştırılmaya, tartışılmaya ve ideal olan yönetim şeklini bulmaya muhtaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Vakıfları mütevellilerine iade etme veya cemaat meclisleri kurma zamanı geçmiştir. Hiçbir kimse vâkıfları mezarından kaldırıp yeniden bu dünyaya getiremez. Ancak vakfiyeler, hukukî düzenlemeler ve vakıf esprisi ortadadır. Vakıf müessesesi şark medeniyetinin müteharrik gücüdür ve ecdat tarafından bizlere emanet edilmiştir.

Vakıf, kişinin sahip olduğu imkânlardan diğer insanların da pay almasını temin etmek amacıyla malının bir bölümünü kamunun hizmetine sunmasıyla meydana getirilen, malın kendi kendini temsil ettiği, Beytü'l-maldan sonra ikinci bir tüzelkişiliktir. Vakıflar, Beytü'l-maldan asgari ölçülerde hak sahibi olan kesimlerin refah düzeyini artıran ve millî hasıladan toplumun bütün kesimlerinin pay almasını sağlayarak refahı tabana yayan nev'î şahsına mahsus orijinal bir müessesedir.

Vakfa konu edilen mal, şahsın/vâkıfın öz mülküdür. Bu mal hayırseverin insanî duygularla aldığı hukukî kararlar sonucu vakıflaştırılmıştır. Vakfa konu olan malın kazanılmasında ve kişinin insanî duygularla aldığı kararlarda, devletin veya üçüncü şahısların herhangi bir tesiri bulunmamaktadır.

41 *Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarafından Düzenlenen I. Vakıf Şurası, 3-5 Aralık 1985, Tebliğler, Tartışmalar ve Komisyon Raporları*, Vakıflar genel Müdürlüğü, Ankara 1986, s. III-XIV, 1-170.

Vakıflaştırılan mal, şahsın hukuk kurallarına uygun bir irade beyanı ile tüzelkişilik kazanmıştır. Artık bu malvarlığı sürekli bir şekilde insanlığın hizmetindedir ve devletin yükünü hafifletici gayelerle kullanılacaktır.

Her vakıf müstakil bir mâmelek topluluğudur. Bunun sahibi devlet değildir. Bu hükmî şahsiyetin mülkiyetinde bir medeniyet eserleri manzumesi ve ona bağlı gelir kaynaklarından oluşan bir servet topluluğu bulunmaktadır. Medeniyet eserleri ve gelir sağlayan akar taşınmazlardan oluşan bu mâmelek, merkezî idarenin içinde ve onun merkezîyetçi bir anlayışla ortaya koyduğu kurallara göre iyi idare edilememektedir.

Elmalı M. Hamdi Yazır, Said Paşa'nın Viyana'dan yazdığı mektupta belirttiği görüşe paralel olarak,

“Bugün hayranlıkla izlediğimiz ve dünya şaheserleri arasında bulunan Türk-İslâm sanatının ölümsüz örnekleri olan haşmetli yapıların, vakıfların müstakil idarelere sahip olduğu dönemlerde inşa edildiğini” belirttikten sonra; “yönetimin merkezî hükümet içerisine alınmasından sonra, değil böyle/bu çapta eserler meydana getirmeyi, onların onarımlarının bile hakkıyla yapılamadığını” söylemektedir.⁴²

Vakıflar teşkilatının merkezî yönetimin otoritesine bağlandığı 1826'dan bu yana evkâf, kendi iradesinin dışında yönetilmektedir. Alınan kararlarda vakfiye hükümleri ve idarenin menfaati en son hatırlanmaktadır. Vakıfların bu açmazdan kurtarılması için mevzuat ve personel sisteminde köklü değişiklikler yapılması gerekmektedir.

İlmî araştırmalar ve 192 yıllık uygulama, Vakıflar Meclisi'ne karşı sorumlu olacak bağımsız bir idare tarzının denenmesinin, vakıflar için bir şans olabileceğini düşündürmektedir.

Mülhak vakıf mütevellileri ile Türk Medenî Kanunu'na göre kurulan vakıfların yönetim kurulu başkanlarının belirli oranlarda temsil edileceği geniş tabanlı Danışma Kurulu'na, seçilmiş bir yönetim kadrosuna sahip müstakil bir teşkilat yapısı, vakıfların idaresi için düşünülebilecek alternatiflerden birisi olabilir.

Yapılacak böyle bir düzenleme sayesinde, Vakıflar Kurumu, vakfiye hükümleri ve vicdanî kanaatlerine göre karar verecek nâzır rolündeki Vakıflar İdare Meclisi, müteveli vekili sıfatıyla icraat yapacak Kurum Genel Müdürlüğü ve her iki organ için istişarî mahiyette yeni ufuklar belirleyecek Danışma Kurulu ile yepyeni bir bünyeye kavuşturulabilir.

Böylece vakıflar genel hükümler dairesinde murakabeye tâbi, özel hukuk hükümlerine göre idare olunur; banka ve finans kuruluşları, ziraî işletmeleri, zeytinlik, narenciye, zeytinyağı, sabun ve salamura fabrikaları, turizm ve inşaat şirketleri gibi ekonomik kuruluşları; eski eser onarımlarını yürüten restorasyon üniteleri; arşiv, kütüphane, dokümantasyon merkezleri ve vakıf araştırma enstitülerinden meydana gelen kültür müesseseleri, üniversiteleri, öğrenci yurtları bulunan müstakil bir kurum haline gelebilir.

Millî sınırlar içerisinde gerçekleştirilecek böyle bir organizasyon, dağıtımına tâbi tutulan ve tutanın elinde kalan yurt dışındaki vakıf mallarının AHİM kararları doğrultusunda esas malik olan ait oldukları vakıf tüzelkişiliklerine iadelerinin önündeki engelleri ortadan kaldıracaktır.

Sanırım üçüncü bin yıla girdiğimiz, demokrasi, insan hakları ve sivil inisiyatiflerin yükselen bir değer olduğu günümüzde; madde metninde geçen “şimdilik” kavramını temel alarak vakıf-

42 Bk. Elmalı M. Hamdi, *Ahkâm-ı Evkâf* (Taşbasma), tab'ı Ahmed Halid, İstanbul 1326, s.13; Nazif Öztürk, *Elmalı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*, Ankara 1995, s.11-12, 35.

ların idarî şeklinin nasıl olması gerektiği konusunun bilimsel zeminlerde ve Anadolu toprakları üzerinde yaşadığımız bin yıllık vakıf tecrübesinin ışığında, ilmin ve kolektif aklın rehberliğinde; gelişmiş ülkelerde yaşanan sivil toplum uygulamaları da dikkate alınarak, bütün tarafların yer alacağı ilmî toplantılarda tetkik, tahlil ve analizlerinin yapılmasının; hatta bu meselenin ariz amik tartışılmasının ve bir sonuca bağlanmasının zamanı çoktan gelmiş ve geçmektedir.

Sonuç

Vakıflar, batılılaşma ve yenileşme dönemine kadar, günümüz gelişmiş ülkelerinde olduğu gibi kurucularının belirlediği vakfiye esaslarına, serbest ekonomi kurallarına ve yerinden yönetim esaslarına göre idare ediliyordu. Merkezî yönetime geçilmesinin ve Vakıflar İdaresi'nin 1826'da kabine içerisinde yer alan Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'ne bağlanmasının iç ve dış tesirlere dayalı birden fazla sebebi bulunmaktadır. Bunları, çok dağınık vaziyette olan vakıf yönetiminin tek elde toplanması, yaşanan yolsuzlukların önlenmesi, vakıfların hüsn-i idarelerinin sağlanması, devlet yönetiminin merkezî bir anlayışla yeniden düzenlenmesi ve vakıf potansiyelinden, devletin diğer sektörlerinde yararlanma düşüncesi, dinî çevrelerin gücünü kırma çabası ve Batılı dostları memnun etme eğilimleri şeklinde özetlemek mümkündür.

Ancak vakıfların yönetiminin kabineye dahil bir Nâzır tarafından idare edilmeye başlanması, kuruluş gerekçelerinde söylenenlerin aksine yolsuzlukları azaltmamış hatta artırmıştır. Vakıfların toplum yararına çalışması sağlanamamıştır. Devletin malî yapısı bozuldukça artan bir tempo ile vakıf gelirlerinin bir bölümü, devletin ihtiyaç duyulan diğer sektörlerine aktarılmıştır. Finans kaynağı büyük çapta vakıflara bağlı olan dinî ve eğitim müesseseleri müzayaka içerisinde kalmış, ulamanın nüfuzu kırılmıştır. Batılıların ısrarla üzerinde durduğu, vakıflarda tasarruf hakkının genişletilmesi sağlanmış ve vakıf malları alınır-satılır hale getirilmiştir.

Bu şekilde Cumhuriyet dönemine intikal eden vakıfların yönetimi, Ankara'da kurulan ilk hükümette, Diyanet'le birleştirilerek Şer'îye ve Evkâf Vekâleti adıyla 11 kişilik İcra Vekilleri Hey'eti arasında yerini almıştır. Fakat Vekâlet dönemi vakıflar için geçiş döneminden ibaret kalmış, kuruluşundan 3 yıl 10 ay sonra ortadan kaldırılmıştır. Vakıflar İdaresi'nin Umum Müdürlük halinde Başbakanlığa bağlanması, Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin kurulmasında ileriye sürülen benzer gerekçelere dayanmaktadır. 429 sayılı Kanunun 7. maddesinde açıkça belirtildiği gibi Evkâf Umum Müdürlüğü, "*vakıf meselesini halletmek*" amacıyla ve "*şimdilik*" kaydıyla kurulmuştur. Genel Müdürlüğün teşkilinden hemen sonra, vakıfların mal ve hizmetlerinin dağıtımına ve tasfiyeye tabi tutulması, söylediğimiz hususları tamamen doğrulamaktadır.

Yaşanan gelişmeler ve sergilenen uygulamalar milletin hayrına olmuş mudur bilinmez ama, vakıf müessesesinin lehine olmadığı ortadadır. Vakıfları statik hale getiren merkezî yönetimin vesayetinden kurtarmak için, vakıfların yönetiminin nasıl olması gerektiği konusunun; madde metninde geçen "*şimdilik*" kavramı temel alınarak; demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve sivil toplumun yükselen bir değer olduğu günümüzde, sanırım yaşanan tecrübeler ışığında ve bilimsel zeminlerde tartışılmasının gerçekten zamanı gelmiştir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), HH 1250: 26845; BOA, HH- :17362; BOA, Cevdet 1242: 6835; BOA, HH 1250: 26845; BOA, HH 1233: 22671; BOA, HH 1235:22735, 22747; BOA, HH – 17362; BOA, HH 1250: 26845; BOA, Cevdet 1242: 16725; BOA, Cevdet 1255: 32489; BOA, MM 1264: 594; BOA, *Kanun-i Kalemîye Defteri*, 1256: 4; BOA, IMM 1258: 580; BOA, Cevdet 1259: 3717; BOA, Cevdet 1262: 22859; BOA, Cevdet 1262: 22859; BOA, Cevdet 1259: 3717; BOA, MM 1258: 580; BOA, Cevdet 16725; *BOA, Cevdet 2362*;

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.01.01.012.60.1; BCA, 1922: 18/225-4/2; BCA, 1921: 18/224-2; BCA, 1923: 18/224-12; BCA 1921: 18/224-2; BCA, 1923: 18/224-12; BCA, 1923: 18/223-4/1;

BCA, 1923: 18/223-4/2; BCA, 1923: 18/223-4/3; BCA, 1923: 18/223-4/4; BCA, 1923: 18/223-4/5; BCA, 1924: 18/223-9/1; BCA, 1924: 18/223-9/2; BCA, 030.11.01/07.23.16; BCA, 1924: 18/223-9/1 (Yeni tasnif numarası: 030.18.01.01/012.60.1); BCA, 1924: 18/223-9/3; BCA, 1924: 18/223-9/4; BCA, 1924: 18/223-9/5; BCA, 1924: 18/223-9/6; BCA, 1926: 18/223-11/1 (Yeni Tasnif Numarası: 030.18.01.01/18.26.11); BCA, 1927: 18/226-13 (Yeni Tasnif Numarası: 030.10/191.308.5); BCA, 1924: 18/224-13; BCA, 1925: 030.10/192.313.14; BCA, 1926: 18/223-11/1 (Yeni Tasnif Numarası: 030.18.01.01/018.26.11); BCA, 1926: 18/223-11/2; BCA 1926: 18/223-11/3; BCA 1926: 18/223-11/4; BCA 1926: 18/223-11/5; BCA, 1926: 18/223-11/6, BCA, 1926: 18/223-11/7; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/1; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/2; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/3; BCA, 1925: 30.10/192.313.14/4; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/5; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/6; BCA, 1925: 030.10/192.313.14/7; BCA, 1927: 18/224. 23, 24; BCA, 1935: 18/223. 40/14-15.

Düstur, I/I (1289); *Düstur*, I/II (1289); *Düstur*, I/III (1293); *Düstur*, I/IV (1299); *Düstur*, I/VI 1939; *Düstur*, II/III (1330); *Düstur*, II/V (1931); *Düstur*, II/IV (1934); *Düstur*, III/I (1929); *Düstur*, III/III (1929); *Düstur*, III/V (1931); *Düstur*, III/VII (1933); *Düstur*, III/VI (1934); *Düstur*, III/VII (1936); *Düstur*, III/XVI (1936); *Düstur*, *Düstur*, III/XXXI (1950). *Düstur*, Tertip: 5, C. 47.

Resmî Gazete (RG), 27.2.2008, Sayı: 26800; *RG*. 15 Temmuz 2018, Sayı: 30479.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), *Osman III Vakfiyesi*, 1755, Def. No: 49, s. 29;

VGMA, *Mustafa III Vakfiyesi*, 1764, Def. No: 187, s.232;

VGMA, *Abdulhamid I Vakfiyesi*, 1780, Def. No: 159, s.22-81.

VGMA, *Nevres Sultan Vakfiyesi*, 1782, Def. No: 178, s. 22;

VGMA, *Hasbiye Kadın Vakfiyesi*, 1795, Def. No: 113, s. 19.

VGMA, *Selim III Vakfiyesi*, Def. No: 29, s.75-78.

VGMA, 1262: 967/278; VGMA, 1250: 965/140; VGMA, 1332: 974/152-169; VGMA, 1262: 967/ 197; VGMA, 1301: 932/119-120; VGMA, 1256: 966/319-321; VGMA, 1258: 966/398-399; VGMA, 1256: 966/319-321; VGMA, 1258: 966/398-399; VGMA, 1261: 967/46-48; VGMA 1338: 953/87; VGMA, MMHK 1969: 1/7; VGMA, MMHK 1969: ½; VGMA, MMHK 1969: 1/5; VGM, ABİYAP(Serik) 1937: MD/I-1/1; VGMA, 1930: 954/13.

Evkâf/BK. Mazbatası 1327, s. 45.

RC 1341: 84.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, İ. 92, 2. 4. 1341-1925 Cenani 2, Cilt 7, s. 49).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1326-1327: 1090-1092. 1136-1137.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1327: 3059, 3128-3135, 3273, 3293-3294.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, 1970: 21, 22, 24, 25, 28.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Akgündüz, Ahmet (1988). *İslâm Hukuku ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. Ankara.

Altındağ, Şinasi (1988). *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi (1831-1841) I. Kısım*. Ankara.

Arıburun, Kemal (1957). *Millî Mücadele ve İnkılaplarla İlgili Kanunlar I*. Ankara.

Atatürk, M. Kemal (1975). *Nutuk*, (Baskıya Hazırlayanlar: Dr. Birol, Melin Has-Er), 1000 Temel Eser, C. 2. No: 68. İstanbul.

Barkan, Ö. Lütfi (1955). "H 933-934-1527-1528 Mali Yılına Ait Bütçe Örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası* (İFM). S. XV, 1-4. İstanbul. s. 268.

Barkan, Ö. Lütfi (1963). "İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyişi", *İktisat Fakültesi Mecmuası* (İFM). S. XXIII, 1-2, İstanbul. s. 241-242.

Barnes, John Robert (1986). *An Introduction To Religious Foundations in the Otoman Empire*. Leinden, E.J. Brill.

Demiral, Cafer (1973). *Türkiye'nin 52 Hükümeti (25 Nisan 1920- 15 Nisan 1973)*. Ankara.

Dilaver, Hasan Hüseyin (2014). *Şeyhülislâm ve Evkâf Nâzırı Ürgüplü Mustafa Hayrı Efendi*. Ankara.

Doğan, Mehmet D. (2001). *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*. B. 15. Ankara.

Edip, Kemal (1929). *Kanunlarımız*. Ankara.

Engelhardt, Ed. (1328). *Türkiye ve Tanzimat* (Çev. Ali Reşat). İstanbul.

Eronat, Safer (1940). *Mütalaa Dosyası*,: MD/I-13/4.

Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçe Kanunu. 1926.

Evkaf Umum Müdürlüğü (EUM) 1341 Senesi Muvazene Kanunu. 1341.

Evkaf Umum Müdürlüğü (EUM) Bütçe Kanunu, 1931.

Evkaf Umum Müdürlüğü (EUM), BK 1932: 4.

Ferudun, Server (1962). *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*. İstanbul.

Hatemi, Hüseyin (1979). *Medeni Hukuk Tüzelkişileri I*. İstanbul.

İbnü'l-Emin M. Kemal-Hüseyin Hüsameddin (1335). *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nuzzârın Teracüm-i Ahvali*. Dâru'l-hilafetü'l-âliye (İstanbul).

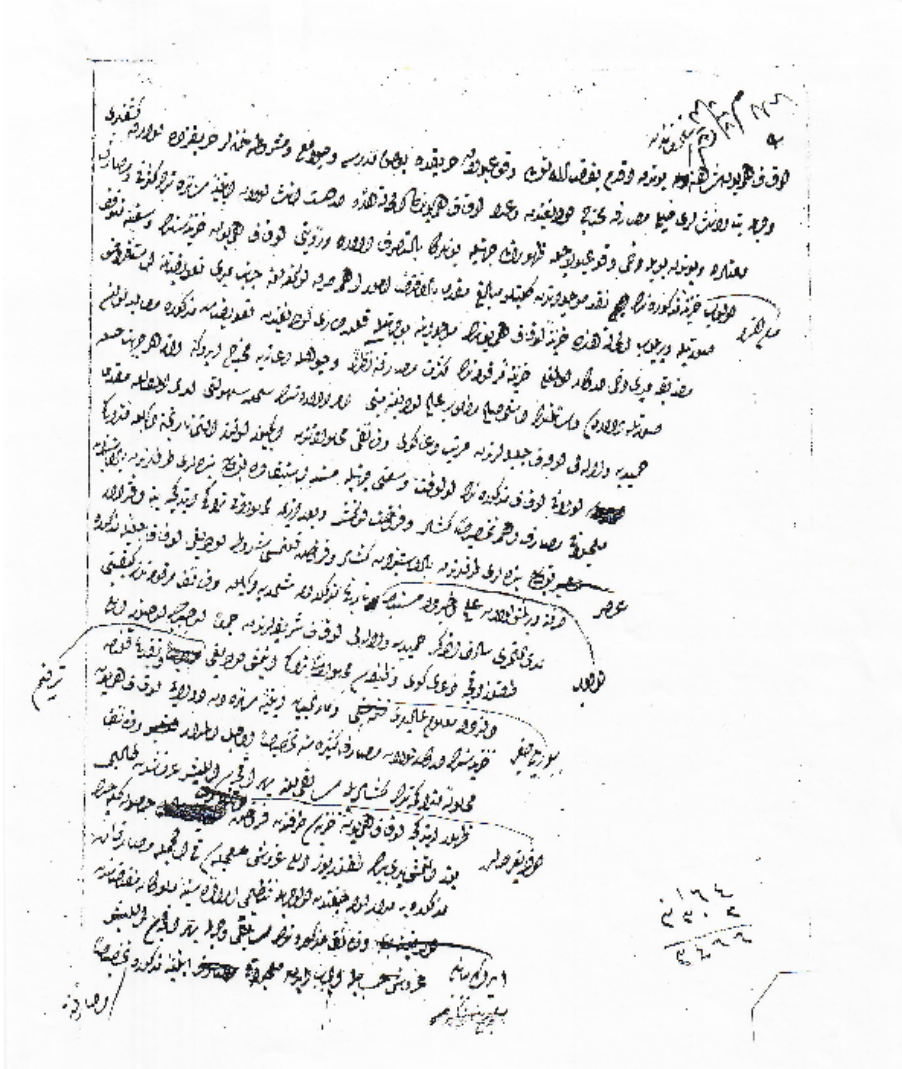
Kahraman, Seyit Ali (2006). *Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti*. İstanbul.

- Karal, E. Ziya (1976). *Osmanlı Tarihi*. C. VI. Ankara.
- Karal E. Ziya (1988). *Osmanlı Tarihi*. C. VIII. Ankara.
- Kastamonu Açüksöz Gazetesi (1341). 1424/2.
- Köprülü, Fuat (1942) “Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü”. *Vakıflar Dergisi*. İstanbul. S. II, s. 1-35.
- Lewis, Bernard (1983). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (Çev. Metin Kırathı). Ankara.
- Lütfi (1290). *Tarih-i Lütfî*. C. I. Dersaadet.
- M. Hamdi (Elmalılı) (1327). *Ahkâm-ı Evkâf*. Taşbasma (Mekteb-i Mülkiye Derslerinden), İstanbul.
- Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (2005). (Ed. İlhan Ayverdi) C. 2. İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa (1327). *Netâyicü'l-Vukuât*. C.II. İstanbul.
- Öztürk, Nazif (1986). “Vakıflar İdaresi ve Teşkilât Yapısı Üzerinde Düşünceler”, *I. Vakıf Şûrâsı*, 3-5 Aralık 1985, Ankara, s. 43-62.
- Öztürk, Nazif (1990). “XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme ve 1827'de Kurulan İplik Fabrikası”, *Vakıflar Dergisi*. İstanbul. S. XXI, s. 23-80.
- Öztürk, Nazif (1995a). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*. Ankara.
- Öztürk, Nazif (1995b). “Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 11. İstanbul. s. 521-524.
- Öztürk, Nazif (1995c). *Elmalılı M. Hamdi Yazır Gözüyle Vakıflar*. Ankara.
- Öztürk, Nazif (1998). “Vakıfların Tasfiyesi Açısından M. Münir Çağlı”, *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler* (Sempozyum: 23-25 Mayıs 1997-İskilip). Ankara. s. 109-135.
- Öztürk, Nazif (1998). “Ankara'da Vakıflar”. *Altındağ'ın Manevî Coğrafyası*. Ankara. s.14-16.
- Öztürk, Nazif (2003). *Azınlık Vakıfları*. Ankara.
- Öztürk, Nazif (2007). “Vakıflarda Merkezî Yönetime Geçişin Arka Planı: Evkâf Umum Müdürlüğü'nün Kurulması”, *Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Temel Dinamikleri Açısından 3 Mart 1924 Yasaları ve Günümüze Yansımaları Sempozyumu Bildirileri*. Ankara. s. 85-126.
- Öztürk, Nazif (2013). “Vakıflar Dergisi'nin Yaslandığı Gelenek ve İçeriden Bir Bakış”. *Vakıflar Dergisi* 75. Yıl Özel Sayısı. Ankara, s. 49-60.
- Sıdkı, İsmail (1324). *Hâtirât: Memâlik-i Osmaniye'de Kâin Evkâfın Suret-i İdaresi Hakkında Bazı Mütalaâtı Havidir*. Dersaadet.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Tarafından Düzenlenen I. Vakıf Şûrâsı*, 3-5 Aralık 1985, Tebliğler, Tartışmalar ve Komisyon Raporları, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ankara. 1986.
- White, Charles (1846). *Three Years in Constantinople*. London, C. I-III.
- Yüksel, Hasan (1998). *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü, 1585-1683*. Sivas.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982). “Kültür ve Yenileşme”, *Türk Kültürü*. Ankara. s. 1-18.

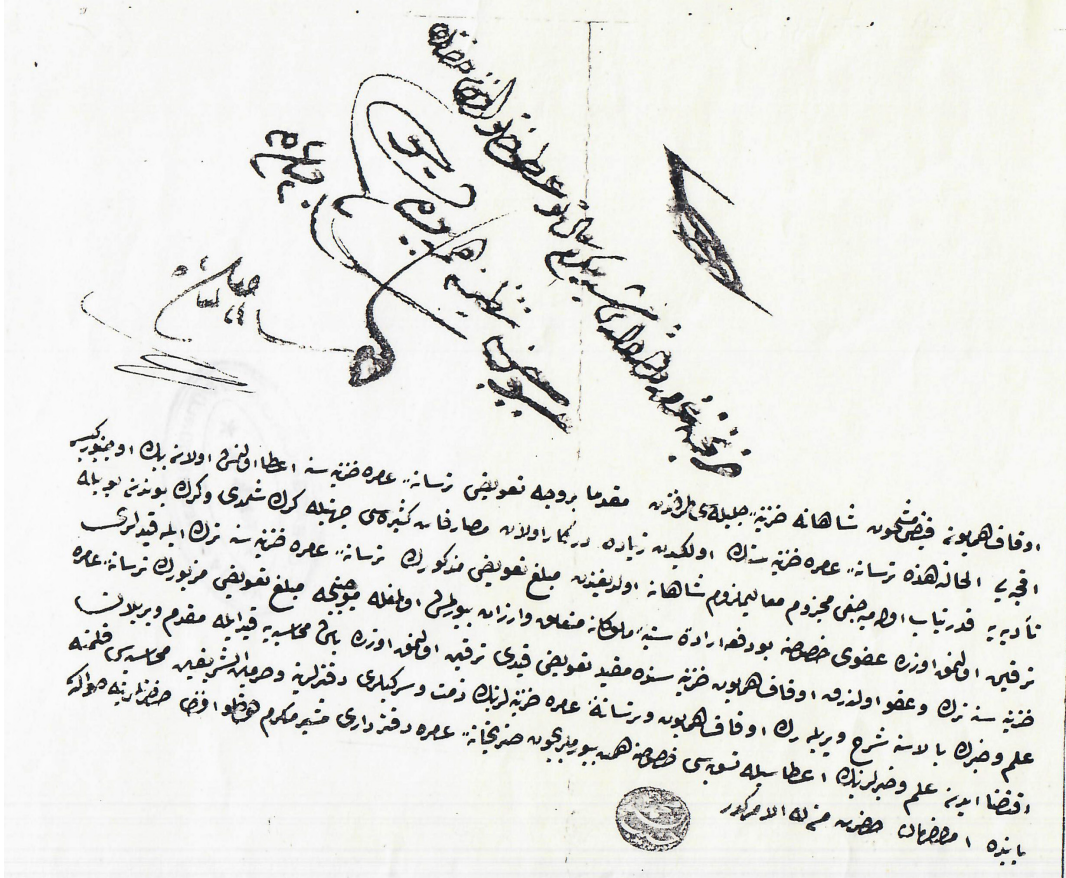
Yediyıldız, Bahaeddin (1985). *İnstitution Du Waaqf Au XVIII e Siecle En Turquie-etude socio-historique*. Ankara.

20. Cumhuriyet Yılında Vakıflar (1943). *Evkaf Umum Müdürlüğü (EUM)* Ankara.

Belge-3. Evkâf Hazinesi'nden külliyyetli miktarda nakit para Mirî Hazine'ye aktarıldığı için onarım ihtiyacı bulunan camii ve medreseye ödenek bulunmadığını gösteren 13 Recept 1242/10 Şubat 1827 tarihli belge (BOA/Cevdet 16725).

Belge-5. Tersane-i Amire Hazinesi'nden Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti'nin 1300 kese alacağı-
nın, Tersane-i Amire Hazinesi'nin evvelkinden ziyade derkâr olan masârîfât-ı kesîresi cihetiyle
gerek şimdi gerek bundan böyle tediye kudret yap olamayacağı anlaşıldığından idarî bir ka-
rarla silindiğini gösteren 2 Recep 1252/13 Recep 1836 tarihli belge (BOA/Cevdet 2362).

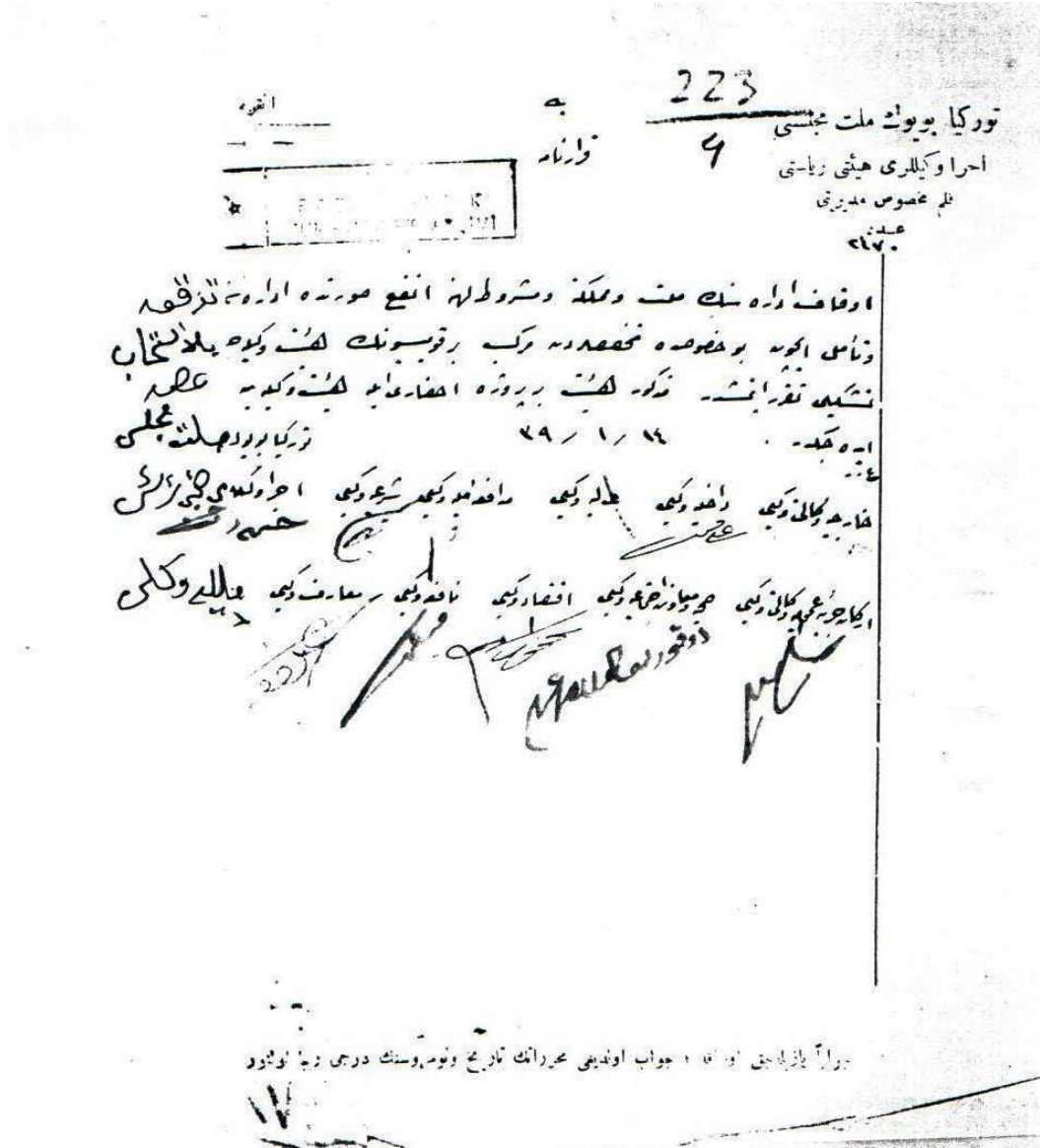

Belge-6. *Canik Sancağı Defterdarı'nın Başvekâlet emrini dinlemediği ve ayrıca Maliye Nâzırı'ndan talimat gelmedikçe Evkâf alacağını ödemeyeceğini bildiren 24 Zilhicce 1301/15 Ekim 1884 tarihli belge (VGMA 1301: 932/119-120).*

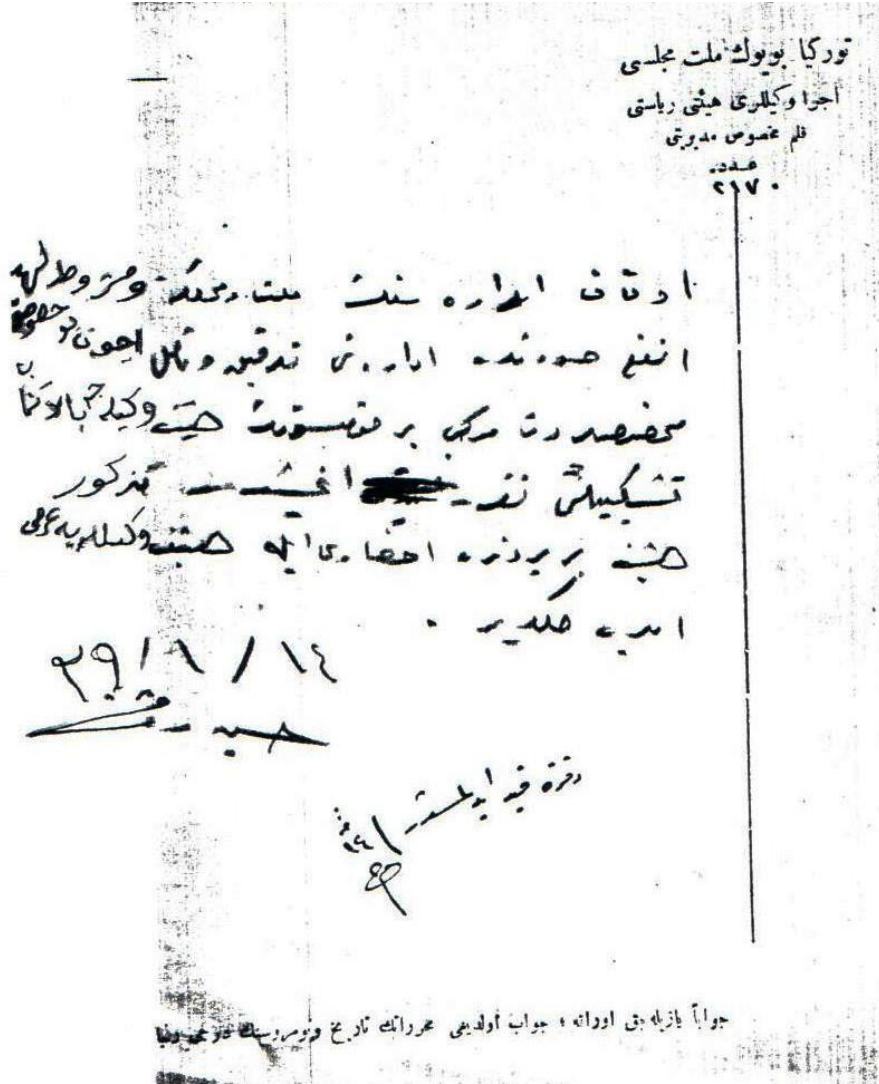
مال منقده اوراق تظان معمار مبالغه ادرالم اوراق حاشه سجب اعطى حقه باسه وکالت نعم خلیلیمه بالحمد
وله عظم و مشفق اداره اوقاف معتمد ضمیمه کرامی حفره اطوار و شایع بودله اوقافه سرین و مشفق مقام می بود
با جزان مشرق و قوه بودله استعاره ازین بودله طرز دهنه و نوی اوقاف و مشفق معتمد بودله و در اوقاف مشفق بود
سببهاک طعمه انی و یک سه لزم سبب عطفه به نون و قضا سنده ایام منبره اوقافه اولی و درین دین سبب
مونسوی و برین انی بون قریب بک او هیجر الحسد کن عطفه طمأنینه و اول قضا روض طعمه یک سنده
به نفعده اولی استویر لایحه موجه اصوله مالیه حقیقه سنده جمله باک و کتیبه اوقافه اولی اوقافه اولی
ناشیه اجام بیک اطعمه استعاره شده ن و اولی و کتیبه سنده و اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه
با شایع و در اوقافه معتمد و قضا سنده مالیه حقیقه سنده و اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه

اوقاف معتمد اولیه تن فایزه اولی و درین سبب عطفه باسه و کالت نعم خلیلیمه بالحمد
اولی و ما صده و بودله و قضا سنده جمله باک و کتیبه اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی
عطفه بودله اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی
و بودله اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه اولی
به جمیع معتمد مونسوی و برین انی بون قریب بک او هیجر الحسد کن عطفه طمأنینه و اول قضا روض
طعمه انی و یک سه لزم سبب عطفه به نون و قضا سنده ایام منبره اوقافه اولی و درین دین سبب
مونسوی و برین انی بون قریب بک او هیجر الحسد کن عطفه طمأنینه و اول قضا روض طعمه یک سنده
به نفعده اولی استویر لایحه موجه اصوله مالیه حقیقه سنده جمله باک و کتیبه اوقافه اولی اوقافه اولی
ناشیه اجام بیک اطعمه استعاره شده ن و اولی و کتیبه سنده و اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه
با شایع و در اوقافه معتمد و قضا سنده مالیه حقیقه سنده و اولی اوقافه اولی اوقافه اولی اوقافه

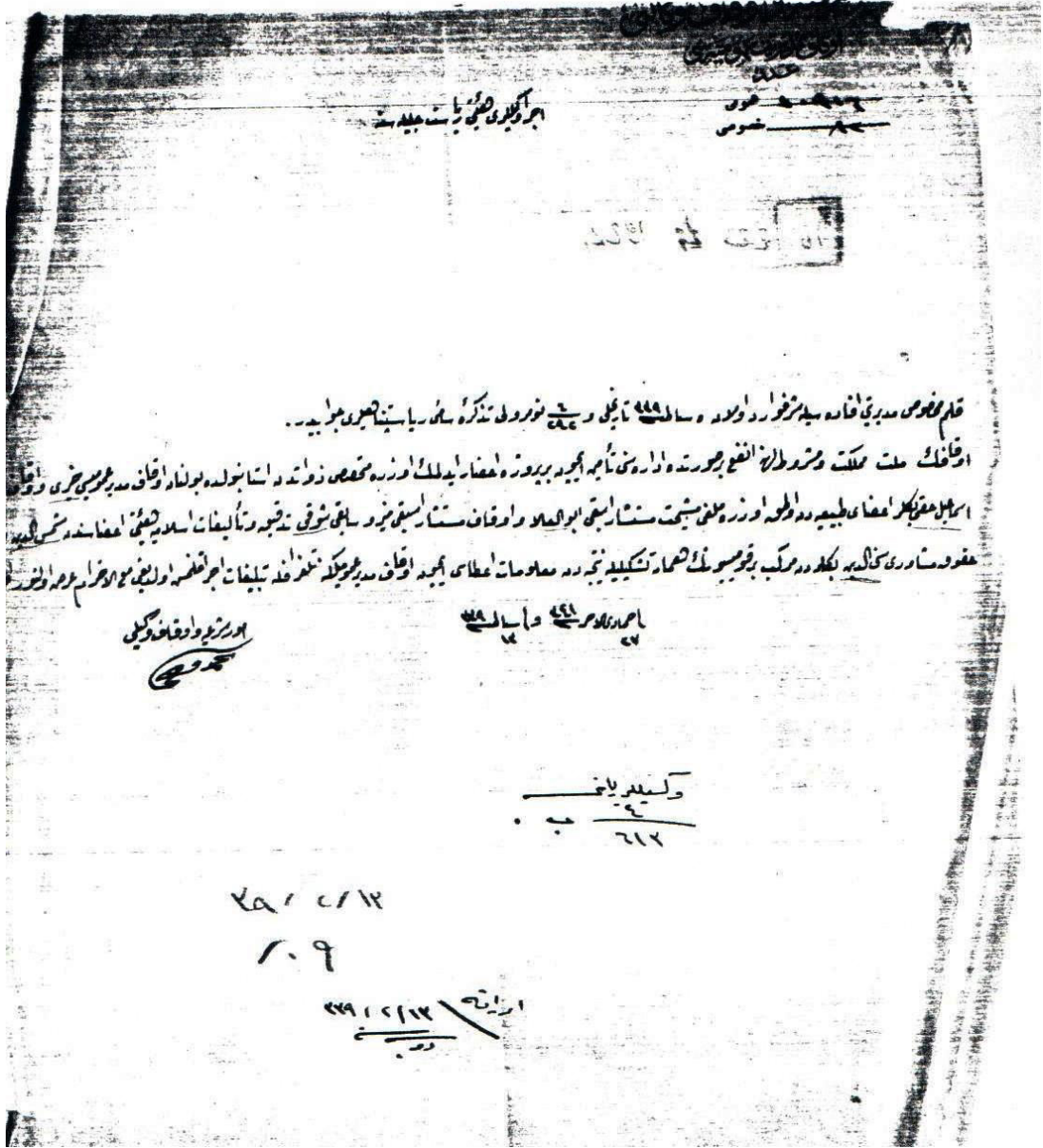
Belge-10. Evkâf İdaresi'nin millet ve memlekete ve meşrutunlehe enfa' bir surette idaresini tetkik ve teemmül için mütehasıslardan oluşacak bir komisyon kurulmasına dair 14.1.1339/14 Ocak 1923 tarih ve sayılı İcra Vekilleri Hey'eti (İVH) kararı.

Belge-11. Evkâfın idare şeklinin belirlenmesi için mütehasıslardan oluşan bir komisyon kurulmasına dair İVH Kararının ilgili dairelere gönderilmesine dair İVH Başkan Vekili Hüseyin Rauf'un 14.1.1339 tarihli üst yazısı.

Belge-12. Evkâfın millet ve memleket ve meşrutunlehe enfa' bir surette idaresini temin için bir proje hazırlamak üzere mütehasıs zevâtın oluşın komisyon kurulmasına ve komisyonda görev alacak şahısların isimlerinin bildirilmesine dair Umur-ı Şer'îye ve Evkâf Vekili Mehmet Vehbi imzasıyla İVH Celilesine yazılan 27 Cemaziye'l-âhir 1341/14 Şubat 1923 tarihli yazı.

Belge-13. Mutahassıs heyet tarafından hazırlanan dört layıha-i kanuniye İVH'nin 11.12.1340/11 Aralık 1924 tarihli toplantısında görüşülmüş ve yeterli bulunmamıştır. Layihaların yeniden tetkiki ve icap eden değişikliklerin yapılması için Hariciye Vekili Şükrü Kaya, Ziraat Vekili Hasan Fehmi, Ticaret Vekili Ali Canani, BMM Reis Vekili İsmet (İnönü değil, Çorum Mv), Çorum Mebusu Münir Beyefendilerden müteşekkıl/siyasilerden oluşan yeni bir komisyon kurulmasına dair Başvekalet yazısı.

آقره

قرا

باسم و طالت
تم مخصوص مدیریتی
عدد
۱۱۱

اوراق مذکورہ سے منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ
اورازہ تہنہ منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ
صنعت ۱۱/۱۰/۲۹ تہنہ منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ
تہنہ منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ
تہنہ منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ
تہنہ منقذہ منافعہ مدافرتہ رخصتہ تہنہ منقذہ

۱۱ کا نون اولیٰ

بیت

جواباً یا بطلحق اوراقہ ، جواب اولدینی محراتک تاریخ و نوموسنک درجی و جا اولتور .

Belge-14. Maksudı tesisleri ile mahalli sarfları tedris, talim ve terbiye olarak kalan vakıf binalar ile arsaların idare ve nazâreti, meşrutunlehlerrinin mahiyetine göre, Maarif Vekâleti ile idare-i hususilere tevdi ve bu kabil evkâf hakkında 19 Mayıs 1327 tarihli kanun ahkâmının Maarif ve Dahiliye Vekâletlerince uygulanacağına dair 1341 senesi Evkâf Müdüriyet-i Umumiyesi Bütçe Kanunu'nun 4. maddesi.

اوقاف مدیریت عمومی سنک ۱۳۴۱ سنه سی بودجه قانونی

- ماده ۱ - اوقاف مدیریت عمومی سنک ۱۳۴۱ سنه مالیهی وزارت عمومی برپوش
[۱] جمدولده محرر اولدنی زوره [۲۰۵۱.۵۰۰] برا تخمینه دولتمند .
- ماده ۲ - ۱۳۴۱ سنه مالیهی اوقاف خدمات عمومی برپوش [ب] جمدولده
محرر اولدنی زوره [۲۰۵۱.۱۰۶] برا تخمینه دولتمند .
- ماده ۳ - اوقاف مدیریت عمومی سنک وزارت عادیسی نشانی بید و شوقانوز
برپوش بولسا [ت] جمدولده لوستریله کافه وزارت وقفه سنک ۱۳۴۱ سنه مالیهی
خرنده تحصیله دولتمند بید بجهلدر .
- ماده ۴ - مقصد ناسیبلاری یلحق عرقلری تدیس تعلیم و تربیه دلرده قانون
وقف بیانه اید وقف عرقلرک اداره و نظارت ، مشروط لریلرینک مالفه
کوره ، معارف و کمالی اید اداره خصوصیه تورج و بویس اوقاف وقفه ۱۹ سنه
تاریخی قانونه احتکای معارف دله بلیه و کافله تورجده بلیه دولتمند .
- ماده ۵ - اجاره لاجمدولی ملک و ارضی وقفه اوج سنه ده فصله مدله خالبلرینه
مدیریت عمومی سنک مازوتی اید ایجار اید بیلیر .
- ماده ۶ - اساسولده تقود موقوزنلک افزایه دره و مالیهی صورت لردوقنده
اینک عینقی نظام سار سنک اوجی و دردی فصللرینده مندرج احکام برپوشده
سفالر صورت نابعده . خنده نومینسنلک شپوا عطا سه تعاون بیده و فائزلی اوقاف

Belge-15. Kastamonu'daki vakıf mektep ve medreselerin Maarif Müdürlüğü tarafından satılmasına dair; 23 Temmuz 1341 tarihli Açıksoz Gazetesi'nda neşredilen satış ilanı.

• آجیق سوز •

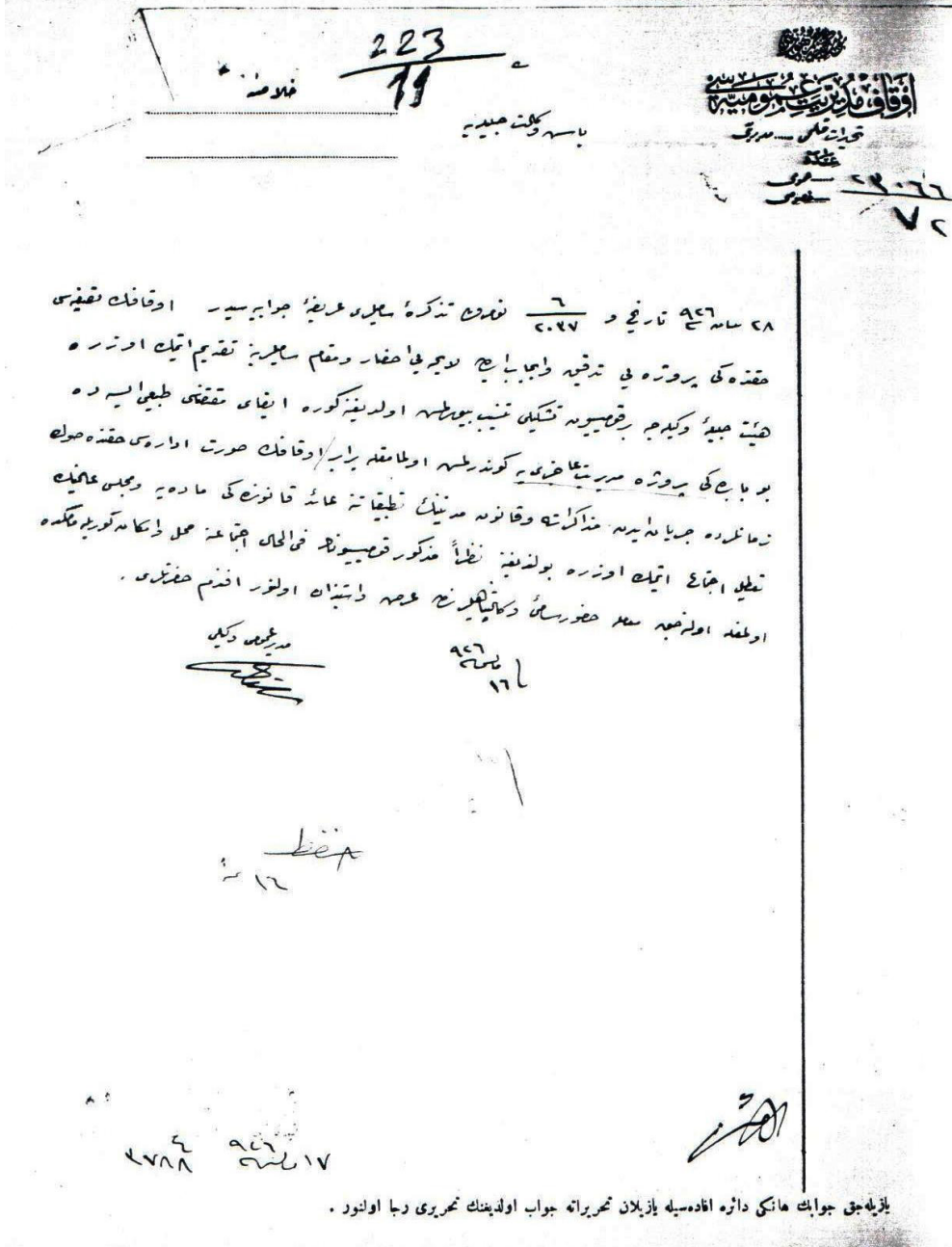
اعلان

• عارف مدیر بندن :

قوه بیسیون مخصوص قرار بله
صاتیله جق اولان نصرالله جامعشریفی
جوارنده واقع سردیه ، مرحوم طبان
علی زاده محمدافندینک توفیقیه، عید الباقی
نعمانیه، نصرالله الغاضی محمودیه نام دیگر
شادروان آلتی ، صدیقیه نام دیگر قویو
دبی ، ضیائییه ، سمیحیه نام دیگر صرنلی
زاده مدرسه سی ، بک افندی نام دیگر
قیونلی مدرسه لریله اسفندیار مدرسه سی
عرصه ۱۰۱۶۶ ۲۶ تموز ۳۴۱ تاریخندن
اعتباراً برآی مدنله مزایدیه جیقارلمشدره .
طالب اولانلرک دلال باشی به . راجعت
ایلملری اعلان اولونور .

§ قوه بیسیون مخصوص قرار بله
صاتیله جق اولان حاجی حمزه محله سننده
واقع خراب مکتب عرصه سیله جمال الدین
محله سننده کائن حائشه ، ابن بچار محله نده
آتلامباج ، هیکیرلر محله سننده چرکس
خواجه ، هیکیرلر ، اق مسجد محله سننده
حاجی حسین افندی ، اق مسجد محله سننده
مرور ، دو جیلر محله سننده بو بر خواجه
مکتبلری ۲۶ تموز ۳۴۱ تاریخندن اعتباراً
بر آئی مدنله مزایدیه جیقارلمشدره .
طالب اولانلرک دلال باشی به . راجعت
ایلملری اعلان اولونور .

Belge-18. Evkâfın suret-i idaresi hakkında son zamanlarda cereyan eden müzâkerâta ve Kanun-u Medeninin tatbikatına ait kanundaki maddeye ve Meclisin tatile çıkmak üzere olması sebepleriyle tasfiye komisyonunun fıl-hal içtimasına mahal ve imkân kalmadığını belirten ve yapılacak muameleyi soran Evkâf Müdüri Umumi Vekili'nin 16 Mayıs 1926 sayılı yazısı.

Belge-19. Satılmasına Vekiller Heyetince karar verilen cami ve mescidlerin satış ilanlarında, cami ve mescid denilmemesi, tapu bilgileri verildikten sonra harap bina denilmesine dair Genel Müdürlük talimatı.

Belge-9

T. C.

VAKIFLAR

Umum Müdürlüğü

Müamelât Müdürlüğü

Sayı: 227732/I

Hulâsa

Satılmasına vekiller heyetince karar verilen yerler

Tekirdağ Valiliğine

Satılmasına Vekiller heyetince karar verilmiş ve tebliğ edilmiş ve edilecek olan Cami ve Mescitlerin satış ilânlarının Mevki, mahalle, sokak ve vakıf adı tasrih edilmek suretile (Harap vakıf bina) şel de neğrettirilmesi, Cami/Mescit ^{ya} denilmemesi saygı ile rica olunur . 17/1/938

Vakıflar Umum Müdürü

H. K. Öztürk

M. Öztürk
M. Öztürk

vakıflar m. 2111130

№:	362
Tarih:	21-1-938

no:

4.13844

K. dosyasına 24/1/938

Tekirdağ Ev. M. M. M. M.
Tarih: 24-1-938
1

Belge-20. Üzerine Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü binasını inşa etmek için, içerisinde vâkıf Kızılbey'in türbesi, camii ve medresesi bulunan taşınmazın satışı ve Bankaya devrine dair 21.5.1341/1925 tarihli İVH Kararı.

QUMINGA İST. ASSIWI

باسمہ وکالت
الم مخصوص مدبری
عدد

قرانامہ

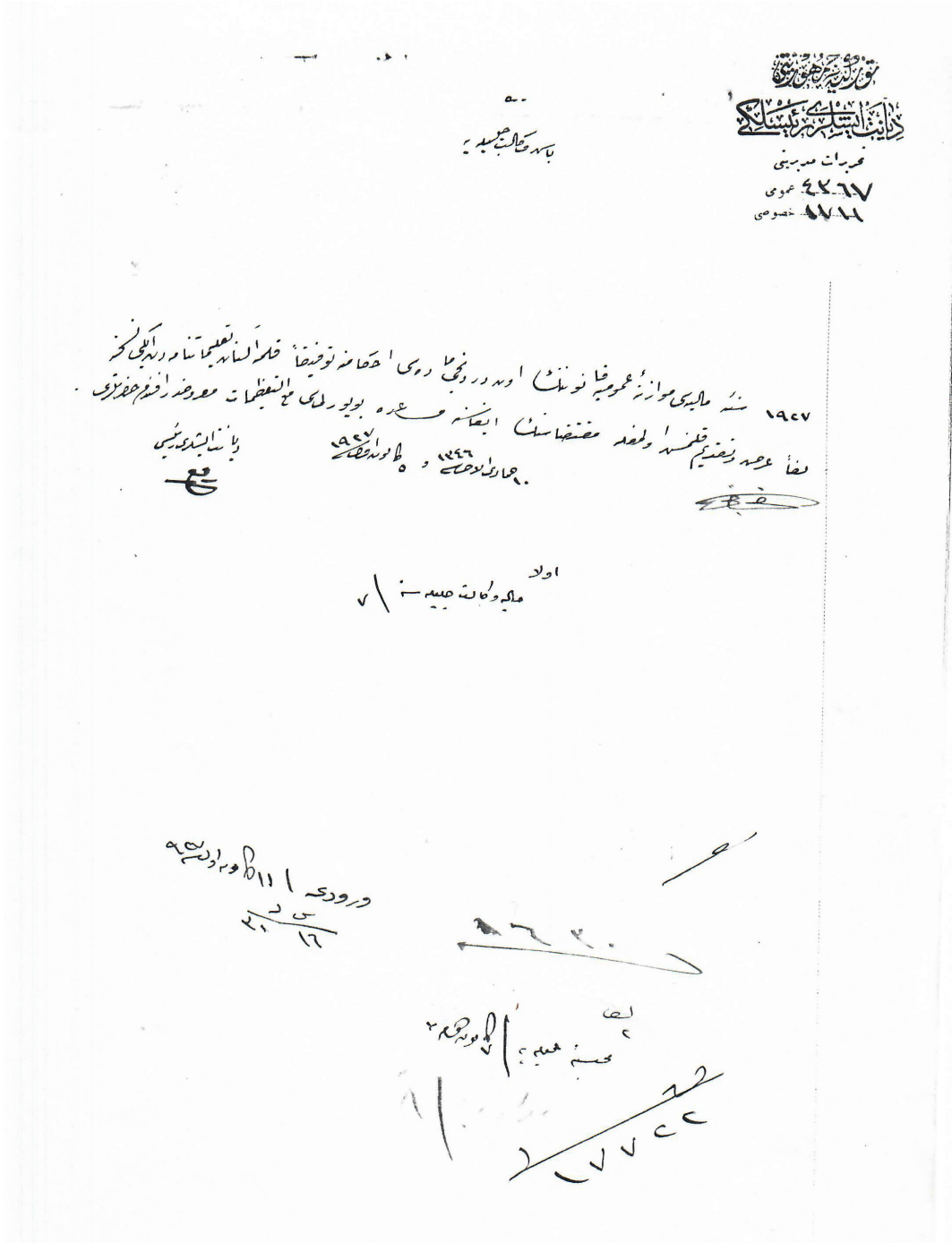
2016

ادعای میرزا محمد علی محمد علی ...
بیکر سیدیک ...
خریدار تنظیم ایچ ...
آطراف اصوات ...
دیوس ...
معی ...
تعی ...
قرانامہ ...

بسمه
مدیر کل
مدیر امور
مدیر مالی
مدیر حقوق
مدیر اداری
مدیر فنی
مدیر بازرگانی
مدیر خدمات

جواباً یازدهمین اوراقہ ، جواب اولدین محرمانک تاریخ ونومبر سنک دوس رجاء اولور .

Belge-22. 1927 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu'nun 14. Maddesi mucibince camilerin ihtiyaç-ı hakikiye göre tasnifi ve kabil-i cem olan vazifelerin birleştirilmesi suretiyle hademe-i hayrat kadrolarının tespiti hakkında Diyanet İşleri Riyasetince tanzim olunan Talimatname, İVH'nin 8 Kanunisani/Ocak 1928 tarihli toplantısında kabul edilerek yürürlüğe konulduğuna dair Rifat Börekçi imzalı Başkanlık yazısı.

Belge-23. Antalya vilayet merkezinde bulunan Mevlevihâne ile Elmalı Kazası'nda evkâf-ı mazbutadan Abdal Musa Tekkesi'nin eğitim hizmetlerinde kullanılmak üzere İdare-i Hususiyel/ Özel İdare'ye devrini isteyen 19. 8. 1341/1925 tarihli Marif Vekili Hamdullah Suphi imzalı yazı.

آقره ، ۶ ۱۳۴

۱۸/۱۷۱۸

..... : فہرہ

.....

باسمہ وکالت ہیلہ

مجلس اعلیٰ دارالافتاء
دارہ سی
.....
.....

آنظامیہ ولایتندہ وارد اولاندہ ، اعموی علیہ تاریخہ ۱۸/۱۷۱۸ نومرولو
تعمیراتہ مرکز ولایتہ مولوی طریقہ علیہ تکلیف ایلمہ المالہ فضا سندہ
اوقاف مضبوطہ آبدال موسی تکلیف نامیہ دیار برتلیہ بولونیدی
دبندرہ مولوی تکلیفندہ ، سیریری اولماریفندہ آبیہ مولوی
جرایم ایلمہ آبدال موسی تکلیفندہ ، ماسم واررات نامیہ ایلمہ عقاراتہ
انجاز ایلمہ آبدال موسی تکلیفندہ ، وھراکینک دیگر مبانہ و فقیہ میانندہ
حاکم بولونیدی اشعار ایلمہ اوزرہ دارہ فہرہ دوری اشعارہ
معا فیجہ استفادہ ایلمہ سورجیہ تاریخہ ۱۷/۱۷۱۸ نومرولو
اولونقندہ ۔ کیفیت ۱۸ اولونانہ مختلف فیہ سائلہ تماس ایلمہ اولونقندہ
تیکرہ عاجزی ایلمہ عرصہ اولونانہ مختلف فیہ سائلہ تماس ایلمہ اولونقندہ
تقاضانک تریفہ ماعدہ بویور و طاسی رجا واحدمات مخصوصہ مع
و تابیہ ایلمہ م اقدم

معارف ولیای
حماد

.....
.....
.....

(عہدہ مالک دارہ افاضیہ یازیلان اوداقہ جواب تشکیل ایشدیکنک تسمیری وجا اولونو)